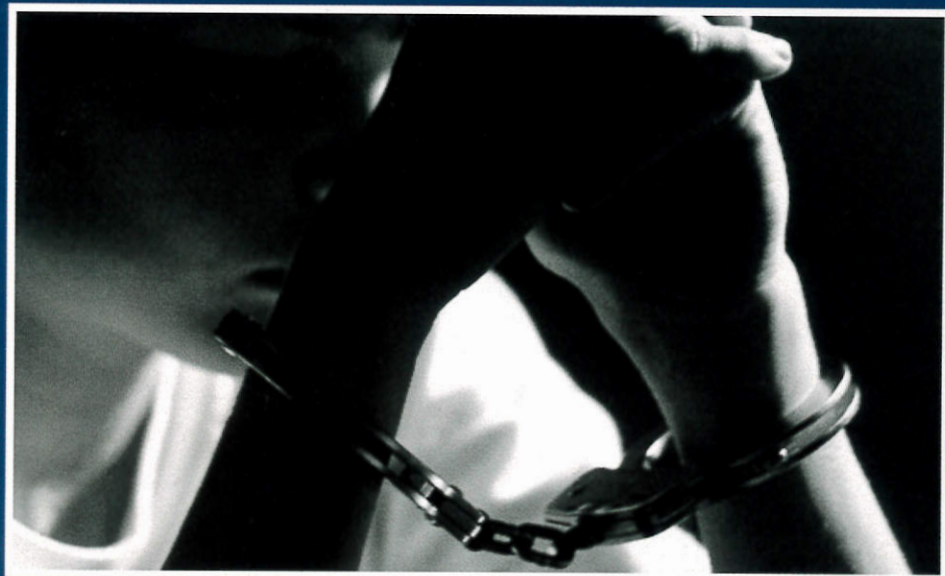

2017
2.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

BALÁZS LÁSZLÓ: Az idegenrendészeti hatóság tevékenysége rendkívüli migrációs helyzetben

TÓTH MIKLÓS: A büntethetőségi korhatár a társadalmi elvárások tükrében, szabályozásának hazai és nemzetközi története

ORBÁN JÓZSEF: Bevezetés a likelihood kriminalisztikai alkalmazásához

BEZSENYI TAMÁS – SZEITL BLANKA: Születési hónap hatása a felnőtt élethelyzetre és lehetséges viktimizációs következménye

RISKÓ-TÓTH MÁRIA: A pedofíliáról

FÓRIZS SÁNDOR: Kitelepítések az államhatár térségéből

65.
évfolyam

TARTALOM 2017/2.

BALÁZS LÁSZLÓ Az idegenrendészeti hatóság tevékenysége
rendkívüli migrációs helyzetben (5–19)

TÓTH MIKLÓS A büntethetőségi korhatár
a társadalmi elvárások tükrében,
szabályozásának hazai és nemzetközi története
(20–34)

ORBÁN JÓZSEF Bevezetés a likelihood kriminalisztikai
alkalmazásához (35–53)

BEZSENYI TAMÁS – SZEITL BLANKA
Születési hónap hatása a felnőtt élethelyzetre
és lehetséges viktimizációs következménye (54–68)

RISKÓ-TÓTH MÁRIA A pedofiliáról (69–77)

FÓRIZS SÁNDOR Kitelepítések az államhatár térségéből (78–87)

SCHUBAUER PETRA A Safe Harbor határozat érvénytelenítésének hatása
az európai adatvédelmi gyakorlatra (88–99)

• TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

PETRÉTEI DÁVID A vérmomelemzés
mint a helyszínelés innovatív eszköze (100–129)

• KÖNYVISMERTETÉS

B. Müller Tamás:
Vörösteror az Országházban 1919
NÁNÁSI LÁSZLÓ (130–135)

SZERZŐK 2017/2.

DR. BALÁZS LÁSZLÓ rendőr ezredes, rendőrségi főtanácsos,
főosztályvezető,
Országos Rendőr-főkapitányság
Rendészeti Főigazgatóság határrendészeti főosztály

BEZSENYI TAMÁS egyetemi tanársegéd,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
rendészeti vezetéstudományi tanszék

DR. FÓRIZS SÁNDOR egyetemi tanár,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

DR. NÁNÁSI LÁSZLÓ PHD főügyész,
Bács-Kiskun Megyei Főügyészség

DR. ORBÁN JÓZSEF doktorjelölt, Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Kriminálisztikai Doktori Aliskola

PETRÉTEI DÁVID rendőr százados, kiemelt főtechnikus,
Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet

RISKÓ-TÓTH MÁRIA kriminálpszichológus,
Nemzeti Szakértői és Kutató Intézet

DR. SCHUBAUER PETRA Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

SZEITL BLANKA szociológus, kutató, Tárki

TÓTH MIKLÓS bírósági titkár, Fővárosi Törvényszék

SUMMARY

Balázs, László

Controlling illegal migration [5–19]

The author provides an overview of recently adopted measure for controlling illegal mass migration in Hungary.

Tóth, Miklós

The minimum age for criminal liability: social demands, local and international models [20–34]

In the light of the recently adopted new criminal code, the author provides an overview of the debates, practice and regulatory history of juvenile criminal responsibility in Hungary.

Orbán, József

Introduction to the application of likelihood in forensic science [35–53]

Building on practical examples, the author provides an overview of the concept of likelihood in forensic sciences.

Bezsenyi, Tamás – Szeidl, Blanka

The effect of the date of birth on adulthood and victimization [54–68]

The authors provide an overview of potential linkage between the month a person was born and potential victimization.

Riskó-Tóth, Mária

On pedophilia [69–77]

Building specific cases, the author discusses pedophilia.

Fórizs, Sándor

Resettlement from the state border region [78–87]

The author provides an overview of forceful deportation activities by the Hungarian Border Guard in 1948.

Schubauer, Petra

The effect of invalidating the Safe Harbor decision on European data protection [88–99]

The author provides an overview of the potential effect of the European Union's Court of Justice's decision in Maximilian Schrems contra Data Protection Commissioner on privacy.

Petrétei, Dávid

Blood pressure analysis as an innovative tool for site detection [100–129]

The author provides an overview of the possibilities of blood pressure analysis and future development opportunities in Hungary.

SUMMARY

Nánási, László

B. Müller Tamás: Vörösteror az Országházban 1919 (Book review)

[130–135]

The reviewed monograph publishes documents on the political police of the 1919 Hungarian communist dictatorship.

BALÁZS LÁSZLÓ

Az idegenrendészeti hatóság tevékenysége rendkívüli migrációs helyzetben

Az Európába irányuló illegális migráció intenzitását elsősorban a migrációt kibocsátó országok társadalmi, gazdasági, politikai, belső és külső hatalmi, biztonsági, közegészségügyi helyzete, valamint az ott élők létfenntartási lehetőségei határozzák meg. A migrációs útvonalak alakulását elsősorban az adott útvonalon egy-egy ország területére az illegális beutazás és továbbjutás megakadályozása érdekében kifejtett hatósági (idegenrendészeti)¹ tevékenység befolyásolja. Az útvonalon a migráció tömegessé válásához az előző kritériumok mellett elengedhetetlen, hogy a migránsok nagy számban jelenjenek meg egy adott területen és az államhatáron átjutást a terület terepszakasza tegye lehetővé, valamint a továbbutazáshoz a migrációs célország irányába vezető utak, vasútvonalak, tömegközlekedési eszközök is rendelkezésre álljanak, és az adott ország hatóságai ne fejtse ki nagymértékben a továbbhaladást akadályozó intézkedéseket.

Az adott útvonalon a migrációs helyzet megoldása mindig attól függött, hogyan sikerült az embercsempészek tevékenységét ellehetetleníteni vagy a migránsok mozgását megnehezíteni (a parti államok hatósági fellépésének elősegítése, tengeri határőrizet fokozása), illetve volt-e olyan külső körülmény, amely hosszabb-rövidebb időszakra nem tette lehetővé a tömeges utazás biztonságos megvalósítását (például polgárháborúk kirobbanása).

Az illegális migránsok nem kizárólag az elmúlt néhány évben jelentek meg hazánk területén. A határrendészeti szervek és az idegenrendészeti hatóságok szakemberei – ha csak az elmúlt tizenöt évet vesszük alapul – folyamatosan, legjobb szakmai tudásuk szerint dolgoztak annak érdekében, hogy sor kerüljön a jogellenesen érkező vagy a jogellenesen itt maradó külföldiek felderítésére, elfogására, őrizetbe vételére és a lehető legrövidebb időn belüli kitoloncolására Magyarország és az Európai Unió területéről.

¹ Az idegenrendészeti eljárás lefolytatása általában abban az esetben releváns, ha az idegen állam polgára a beutazás vagy tartózkodás feltételeinek nem felel meg, vagy ha az államhatárt engedély nélkül vagy meg nem engedett módon lépi át. Vö. Hautzinger Zoltán: Idegenjog kontra idegenrendészet. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: Rendészettudományi gondolatok. Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2014, 117. o.

A szakemberek hatékony migrációkezelését több tényező akadályozza. Az általános európai felfogás még mindig ellenzi a menedékkérők mozgásszabadságának, indokolt esetben a személyes szabadságának korlátozását. A migráció kezelésének még jelenleg is megoldatlan kulcskérdése a menedéjjoggal visszaélés lehetőségének megszüntetése. A kérdés megoldását a valódi menekültek és a gazdasági migránsok gyors különválasztása jelentheti. Az elmúlt időszakban – 2010-től végigkövetve – több olyan végrehajtási akadály is felvetődött, amely jelentősen befolyásolta a hatékony idegenrendészeti hatósági tevékenységet.

Ezek egyebek mellett a következők:

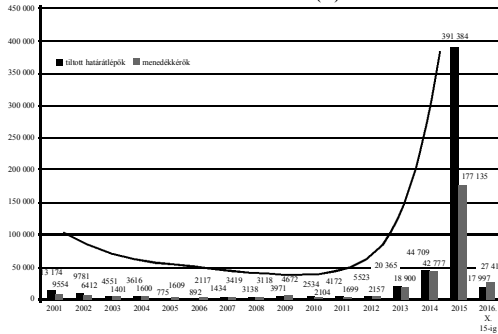
- az Európai Unió és a harmadik ország között létrejött visszafogadási megállapodás részleges vagy teljes be nem tartása;
- a tagállamok eltérő gyakorlata a visszafogadási egyezmények alkalmazása során;
- az Európai Bizottság a migráció elleni fellépést nem segítő állásfoglalása;
- a menedéjjoggal visszaélés lehetősége;
- a menekültügyi ellátás eltérő rendszere az Európai Unió tagállamai között;
- a visszaküldési tilalmi ok, a biztonságos harmadik és származási országok körének bizonytalan alkalmazása;
- az Európába vezető migrációs útvonalon elhelyezkedő államok nem kellően széles látóköre, saját érdekeik előnyben részesítése a migrációs problémák nemzetközi szinten összehangolt együttműködés megvalósításával szemben.

A továbbiakban e problémákat érintve kísérlem meg bemutatni, hogy milyen tényezők hatottak abba az irányba, amely végül elvezetett az illegális migráció jelentős növekedéséhez.

A Magyarországra érkező illegális migránsok és az itt előterjesztett menedékkérelmek száma 2005-től egyre nagyobb léptékben emelkedett. A személyazonosításra alkalmas iratok nélkül hazánk területére érkező migránsok többsége az idegenrendészeti eljárás alóli kibúvás, a kitoloncolás elkerülése érdekében az elfogása után azonnal menedékkérelmet terjesztett elő.

Az illegális migráció növekedését tapasztalva a rendőrség a menedéjjoggal visszaélés megakadályozása érdekében 2010 áprilisától a schengeni külső határon elfogott minden olyan személyt, aki jogellenesen lépte át az államhatárt, és a személyazonossága nem volt ismert, az egyedülálló külföldieket őrizetbe vette és a menekültügyi eljárás időtartama alatt is őrizetben tartotta. A rendőrség idegenrendészeti fogva tartási gyakorlatának több pozitív hoza-

1. számú ábra
**A befelé irányuló tiltott határátlépést elkövetők és a menedékkérők száma
 2001 és 2016 között (fő)**

déka lett. Folyamatosan emelkedett a fogva tartott személyek száma, azonban az azonosítatlan személyazonosságú, fogva tartott menedékkérők már nem tudtak ismeretlen helyre távozni. A személyek ellenőrzésével, állampolgárságuk megállapításával jelentősen csökkent a migráció által okozott biztonsági kockázat. A migránsok kénytelenek voltak bevárni az eljárás végét, ennek következtében az elismert menedékkérők aránya az előző évekhez viszonyítva háromszor-négyszer nagyobb lett. A fogva tartás miatt kevesebb mint felére csökkent a menedékkérelmet előterjesztők száma.

Az egyes migrációs törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló törvénycsomag² 2010. december 24-én lépett hatályba, ez a hat hónapos őrizet mellett, indokolt esetben lehetőséget teremtett újabb hat hónapig terjedő (a személy vagy a konzulátus nem közreműködő magatartása esetén) őrizet elrendelésére. A kiskorú gyermeket nevelő családok a gyermekeikre tekintettel korábban visszaélészerűen elkerülhették az őrizetbe vételt. A jogszabály hatálybalépésével ez a lehetőség megszűnt, ugyanis a családok is őrizetbe vehetőkké váltak legfeljebb harminc napra.

Mindemellett az eljárási határidő módosításával, valamint a menekültügyben eljáró bíróságok illetékességének megváltoztatásával elvileg lehetővé vált, hogy akár hat hónapon belül jogerős döntés szülessen a menedékkérelmek tekintetében.

² Egyes migrációs tárgyú törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2010. évi CXXXV. törvény.

A 2011 elején kirobbant arab tavasz a népek tavasza volt, amely Tunéziában, Líbiában, Egyiptomban és Jemenben a kormány megdöntéséhez vezetett³. Az említett országok mellett valamennyi észak-afrikai országban és a Közel-Kelet nyugati országaiban az uralkodó rendszer elleni tiltakozásokat, fegyveres felkeléseket generált. Szíriában fegyveres felkelésből polgárháború alakult ki, amely máig ható nemzetközi hatású, nagyhatalmi érdekekkel tarkított konfliktus és migrációs válság kialakulását idézte elő.

A rendőrség folyamatosan elemezte, értékelt a arab tavasz Magyarországon várható migrációs hatásait, készült a probléma kezelésére. A migránsok megjelenése nagyobb számban – a várttal ellentétben – viszonylag későn, 2012-től következett be. Az Európai Bizottság a menekültügyi tárgyú „EU Pilot”⁴ ügyben 2012-ben kifogásolta a magyar hatóságok által idegenrendészeti eljárásban alkalmazott őrizet jogalapját, speciális menekültügyi őrizet hiányában.

2013. január 1-jétől az Európai Bizottság pilot eljárásának következtében lényegesen módosult a migráció kezelésének eszköztára. A módosítás hatálybalépésétől a rendőrség által előállított külföldiekkel szemben indított idegenrendészeti eljárást a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény (a továbbiakban: Harmtv.) rendelkezései alapján fel kellett függeszteni, hogyha az első idegenrendészeti meghallgatás lezárásáig menedékkérelmet terjeszt elő. Az eljárás felfüggesztése után semmilyen idegenrendészeti intézkedés nem volt alkalmazható, a személyt a további eljárás lefolytatására a rendőrségről szóló törvény alapján⁵ a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal illetékes meghallgatási pontjára kellett előállítani.

Ha a külföldi az első idegenrendészeti meghallgatásának lezárását követően, a kiutasítás és az őrizet elrendelése után terjesztett elő menedékkérelmet, a Harmtv. rendelkezései alapján a külföldi kiutasításának végrehajtását fel kellett függeszteni, ha a harmadik országbeli állampolgár jogosult volt a menedékkérellem érdemi és jogerős elutasításáig a Magyarország területén

³ Besenyő János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. Kül-Világ, 2011/4., 59–60. o.

⁴ Az Európai Bizottság egyik fontos feladata a tagállamok uniós joganyaggal összefüggő jogalkotásának és jogalkalmazásának ellenőrzése, annak megteremtése, hogy az az uniós joggal összhangban legyen. Az Európai Bizottság abban esetben kezdeményezi pilot ügy indítását, ha egy tagállam tekintetében uniósjog-alkalmazási probléma vetődik fel. Ez a jogkövetkezésmenettel járó köteleességességi eljárás megelőző fázisa, a probléma megoldására irányuló figyelemfelhívás, amely a hiányosság gyors megszüntetését szolgálja.

⁵ A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 33. § (1) bekezdés f) pontja.

való tartózkodásra. Ebben az esetben az idegenrendészeti eljárásban elrendelt őrizetet meg kellett szüntetni.

A menedékkérők szabadítása, illetve befogadóállomáson történő elhelyezése a menekültügyi rendszerrel való további visszaélésre adott okot, valamint a menedékkérők Nyugat-Európába történő jogellenes továbbutazása negatívan befolyásolta Magyarország schengeni kötelezettségei teljesítésének megítélését.

A rendőrség idegenrendészeti eljárása során előterjesztett menedékjog iránti kérelmek száma a jogszabályváltozás nyomán az előző évhez viszonyítva közel háromszorosára emelkedett, ami lényegében a 2010. április 1-jétől, a menedékjogi rendszerrel való visszaélések megakadályozása céljából bevezetett szigorítások előtti állapotokkal volt azonos.

A migrációt növelő szerencsétlen egybeesés volt, hogy Németországban az alkotmánybíróság 2012-ben alkotmányellenesnek minősítette a menedékkérők ellátásáról rendelkező törvény egyes rendelkezéseit, mert az nem biztosította számukra a megélhetéshez szükséges létminimumot. E döntés következtében az egyedülálló menedékkérőknek az ingyenes elhelyezés, ruházat és ellátás mellett adott havi készpénz összege 40,90 euróról 143 euróra emelkedett. Ez folyamatos migrációs vonzást indukált Németország irányába, mert a kapott készpénz összege megközelítette egy koszovói vagy albániai rendőr havi bérét.

2013 első fél évében – a korábban hivatkozott uniós pilot ügy következményeként – szükségessé vált a menekültügyi őrizet jogi hátterének kialakítása, valamint olyan objektumok kijelölése, ahol az az idegenrendészeti őrizettől elkülönülten végrehajtható. A 2013. július 1-jén hatályba lépő menekültügyi jogszabályváltozások – amelyek megteremtették a menekültügyi őrizet rendszerét – nem befolyásolták úgy az illegális migrációs folyamatokat, hogy nagyságrendekkel kevesebb menekült kérelmező érkezzen hazánkba. A menekültügyi őrizet kizárólag abban az esetben rendelhető el, ha annak célja rendszeres jelentkezési kötelezettség, kijelölt tartózkodási hely elrendelésével, illetve menekültügyi óvadék alkalmazásával nem biztosítható, ami jelentősen csökkentette az őrizet elrendelésének lehetőségét.⁶

Az Európai Bizottság a magyar menekültügyi eljárás miatt kötelezettség-szegési eljárást kezdeményezett hazánkkal szemben a menedékkérők Magyarország területén maradási jogának nem megfelelő biztosítása miatt. En-

⁶ Klemner Zoltán: A menekültügyi őrizet és bevezetésének szükségessége. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „A változó rendészet aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról. Pécs, 2013, 298. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV.]

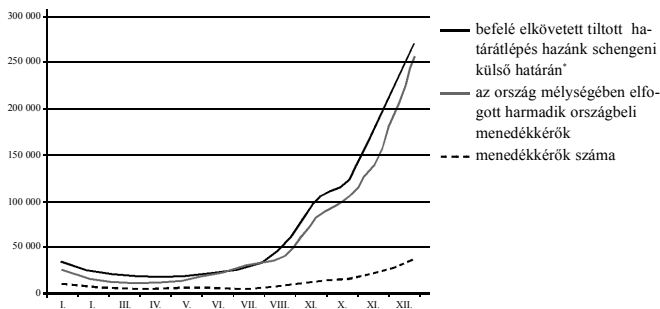
nek következtében 2014. január 1-jétől a menedékkérelmet elutasító határozat jogerőre emelkedése után benyújtott ismételt kérelem megvizsgálásának időtartama alatt is Magyarország területén maradhat a külföldi, még a bűncselekményt elkövető, valamint a nemzetbiztonsági kockázatot jelentő személyeket sem lehet kitoloncolni. Ez jogi lehetőséget teremt arra, hogy a külföldi akár a végtelenségig Magyarországon maradjon.

Az Iszlám Állam 2013-tól jelentős területeket foglalt el és tartott ellenőrzése alatt, aminek következtében egyre több migráns indult el Szíriából és Irakból Törökországba, majd onnan tovább Európába. Emellett az Afganisztánból, Pakisztánból és más közép-ázsiai országokból érkezők száma is jelentősen emelkedett.

A 2014-es év sajátossága volt, hogy az év elején ismét csökkent a menedéket kérők száma, majd az év végén rohamos növekedés volt tapasztalható (az év első kétharmadában 9145, az év utolsó harmadában 33 632 fő).

A tiltott határátlépést elkövetők és a menedékkérők száma 2014-ben jelentősen felülmúlta az előző éveket⁷. A jogellenesen Magyarországra érkezők célja főként az volt, hogy az országon áthaladva mielőbb az Európai Unió nyugati vagy északi tagállamaiba jussanak. A Magyarországra illegálisan érkező harmadik országbeli állampolgárok menedékkérelmek iránti kérelmük be-

2. számú ábra
A 2014-ben bekövetkezett migráció jellemző adatai

*családdal érkezők kiskorúakkal együtt

⁷ Tiltott határátlépők száma: 2013: 20 365; 2014: 44 709. Menedékkérők száma: 2013: 18 900; 2014: 42 777 fő.

nyújtása után – az eljárás befejezése előtt – valamelyik nyugat-európai államba távoztak. 2014-ben a Magyarországra irányuló és azon áthaladó illegális migrációs mozgásokra elsősorban a Koszovóból, Szíriából és Afganisztánból kiinduló illegális migránsok voltak hatással.

A Szíriában zajló háborús helyzet miatt további növekedés volt tapasztalható a szír állampolgárságú kérelmezők számát illetően. Kiemelendő, hogy 2014-ben több olyan szír állampolgár is menekültkérelmet terjesztett elő Magyarországon, akiről kiderült, hogy Bulgáriában már nemzetközi védelemben részesültek. Folytatódott ugyanakkor az a korábbi években is jelentkező tendencia, hogy az arabul beszélő külföldiek, a kedvezőbb elbírálás reményében Szíriát jelölték meg származási országukként, pedig valójában Észak-Afrikából származtak.

A 2014-ben bekövetkezett migrációs hullám jelentős nehézség elé állította a rendőrséget. A rendelkezésre álló kapacitás fokozott igénybevételét az okozta, hogy a magyar–szerb határszakaszon elfogottak döntő többsége, hatvanhat százaléka a Szeged Határrendészeti Kirendeltség 40 km hosszú határszakaszán, huszonkét százaléka a Bács-Kiskun Megyei Rendőr-főkapitányság illetékességi területén jelent meg. Mindez rendészeti szakmai, informatikai, infrastrukturális és logisztikai feladatok megoldására kényszerítette a rendőrséget.

Az elfogottak ruházatának és csomagjának átvizsgálására került sor biztonsági okból az elfogás helyszínén, majd előállították őket a határrendészeti kirendeltségre. A kirendeltségre előállított személyek folyamatos hatósági ügyintézése érdekében a rendészeti országos rendőrfőkapitány-helyettes 2014 szeptemberében meghatározta a munkavégzés folyamatosságát segítő eljárási munkasortrendet. Ennek keretében az egyes munkaállomásokon elvégezték az ismételt ruházatátvizsgálást, az elsődleges számítógépes adatfelvételt a hazai idegenrendészeti ügymenetet támogató alkalmazás (HIDRA) szakrendszerben, a személy ellenőrzését a hatósági nyilvántartásokban, és a letéti tárgyak kezelését. Ez után került sor az ujjnyomatlevételre, és az AFIS-rendszeren keresztül az európai ujjnyomat-nyilvántartó Eurodac rendszerbe továbbítására, az arcképmást – rögzítése után – a teljes ügyiratanyaggal együtt tárolták a HIDRA rendszerben. A külföldi meghallgatása után született döntés a további hatósági eljárásról, amely lehetett átadás a megyei rendőr-főkapitányság idegenrendészeti osztálynak a kiutasítást és az őrizetet elrendelő határozat meghozatala céljából, vagy menedékkérellem előterjesztése esetén az idegenrendészeti eljárás felfüggesztése mellett a személyt átadták a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Dél-alföldi Regionális Igazgatóságának a menekült-

ügyi őrizet elrendelésére, illetve a menekültügyi eljárás folytatására. Ez után került sor a személy idegenrendészeti, illetve menekültügyi őrizeti helyre vagy a menekülteket befogadó állomásra szállítására.

A biztonságos szállítások végrehajtását – a lehetőségek függvényében – az első időszakban az idegenrendészeti fogva tartást ellátó őrzött szállásokon rendszeresített speciális kényszerszállító járművek átcsoportosításával, majd bérelt járművekkel oldottuk meg. Tökéletesíteni kellett az idegenrendészeti vizsgálati munkasorrend betartását is, ezért meg kellett teremteni annak a feltételét, hogy megfelelő számú tiszt álljon a rendelkezésre a folyamatos ellenőrzési, irányító tevékenység végrehajtása érdekében. Ennek megvalósítására szintén a más megyei rendőr-főkapitányságok nagy idegenrendészeti és vezetői tapasztalattal felvértezett tisztjeit vezényelték heti váltásos rendszerben a hatósági tevékenységet ellátó állomány vezető-irányítói szakmai felügyeletére, az idegenrendészeti tevékenység szervezésére, koordinálására. A rendőrség folyamatosan elemezte-értékelte a kialakult migrációs helyzetet, és a szükségleteknek megfelelően születtek döntések a kapacitások további bővítése érdekében. A határrendészeti kirendeltségen rendelkezésre álló szállítókapacitás és technikai eszközök sem bizonyultak elegendőnek. Azonnali intézkedésként a feladatellátáshoz szükséges eszközöket átcsoportosították más megyei rendőr-főkapitányságoktól, valamint új eszközök beszerzésének kezdeményezésére is sor került. Folyamatosan bővítették az ügyfeldolgozási helyek informatikai adatátviteli rendszereit is. A migránsok felderítése érdekében helikopterek bevetésére került sor a magyar–szerb határszakaszon.

Jelentős mértékben megnövekedett a migránsoktól származó információkkal kapcsolatos hírigény. Ennek teljesítése érdekében a meghallgatás végrehajtására egységes szempontrendszer kiadására került sor, amelyet kötelezően alkalmazott kérdéssorként a HIDRA rendszer is tartalmazott. A kiskorú gyermekek csempészetének kiszűrésére speciális meghallgatási eljárási rendet határoztak meg. A meghallgatások végrehajtása során kevésnek bizonyult az országosan rendelkezésre álló albán és arab tolmácsok száma, ezért az alkalmazható tolmácsok elérhetőségét tartalmazó országos tolmácslistát folyamatosan frissítették. A meghallgatás végrehajtásához – az arra alkalmas berendelt tolmácsok mellett – teljes mértékben igénybe kellett venni a távtolmácsolási rendszer által nyújtott lehetőségeket is.

Az afrikai területeken kiobbant ebolajárvány magyarországi fertőzéseinek elkerülése érdekében a végrehajtó állomány részére meghatároztak egy egészségügyi eljárási rendet.

A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal lehetőségei korlátozottak voltak a külföldiek elhelyezésére. Az őrzött menekültügyi befogadóközpontok (befogadókapacitás: 472 fő) és a befogadóállomások (befogadókapacitás: 1629 fő) folyamatosan nyolcvan-kilencven százalékos telítettségűek voltak. A befogadóállomásokra az útbá indított személyek ötven-hatvan százaléka érkezett meg, és naponta megközelítőleg ugyanennyien távoznak onnan ismeretlen helyre. A rendőrség őrzött szállásai (befogadókapacitás: 334 fő) ötven-hetven százalékos telítettséggel működtek, ez elsősorban a Szerbiába folyamatosan indított kitoloncolásoknak és a Koszovóba szervezett charterjáratoknak a következménye volt.

Tekintettel arra, hogy 2014-ben a Magyarországra irányuló és azon áthaladó illegális migrációs mozgásokra elsősorban a Koszovóból, Szíriából és Afganisztánból kiinduló illegális migránsok voltak hatással, az EU–szerb visszafogadási egyezmény alkalmazása azokkal szemben, akik nem terjesztettek elő menedékkérelmet, jól működött. A szerb fél átvett minden harmadik országbeli állampolgárt, akik esetében bizonyított volt a magyar–szerb államhatár illegális átlépése. A szerb állampolgárok visszafogadása is gördülékeny volt. Egyedüli gondot az illegálisan érkező koszovói személyek visszaadása okozott⁸.

A befogadóállomásokról Nyugatra tartók másodlagos migrációs mozgása miatt fokozottan kellett végrehajtani mélységi migrációs ellenőrzéseket az autópályákon, pályaudvarokon és közlekedési csomópontokon. A fókuszpon-ti és a flexibilis műveletekben 2014-ben 187 európai uniós tagállamból érkezett vendégtiszt vett részt.

2015-ben az enyhe januári időjárás kedvezett az államhatárt illegálisan átlépőknek, egyebek között emiatt is, folyamatosan nagy csoportokban érkeztek a migránsok. A koszovóiak száma 2015 januárjában tovább emelkedett. 2015 első két hónapjában 27 789 befelé irányuló tiltott határátlépés történt a magyar–szerb határszakaszon, nyolcvan százaléku koszovói állampolgár volt.

Az ország mélységében elfogott, többségükben a menekülteket befogadó állomást engedély nélkül elhagyó migránsok száma 2015 első két hónapjában az előző évi adatokhoz viszonyítva közel nyolcszorosára emelkedett. A rendőrség állománya a koszovói migránsáradat kezelése során folyamatosan

⁸ A saját állampolgárként átadott személyek 38 százalékát olyan koszovóiak adták (209 fő), akik szerepeltek a szerb nyilvántartásban, ezért a szerb fél visszavételi kötelezettségét saját állampolgárként elismerte. Az át nem vett személyek is 172 fő kivételével koszovóiak voltak. Jellemző állampolgársági kategóriák (átadás): afgán (212 fő), albán (263), koszovói (324), palesztin (140), szerb (360), szír (834), török (200). A Frontex charterjártával 284 ember kitoloncolására került sor Koszovóba.

hatalmas pszichikai és fizikai megterhelésnek volt kitéve, ennek ellenére valamennyi megyei rendőr-főkapitányság egységet mutatott a probléma kezelése és megoldása érdekében. A rendőrség és a Belügyminisztérium vezetői által végrehajtott nemzetközi tárgyalások⁹ 2015. február közepére meghozták a várt eredményt, és a Koszovóból érkező migránsok száma drasztikusan csökkent, majd március elejére szinte teljesen megszűnt.

A Koszovóból érkező migráció elleni fellépés során olyan eljárási rend, ügyfeldolgozási és átcsoportosítási módszer és az idegenrendészeti, valamint a menekültügyi hatóságok között olyan szoros együttműködés alakult ki, amely a későbbi közel-keleti migráció kezelése során már mint kialakult végrehajtási gyakorlat volt alkalmazható. Az elfogottak regisztrációja, az idegenrendészeti eljárás jogszabályban előírt idő alatti lefolytatása, a menekültügyi eljárás kezdeményezése, a személyek adatainak rögzítése és az eljárás idejére történő elhelyezése, ellátása, őrzése rendkívüli feladatot jelentett a rendőrség számára. A migráció elérte azt a szintet, amikor Szeged Határrendészeti Kirendeltség közműrendszere már nem volt képes kielégíteni a folyamatosan bővített előállítási férőhelyeken elhelyezettek szükségleteit.

Az elhelyezési probléma megoldására, még a koszovói migráció aktív időszakában, 2015. február 8-tól sor került Röske migrációs gyűjtőpont (Hángár) kibérlésére, ahonnan folyamatossá vált a regisztrációs pontokra, más megyei rendőr-főkapitányságokra történő szervezett és tervezett továbbszállítás. Ezen túlmenően a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal való együttműködés keretében kivételes esetben koszovói családok átszállítására került sor a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Budapesti és Pest Megyei Regionális Igazgatóságára, ahol a rendőrségi feladatokat a Repülőtéri Rendőr-igazgatóság és a BRFK hajtotta végre. A Bács-Kiskun Megyei Rendőr-főkapitányság kiskunhalasi objektumában központi előállító és meghallgató bázist alakítottunk ki, ez tovább növelte az előállításra és visszatartásra rendelkezésre álló 24 órás időtartamban az ügyintézési és elhelyezési kapacitást.

A koszovói migráció visszaesésével, 2015 márciusában a befelé irányuló tiltott határátlépések száma átlagosan napi 172 főre csökkent, majd fokozatosan ismét emelkedni kezdett, és először meghaladta a napi három-ötszáz,

⁹ 2015. január 16., Budapest magyar-osztrák-német főkapitányi találkozó; 2015. február 9., Belgrád magyar-osztrák-német-szerb rendőri vezetői találkozó; 2015. február 11., magyar-szerb országos rendőrfőkapitányi határbejárás; 2015. február 13., Potsdam magyar-német-osztrák együttműködési megállapodás a Magyarországról kiinduló Ausztrián keresztül és Németországba irányuló vasútvonalakon végrehajtható illegális migrációs ellenőrzésről; 2015. február 19-én Magyarország és a Szerb Köztársaság belügyminiszterének találkozója, a megbeszélésekhez jól megtervezett sajtóközlemények kapcsolódtak, amelyek az intézkedések mellett jelentősen növelték a migrációs visszatartó hatást.

majd július–augusztusra átlagosan a több mint ezer főt¹⁰.

Április végétől a migráció napról napra jelentős ingadozást mutatott, a hirtelen növekedés után a következő napon csökkent az elfogások száma. A kialakult helyzet kezelése érdekében 2015. május 15-től határrendészeti operatív törzs kezdte meg munkáját, ebben a rendőrség határrendészeti, közrendvédelmi, gazdasági szakterületének munkatársai a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal munkatársaival együttműködve koordinálták a migránsok más ügyintézési helyre átszállítását, ezzel biztosították a rendelkezésre álló erők és eszközök optimális alkalmazását, az ügyfeldolgozás folyamatosságát. A határrendészeti operatív törzsnek nem volt joga beleszólni a hatósági döntésekbe, az idegenrendészeti hatáskörét az illetékes megyei rendőr-főkapitányság teljes mértékben önállóan gyakorolta. Kezdetben elsősorban a menedékkérők átszállítására került sor, a nem menedékkérők idegenrendészeti eljárását fő szabályként továbbra is a rendőrség elfogás helye szerint illetékes idegenrendészeti hatósága folytatta le. A naponta elfogott személyek számának növekedésével együtt bővült az idegenrendészeti és menekültügyi ügyfeldolgozó helyek száma is¹¹. A határőrizetben részt vevő és az idegenrendészeti feladatokat ellátó állomány is jelentős munkaterhet viselt el, a rendkívüli migrációs áradat kezelését sokszor a családjuktól távol, csak a törvényes munkaidőkeret meghaladásával, jelentős túlszolgálat teljesítésével láthatták el.

A migráció kezelése során továbbra is fennmaradtak az alapvető nehézségek, az idegenrendészeti hatósági tevékenység – a jelentős megerősítés, technikai fejlesztés, a migránsok előállítási idejének nyomon követhetőségét elősegítő rendszer kifejlesztése, az informatikai rendszer feldolgozást gyorsító bővítése, az átszállítások optimalizálása a szállítókapacitás folyamatossági bővítése ellenére – időigényes volt, a rendelkezésre álló előállítási és visszatartási idő 12 + 12 órája sokszor szűkösen bizonyult. Az igénybe vehető tolmácsok száma, különös tekintettel arra, hogy az országosan történő ügyfeldolgozás miatt egyszerre több helyen kellett biztosítani a fordítói munkát, valamint több hatóság is igénybe vette őket, kevés volt.

A schengeni külső határon 2015. január 1. és június 30. között a befelé irányuló tiltott határátlépések száma 67 977 (2014-ben: 6575) volt (további 912 embert jelzésünkre a túlololdali szervek fogtak el). A szerb határszakaszon

¹⁰ A befelé irányuló tiltott határátlépések átlaga 2015. márciusban 172, áprilisban 242, májusban 345, júniusban 594, júliusban 1176, augusztusban 1709 fő volt.

¹¹ Átszállítások történtek Szeged Határrendészeti Kirendeltség, a Bács-Kiskun, a Szabolcs-Szatmár-Bereg, a Hajdú-Bihar, a Békés, a Baranya, a Komárom-Esztergom és a Győr-Moson-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányságra, valamint a Repülőtéri Rendőr-igazgatóságra.

67 431 (2014: 5799) illegálisan belépő elfogására került sor. A mélységi ellenőrzés során elfogott, Nyugat-Európába illegálisan távozni akaró személyek száma 2015. június 30-ig 10 040 volt. A mélységi ellenőrzések során az elfogások legnagyobb része az Ausztria felé vezető főirányban (M1, 1-es főút, Budapest–Bécs-vasútvonal), valamint Budapesten került sor.

Jelentős számban érkeztek az emberek olyan országokból, amelyekben radikális szélsőséges csoportokkal kerülhettek kapcsolatba, illetve szertehettek katonai ismeretekre, esetleg részt vehettek harci cselekményekben, ezért az idegenrendészeti eljárások során végzett meghallgatások metodikai és tartalmi szabályozásával, folyamatos aktualizálásával végeztük a kockázatot jelentő személyek elsődleges szűrését. Ennek során az elsődleges kockázatot jelentő egyedülálló afgán és szíriai állampolgárságú férfiakat minden esetben meghallgatták.

A Szerbiába történő kitoloncolás mértéke csökkent, mert 2015. március második felétől a szerb fél csökkentette az átvételi hajlandóságát, a határidők hosszabbítását kérve, valamint a napi átvételek számát tizenöt-húsz föben maximálta. Az őrzött szállásokon emelkedett az őrzetesek száma. Az állandó őrzött szállások férőhelyeit bővíteni kellett a rendőrségi fogdák igénybevételével ideiglenes őrzött szállásként, így 2015 májusában összesen 544 idegenrendészeti őrzeti kapacitás állt rendelkezésre. Az őrzött menekültügyi befogadóközpontokban 276, a menekülteket befogadó állomásokon 2347, közösségi szálláson 111 férőhely állt rendelkezésre az illegális migránsok elhelyezésére.

Országos rendőrfőkapitányi megkeresésre a szerb fél 2015. június 9-től, a korábbi gyakorlatukkal ellentétben az elfogás helyétől függetlenül visszavette Magyarországtól a migránsokat. Hétköznapokon, naponta összesen hatvan ember kitoloncolására volt lehetőség, ami nagyobb szám volt ugyan, mint a korábbi időszakban, de a napi elfogásokhoz képest, a migrációs visszatartó hatás eléréséhez rendkívül alacsony.

2015. július 22-én hatályba lépett a nemzeti szinten biztonságosnak nyilvánított származási országok és biztonságos harmadik országok meghatározásáról szóló 191/2015. (VII. 21.) kormányrendelet, amely Szerbiát biztonságos származási és biztonságos harmadik országgá nyilvánította. Ezzel elhárult a kitoloncolások végrehajtásának az akadálya, igaz, ez csak elméleti jelentőséggel bírt, ugyanis a menedékkérelmek elbírálása továbbra is elhúzódt, és a szerb fél visszafogadási hajlandósága is korlátozott volt.

A nyár folyamán kormányzati döntés született a határőrzeti célú ideiglenes biztonsági határzár kialakításáról. A büntető törvénykönyv módosításá-

val¹² 2015. szeptember 15-től bűncselekménnyé vált a határzár tiltott átlépése, a határzár megrongálása és a határzárral kapcsolatos építési munka akadályozása.¹³ Ezzel együtt módosult több jogszabály is, egyebek között az államhatárról szóló 2007. évi LXXXIX. törvény (a továbbiakban: Áht.) és a menedéjogról szóló törvény is, amely bevezette a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet elrendelésének lehetőségét, lehetővé tette a tranzitzőnák létrehozását, és meghatározta az ott folytatandó eljárás szabályait. A jogalkotó megteremtette a lehetőséget a Magyar Honvédség részvételére a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő feladatok, így különösen az államhatár védelmével kapcsolatos feladatok végrehajtásában.

A magyar–szerb határ 2015. szeptember 15-én végrehajtott lezárása után a szerb határszakaszon és az ország mélyeségi területein drasztikusan visszaesett az elfogások száma. Ezt mutatja, hogy amíg szeptember 14-én éjfélig közel kétszázezer ember lépett át illegálisan a magyar–szerb határon, addig az azt követő időszakban, 2015. december 31-ig mintegy négyezer-hétszázán érkeztek.

A Magyarország területére illegálisan érkező külföldiek többsége elfogása után 2015-ben is főként menekültstátus iránti kérelmet nyújtott be. A rendőrség idegenrendészeti eljárásai során 2014-ben 42 477 menekültkérelmet adtak be, míg 2015 első öt hónapjában ez a szám 39 716 volt.

A 2015 szeptemberében hatályba lépő jogszabály-módosítások és a fizikai határvédelmi rendszer kialakításával, valamint a rendőri erő biztosításával létrejött e három pilléren nyugvó határvédelmi rendszer. A védelmi rendszer jól működött, a rendőrség a határőrizetben együttműködő szervezetekkel közösen csaknem valamennyi befelét tiltott határátlépést elkövetőt elfogta.

A rendőrség állománya a rendőrség tevékenységére irányadó általános jogszabályi rendelkezések által meghatározott keretek között alkalmazza az Áht. 2016. július 5-én hatályba lépő azon rendelkezését, amely szerint a rendőr a schengeni külső határ szerinti határvonaltól¹⁴, illetve a határjeltől számított nyolc kilométeres sávon belül feltartóztathatja a Magyarország területén jogellenesen tartózkodó külföldit, és az ideiglenes biztonsági határzár legközelebbi kapuján átkísérheti, kivéve, ha bűncselekmény elkövetésének gyanúja

¹² 2015. évi CXL. törvény egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról.

¹³ A határzárral összefüggő büntetőjogi különös tényállások büntetőpolitikára gyakorolt hatásáról lásd bővebben Hautzinger Zoltán: Idegen a büntetőjogban. AndAnn, Pécs, 2016, 80–81. o.

¹⁴ Az Európai Parlament és a tanács (EU) 2016/399 rendelete (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (schengeni határellenőrzési kódex) 2. cikk 2. pontja.

vetődik fel. E rendszer működtetése már teljes mértékben megakadályozta, hogy a magyar–szerb és a magyar–horvát határon ellenőrizetlenül, ismeretlen személyazonosságú személyek jussanak hazánk és a schengeni övezet területére, az új szabályozás alapján már a menedékjoggal való visszaélést sem tette lehetővé.

A bevezetett intézkedések hatására jelentősen csökkent az idegenrendészeti eljárások száma. A schengeni külső határon 2016. január 1. és október 15. között 17 997 befelé irányuló tiltott határátlépés elkövetésére került sor; 997 fővel szemben rendeltünk el kiutasítást, 596-an kerültek őrizetbe és 1284 személy kitoloncolását hajtotta végre a rendőrség idegenrendészeti hatósága¹⁵. A rendőrség által idegenrendészeti fogva tartásra igénybe vett férőhelyek száma 2015. október 19-én volt a legnagyobb, 864 férőhellyel¹⁶, amely 2016-ban folyamatosan csökkent, és augusztus 15-én érte el az állandó őrzött szállások alap fogva tartási szintjét, a 443 fős befogadókapacitását.

A migráció elleni fellépés akkor válhat európai szinten hatékonyabbá, ha – a menedékjoggal visszaélés lehetősége megszűnik, megbízható és gyors eljárás után megvalósul a valódi menekülők és az egyéb okból vándorló személyek szétválasztása, reálissá válik az elutasított menedékkérők kitoloncolása; ha a jogorvoslati lehetőségek nem nyújtanak végtelen időtartamú területen maradási lehetőséget; a migránsok által érintett útvonalon valamennyi állam teljesíti az államhatárok biztonságos őrizetére vonatkozó kötelezettségeit; megszűnik az államhatárok átjárhatósága az ellenőrizetlen személyazonosságú, beutazási feltételeknek nem megfelelő személyek számára; az államhatár sérthetatlensége a korábbiakhoz hasonlóan biztosított, helyreáll a nemzetközi megállapodásokkal megerősített határrendbe vetett bizalom; a visszafogadási megállapodásokat ismét betartják; a migrációt kibocsátó államok irányába egységes cél- és tranzitállami fellépés jön létre a saját állampolgáraik visszafogadása érdekében; a kitoloncolás betölti visszatartó szerepét az illegális migránsok szabad áramlása tekintetében, ellehetleníti az embercsempész szervezetek bevételhez jutását.

A magyar rendőrség minden esetben az Európai Unió normáihoz igazodva, azokat betartva hajtotta végre a határellenőrzési tevékenységét, a schen-

¹⁵ Viszonyítási alapként szolgál, hogy 2014 azonos időszakában 383 453 befelé irányuló tiltott határátlépés elkövetésére került sor, 6232 fővel szemben rendeltünk el kiutasítást, 5611-en kerültek őrizetbe, és 5305 személy kitoloncolását hajtotta végre a rendőrség idegenrendészeti hatósága.

¹⁶ A büntetés-végrehajtási intézményekben került sor ideiglenes őrzött szállások kialakítására 421 férőhelyen.

geni övezet biztonságának szavatolását, amely úgy tűnik, hogy sok tekintetben meghaladta az általános európai migrációkezelési elképzeléseket.

JOGSZABÁLYOK

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés

Az Európai Parlament és a tanács (EU) 2016/399 rendelete (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (schengeni határellenőrzési kódex)

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244-es határozata

Közös jelentés az Európai Parlamentnek és a tanácsnak a stabilizációs és társulási megállapodásra irányuló tárgyalások megkezdésére vonatkozó lehetséges határozatra tekintettel a tanács 2012. decemberi következtetéseiben szereplő kérdések kezelése terén Koszovó által elért haladásról

Magyarország Alaptörvénye

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény

A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény

A menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény

Az államhatárról szóló 2007. évi LXXXIX. törvény

2010. évi CXXXV. törvény egyes migrációs tárgyú törvények jogharmonizációs célú módosításáról

2012. évi CLXXXI. törvény a schengeni információs rendszer második generációja keretében történő információcseréről, továbbá egyes rendészeti tárgyú törvények ezzel, valamint a Magyar egyszerűsítési programmal összefüggő módosításáról

2015. évi CXL. törvény egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról

301/2007. (XI. 9.) kormányrendelet a menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény végrehajtásáról

2015. február 19-én Magyarország és a Szerb Köztársaság Belügyminisztériuma között létrejött munkamegállapodás

TÓTH MIKLÓS

A büntethetőségi korhatár a társadalmi elvárások tükrében, szabályozásának hazai és nemzetközi története

Melyik az az életkor, amiktől elfogadhatóvá válik, hogy a társadalom megbüntesse azt a gyermeket, akit nem tudott megóvni attól, hogy bűnelkövetővé váljon?

A kérdés a büntetendő cselekményt elkövető gyermekek jogi megítélésének kettősségét tükrözi: több évszázados jogfejlődés keretében váltak a tizennyolc évesnél fiatalabbak jogai alapvető, alkotmányosan védett értékke, arra azonban a mai napig nem sikerült egyértelmű választ adni, hogy mikortól válhat a védelmezett gyermekből büntetőjogilag is számon kérhető személy. A kérdés magában foglalja azt az állítást, hogy a társadalom feladata olyan körülmények megteremtése, amelyek lehetővé teszik a gyermekek helyes irányú fejlődését. Ma már széles körben elfogadott nézet, hogy a gyermekek nevelése, támogatása és védelme elsődleges cél, hiszen hosszú távon ettől várható, hogy megfelelően szocializált, jogkövető felnőttekké váljanak. A helyesen megfogalmazott célok és elvek ellenére azonban jelentős hiányosságok mutatkoznak a megvalósítást illetően, az esetenként kirívóan fiatal bűnelkövetők által megvalósított cselekmények után pedig jogosan vetődik fel a jogalkotó irányába a minél határozottabb fellépést kívánó társadalmi igény.

A fiataikorú elkövetőkre vonatkozó büntető jogszabályok megfelelő módosítása azonban önmagában nem mentesítheti a jogalkotót a gyermekvédelmi szempontú bűnmegelőzés egészét érintő hibák orvoslásának kötelezettsége alól. A büntetőjogi eszközök ugyanis csak a harmadlagos szintjei annak a komplex bűnmegelőzési rendszernek, amely elsődlegesen a veszélyeztetettség gyermekjóléti intézkedésekkel való megelőzését, másodlagosan pedig a már kialakult veszélyeztetettség megszüntetését célozza.

Álláspontom szerint a kérdéskör kriminológiai vonatkozásainak átfogó ismerete jelenti az optimális szabályozás kimunkálásának első lépését. A XX. századtól igen szemléletes fejlődésnek induló hazai és nemzetközi jogi vívmányok elemzésével pedig jól nyomon követhető a társadalmi elvárások folyamatos átültetése a jogalkotói gyakorlatba.

A „gyermekbűnözés” mint jelenség

A gyermekkorúak által elkövetett büntetendő cselekmények – amelyek jogi értelemben bűncselekménynek nem minősülnek, hiszen a bűnösséget éppen a gyermekkor zárja ki – okait feltáró statisztikai kimutatásokat fenntartással kell kezelni, hiszen azok eredményére jelentős hatással vannak olyan tényezők, mint a latencia, a népesség és a korösszetétel változása, a jogszabályi változások – különös tekintettel a büntethetőségi korhatárra és a vagyon elleni bűncselekményeknél szabályozott értékhatárra –, a nyomozás felderítésének hatékonysága és a feljelentési hajlandóság. Az előbbieket miatt sosem kaphatunk teljes körű képet a bűnözésről, így a gyermekek által megvalósított cselekményekről sem.¹ Ennek ellenére feltétlenül figyelembe kell venni és fel kell használni az így kapott eredményeket, hiszen a jelenség feltárására továbbra is ez a legkézenfekvőbb eszköz. Mielőtt a jogalkotó abba a helyzetbe kerülne, hogy a büntethetőségi korhatárt érintő jogszabályváltozást tűz napirendre, egyebek közt a gyermekkorúak által elkövetett büntetendő cselekményeknek a gyakoriságát, dinamikáját, területi koncentrációját, elkövetői életkor és nem szerinti megoszlását, valamint azt kell vizsgálnia, hogy mely büntető törvénykönyvi tényállásokat ölelik fel.

A Legfőbb Ügyészség által közzétett statisztikai adatok alapján, 2003 és 2013 között a fiatalok bűnelkövetők száma évi tíz- és tizenkétezer között mozgott, aránya az összes regisztrált bűnelkövetőhöz képest 8,9 és tíz százalék közötti volt. A büntetőjogilag felelősségre nem vonható gyermekkorú elkövetők száma az utóbbi években egyenletesen csökkenő tendenciát mutatott (2008-ban 3433, 2014-ben 1488²). A lakóhely szerinti megoszlás alapján 2012-ben a legtöbb gyermekkorú elkövetőt Borsod-Abaúj-Zemplén megyében regisztrálták (18,51 százalék) ezt követi sorrendben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (12,79), valamint Jász-Nagykun-Szolnok megye (8,33). Ez évben az elkövetett cselekmények túlnyomórészt vagyon elleni bűncselekmények voltak (59,6 százalék), e mellett nagyobb arányt a közrend elleni (21,39) és a személy elleni bűncselekmények (13,67) képeztek. Utóbbi két cselekménytípus aránya egyértelműen növekvő tendenciát mutat – ez arra

¹ Kazuska Melinda: A gyermekbűnözés aktuális kérdései. Miskolci Egyetem, 2014, 146. o.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop422b/2010-0008_kotet01_06_kazuska_melinda_a_gyermekbunozes_aktualis_kerdesei/06_kazuska_melinda-a_gyermekbunozes_aktualis_kerdesei_1_1.html

² Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2016. február 24., 30. o.
<http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf>

utal, hogy a gyermekkorúak egyre gyakrabban élnek az erőszak eszközeivel –, emellett az elkövetők számában is egyenletes növekedés figyelhető meg. Az elkövetési módokat tekintve a csoportos jelleg volt a gyakoribb, míg a nemek szerinti összetétel szempontjából megállapítható, hogy a gyermekkorú elkövetőknél a lányok aránya lényegesen kisebb volt (17,05 százalék). Érdekes adat, hogy a gyermekkorú elkövetők háromnegyed részét – 2012-ben 75,35 százalékát – a szülők közösen nevelték.³ A szülők jellemzően foglalkozás nélküliek, vagy csekély jövedelmű alkalmi munkások, segéd-, kisegítő-, szak- vagy betanított munkások, a gyermekek jelentős része pedig veszélyeztetett, aminek oka a családja, szűkebb környezete, vagy halmozottan hátrányos helyzete.⁴

Statisztikai adatok támasztják alá azt a szembevetendő változást is, hogy az első büntetendő cselekmény elkövetése a gyermekek részéről egyre korábbi életkorra tevődik, tizennégy éves kor helyett egyre inkább a tizenkettedik-tizenharmadik életévben valósul meg.⁵ „*Nemzetközi vizsgálatok szerinti gyermekkorú elkövetők (7-12 éves korig) két-háromszor gyakrabban követnek el súlyos, erőszakos bűncselekményeket és két-háromszor gyakrabban válnak krónikus bűnelkövetővé, mint azok, akik első bűncselekményük idején fiatalkorúak vagy idősebbek voltak. Kutatások azt mutatják, hogy a fiatal férfi elkövetők antiszociális magatartása átlagosan 7 éves korban már tetten érhető.*”⁶ A „belépési életkort” a nyolc és tizennégy év közöttre, míg a kilépést a húsz és huszonkilencedik életévek közé tették azzal, hogy minél korábbi a belépési életkor, annál hosszabb és intenzívebb kriminális karrier várható.⁷ Bűncselekménytípusonként eltérő belépési időszakok jellemzők, a vagyon elleni bűncselekményekre tipikusan korábbi belépés a jellemző, mint az erőszakos bűnelkövetésre.⁸

3 Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről – 2012. Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, 2013. szeptember 16., 3–4., 12. o. <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok9816.pdf>

4 Csemáné Váradi Erika: A gyermek- és fiatalkori bűnözés. Előadás. Táncsics M. Alapítvány, az F. Ebert Stiftung és az OBMB *Közbiztonság–Társadalmi bűnmegelőzés–Büntetőpolitika* címmel rendezett közös szakmai konferenciája, Budapest, 2007. november 30., 5. o. www.ulnokok.hu/Data/Sites/1/gyerekbunozes-okai-varadi_erika.pdf

5 Csemáné Váradi Erika: A gyermekkorúak és a bűnözés. *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XVII. 2000, 316. o.

6 Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Doktori disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest, 2012, 17. o. http://tatk.elte.hu/file/dissz_2013_SoltAgnes.pdf

7 Uo. 28. o.

8 Uo.

A magyarországi „gyermekbűnözés” egyébként a második világháború óta bekövetkezett fiatalkori bűnözés mennyiségi növekedését tekintve az Európa többi országában végbemenő folyamatokhoz igazodik. A bűncselekmények és bűnelkövetők számának általános növekedése, és az első bűncselekmény elkövetésének egyre fiatalabb korban való elkövetése további negatív tendenciát mutat.⁹

Az elkövetéshez vezető okok rendkívül szerteágazók, az oksági összefüggések elemzésekor számos veszélyfaktor jöhet számításba. Természetesen jóval árnyaltabb képet kaphatunk az okfolyamatokról, ha a statisztikai adatok mellett a tudományos kutatások adatait elemezzük: a statisztika által vázolt, az elkövetéshez közvetlenül vezető belső vagy külső készletés láthatóan a kriminológiai szempontú vizsgálatokban körvonalazott rizikófaktorok következménye.

Az Egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a szubjektív okok közt a gyermekkorúaknál az anyagi haszonszerzés dominál, amelyet a kalandvágy és az agresszivitás követ, míg az objektív okok közt a rossz baráti környezet az elsődleges, e mellett az átmeneti pénzzavar és az alacsony jövedelem mutatható ki.¹⁰

A tudományos kutatások alapján kimutatható kockázati tényezők között leginkább a szegénység, az alulképztség és a munkanélküliség említendő, ez nemcsak a viktimizáció, hanem a bűnelkövetés esélyét is növeli. Összefüggés van e mellett a családi erőszakot elszenvedett gyermekek és a későbbiekben bűncselekményt elkövetők között is.¹¹ *Solt Ágnes* az általa vizsgált nemzetközi kutatások alapján azt a következtetést vonja le, hogy a kisebbségi lét rossz szocioökonómiai helyzettel párosulva a többségi társadalomból való kirekesztő magatartással jár együtt, és ekként kultúrafüggetlenül hasonló megküzdési technikák, attitűdök lesznek jellemzők a csoportra, ezek a kialakuló magatartásformák és viszonyulások pedig hozzájárulnak a kriminális magatartás magasabb gyakoriságához.¹² Több helyen említi az alacsony intelligenciahányadost, a szülői elhanyagolást, a család szocializációs szerepének csökkenését, illetve annak elégtelenségét, valamint a családi kriminalitást és a kriminális mintát.¹³ A családon kívüli tényezők között kiemelés érdemel az iskolai kiközösítés és a deviáns csoportokhoz tartozás.¹⁴

⁹ Kazuska Melinda: i. m. 155. o.

¹⁰ Csemáné Váradi Erika (2007): i. m. 9. o.

¹¹ Solt Ágnes: i. m. 13. o.

¹² Uo. 46. o.

¹³ Uo. 59., 62–64. o.

¹⁴ Uo. 65. o.

Az Európa Tanács felmérése szerint a gyermek- és fiatalkori bűnözés mögötti fő okozati tényezők a gyermekszegénység, a jövedelmek közti különbségek növekedése, a válások száma és a családok felbomlása, a pszichoaktív anyagok elterjedése, az elhelyezkedési lehetőségek számának csökkenése, az emelkedő munkanélküliség, a társadalmi és gazdasági problémák – különösen a szegények lakta belső városnegyedekben és a városszéli lakótelepeken –, valamint a pszichoszociális zavarok növekvő kockázata a fiatalok, különösen a fiatal férfiak körében.¹⁵

A feltárt ok-okozati összefüggések tükrében a büntethetőségi korhatár kérdése akként kap megfelelő értelmezést, ha egy széles körű, állami kontroll alatt álló eszközrendszer egyik intézményének alappilléreként tekintünk rá. Egy adott módon való szabályozása ugyanis önmagában semmi esetre sem alkalmas arra, hogy ezt a komplex társadalmi problémát hosszú távon és eredményesen kezelje, azonban az államot és annak polgárait védő, értelemszerűen a legszigorúbb (az állampolgári jogokat legnagyobb mértékben korlátozó) közjogi eszközöket alkotmányosan biztosító büntető igazságszolgáltatás központi kérdését testesíti meg. Erre a kérdésre pedig bármilyen választ adjon is a jogalkotó, az egyrészt alapjaiban fogja tükrözni a társadalom értékítéletét, viszonyulását a deviáns magatartást tanúsító kiskorúakhoz, másrészt felállít egy szilárd korlátot az állam összes többi intézménye számára azzal, hogy kijelöli azt az életkort, amikortól a legsúlyosabb, azaz büntetőjogi jogkövetkezményeket rendeli alkalmazni egy kiskorúval szemben.

A gyermekek büntethetőségének nemzetközi jogi háttere

A nemzetközi jogfejlődés következtében ma már számos, az államok széles köre által elfogadott és a hatályos nemzeti jogok részévé tett dokumentum fekteti le alapvető szinten a gyermekekre kidolgozott speciális szabályokat, amely alapjaiban formálja a nemzeti büntetőjog rendszerét.

Az ENSZ-közgyűlés 1958. november 20-án fogadta el az 1386. (XIV.) számú nyilatkozatot a gyermekek jogairól, amely hét elv rögzítésével szolgált iránymutatásul az államoknak, noha kötelező erővel nem bírt. A 2. elv kimondja, hogy *„a gyermek különleges védelmet élvez és jogi, valamint egyéb eszközökkel lehetőséget és alkalmat kap arra, hogy fizikailag, szellemileg, er-*

¹⁵ Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/2., 25. o. <http://ujbtk.hu/buntetojogi-kodifikacio-2006-2/>

kölcsileg, lelkiileg és társadalmilag fejlődjék, egészséges és szokásos módon a szabadság és méltóság viszonyai között". Rögzíti a nyilatkozat, hogy az e célból elfogadott törvényekben figyelembe kell venni „a gyermek mindenkifelelt álló érdekét”¹⁶.

Kötelező erővel bírt ezzel szemben az ENSZ által 1966. december 16-án elfogadott Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, amelyet Magyarország az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel hirdetett ki. A szerződés 10. cikkében előírja, hogy a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúakat a felnőtt korúaktól el kell különíteni, továbbá részükre koruknak és jogi helyzetüknek megfelelő elbánást kell biztosítani. A büntetés-végrehajtási rendszer céljaként az elítéltek „megjavítását” és a társadalomba való visszailleszkedésük elősegítését rögzíti. A 14. cikk 4. pontja e mellett kimondja, hogy „a fiatalok személyek esetében az eljárásnak figyelemmel kell lennie az életkorukra és az átnevelésükhöz fűződő érdekekre”¹⁷.

Kiemelkedő jelentőséggel bír a fiatalok igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló, 1985. november 29-én kelt 40/33. számú ENSZ-határozat (pekingi szabályok), mivel elsőként foglalta össze az ENSZ összes bűnmegelőzési elvét és a fiatalkori bűnözésre kiható körülményeket.¹⁸ A dokumentumhoz fűzött kommentár rögzíti, hogy fiatalok esetében elsődleges cél a prevenció, amelyet széles körű szociális biztonság megteremtésével kell elérni, azzal hogy a büntető igazságszolgáltatás szükségessége és az ennek alkalmazása által okozott érdeksérelem minimális legyen.¹⁹ A 17.1. cikk b) pontja rögzíti, hogy „a fiatalok személyes szabadságának korlátozására csak gondos mérlegelés után van lehetőség, és időtartamának a lehetséges minimumra kell szorítkoznia”, a cikkhez fűzött kommentár pedig kifejti, hogy a pusztán büntető jellegű megközelítés nem lehet elfogadható, „a felnőttek és fiatalok legsúlyosabb cselekményei esetében elfogadható lehet a szigor, de fiatalok más cselekményei esetében a fiatal jólétének és jövőjének biztosítása mindig fontosabb érdek

16 ENSZ-nyilatkozat a gyermek jogairól. Elfogadta a közgyűlés 1958. november 20-án kelt 1386. (XIV.) számú határozata. <http://www.gyengenlatogyermek.hol.es/docs/nyilatkozat.pdf>

17 Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.

18 Majoros Bálint: A fiatalok bűnelkövetők kezelésének hazai és nemzetközi áttekintése. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014, 6. o. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop422b/2010-0006_ajk_1_kotet_06_majoros_balint/06_majoros_balint_1_1.html

19 A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló előterjesztésről, 3. o. http://helsinki.hu/wp-content/uploads/velemen_y_helsinki_bizottsag.pdf

kell hogy legyen a pusztá megbüntetésnél"²⁰. A pekingi szabályok értelmében a fiatalokkal szemben a lehető legszélesebb körben kell alkalmazni alternatív szankciókat, elzárásuk csak végső megoldás lehet.²¹

Az ENSZ-közgyűlés 1989. november 20-án fogadta el a gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezményt, amelyet Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdettek ki. Az egyezmény preambuluma rögzíti a gyermekek részére nyújtandó különleges támogatás, védelem és gondozás szükségességét. A 3. cikkében rögzíti az 1958-as nyilatkozatban megfogalmazott „gyermek mindenekfelett álló érdekét”, amelyre a különböző hatóságok, így a bíróságok eljárása során is elsődleges figyelemmel kell lenni. A 37. cikk gyermekekkel szemben tiltja a halálbüntetést és a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztést, egyúttal a szabadságelvonással járó büntetések és intézkedések ultima ratio jellegét, valamint rögzíti a gyermek jogorvoslati lehetőségei megfelelő szabályozásának és a vele szemben lefolytatandó eljárás során kivüliségének igényét is. Az egyezmény 40. cikkének 3. pontja előírja, hogy „*az egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára és különösen a) olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt; b) minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket e gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani*”. Ugyane cikk 4. pontja e mellett az államok azon kötelezettségét is előírja, hogy a gyermekek helyzetéhez és az elkövetett bűncselekményhez mért elbánást széles körű intézkedésekkel kell biztosítani.²²

Az ENSZ-közgyűlés 1990. évi 45/112. számú határozata (havannai szabályok) a szabadságvesztés-büntetésüket töltő fiatalok védelmére vonatkozóan rögzít szabályokat, míg a 45/113. számú határozat (rijádi irányelv) a fiatalok bűnmegelőzés szükségességét hangsúlyozza, kiemelve ebben a család, az iskola, a média és a jogalkotás szerepét.²³

20 Uo.

21 Uo.

22 A gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény.

23 Duday Gábor: A büntethetőségi korhatár alapkérdései. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014, 6. o. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop422b/2010-0006_ajk_1_kotet_03_duday_gabor/03_duday_gabor_1_1.html

Az Európai Unió Tanácsának R(2000) 20. számú ajánlása a bűnmegelőzésbe való korai pszichoszociális beavatkozásról szól, amely a komplex, többszektörű szakmai megközelítés és a prevenció fontosságát rögzíti.²⁴

Szintén az Európai Unió Tanácsa fogadott el ajánlásokat R(2003) 20. számmal a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. Az ajánlás indokát az Európa Tanács új országokkal való bővülése mellett új kutatási eredményekben és a fiatalkori bűnözésre vonatkozó kriminálpolitika fejleményeiben, valamint a fiatal korosztályok életében bekövetkezett jelentős változásokban jelölték meg. Az ajánlás továbbra is irányadónak tekinti, hogy a fiatalkori bűnözés átfogó reakciót kíván, amelynek csak egy része a büntető igazságszolgáltatás reformja, továbbá hogy a represszív megközelítés helyett a nevelés és a reintegráció a fő célkitűzés. Új alapelvként jelenik meg a gyors, korai és következetes reagálás igénye, a fiatalkorú által elkövetett cselekményért a szülőre kiterjesztett felelősség, a kárhelyreállítás, valamint a beavatkozási formák hatékonyságának tudományos alátámasztása. A kommentár kifejezetten kitér arra, hogy az ajánlásban foglaltak kiterjeszthetők a büntetőjogi felelősség alsó korhatára alatti elkövetőkre, tekintettel arra, hogy számos országban jelentős gondot okoz a büntetőjogi felelősségre nem vonható, de büntetendő cselekményt elkövető gyermekek elleni fellépés.²⁵

Az említett dokumentumokban megtestesülő nemzetközi jogelvek alapján Európában három modell körvonalazódott a kiskorúak vonatkozásában felállított igazságszolgáltatási rendszerekben. Az egyik a nevelési modell, amely az elkövetett cselekménnyel szemben az elkövető személyiségét helyezi a középpontba, annak átnevelését, rehabilitációját tartja elsődleges célnak. Az ilyen rendszerben speciális fiatalkorúak bírósága szabja ki a tettesre azokat a szankciókat, amelyek a személyiségének javítását hivatottak elérni. Egyre kevesebb államban lelhető fel ez a modell a klasszikus formájában, ma már csak Belgium és Görögország büntetőjoga alkalmazza. Az ellene szóló érvek szerint amellet, hogy költséges, paternalisztikus és önkényes, kevésbé bizonyult hatékonynak. A másik az igazságszolgáltatási modell, amelyben a tett áll a középpontban, ezért a büntetés a rehabilitáció helyett a fiatalkorú elkövetőnek a társadalomba való reintegrálására koncentrál. A szankciók ennek

²⁴ Herczog Mária: Gyerek elkövetők, felnőttbűnök. Beszélő, 2008/4., 5. o.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/gyerek-elkovetok-felnottbunok>

²⁵ Lévay Miklós: Az Európa Tanács R(2003) 20. számú ajánlása a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. Család, Gyermek, Ifjúság, 2005/3., 21–23. o.

http://www.csagy.hu/images/stories/kiadvanyok/folyoirat/CsaGyl_2005_3.pdf

megfelelően az elkövetett cselekmény súlyával arányosak, miközben szabadságelvonást csak végső esetben alkalmaznak. A modell tipikus példája Anglia, Wales és Hollandia. Az előbbiekkal szemben Európa többi országában a modellek keveredése jellemzi a büntető igazságszolgáltatást, amely összességében egy „*kiegyensúlyozott igazságszolgáltatási*” modell irányába mutat.²⁶

Európa országaiban az 1990-es és 2000-es években végbement büntetőjogi reformok tükrében hasonló tendencia figyelhető meg: elterjedtté vált a szabadságvesztés-büntetésnek a csak végső esetben való alkalmazása, a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések körének kibővítése, elterelő és közvetítő jellegű jogintézmények bevezetése, a sértettek kártalanításának és az eredeti állapot helyreállításának előtérbe kerülése, valamint külön intézetek és civil szervezetek létrehozása, a bűnelkövetővé váló gyermekekkel való foglalkozás érdekében. Ezzel együtt egyre nagyobb figyelmet kapnak a tizennyolc évesnél fiatalabbak által elkövetett bűncselekmények, stratégiai csomagok kidolgozásával igyekeznek az államok megelőzni és visszaszorítani a gyermekkori kriminalitást. Az ilyen célkitűzések alapján azonban gyakran olyan megoldásokkal élnek a jogalkotók, amelyek ellentétesek az előbbieken vázolt nemzetközi jogi dokumentumokban megfogalmazott követelményekkel. Így jellemzően napirendre kerül a büntetési módok és tételek súlyosítása, a büntetések kiterjesztése a tizennégy évesnél fiatalabb elkövetőkre, valamint a szabadságvesztés-büntetések minél gyakoribb alkalmazása.²⁷

A büntethetőségi korhatár szabályozásának története a magyar jogban

Az első törvényi szintre emelt magyar büntetőkódex a magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről szóló *1878. évi V. törvénycikk* (Csemegikódex), amely részletes szabályokat rögzített a tizennyolc évesnél fiatalabb elkövetőkre. A büntethetőségi korhatárt a tizenkettedik életévben határozta meg, ugyanakkor a tizenkettedik életévüket betöltő, de a tizenhatodik életévüket még be nem töltő elkövetők büntethetőségét a „*bűnösség felismeréséhez szükséges belátáshoz*” kötötte. Ha ezek a kiskorúak belátási képességgel nem bír-

²⁶ Gyurkó Szilvia: A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek- és fiatalkori elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 45. Budapest, OKRI, Budapest, 2008, 77–78. o.

²⁷ Uo. 78–89. o.

tak, őket a huszadik életévük betöltéséig javítóintézetbe való elhelyezésre ítélték. Ellenkező esetben – ha birtokában voltak a belátási képességnek – a felnőtt korúakhoz képest enyhébb szankciókkal sújthatták őket.²⁸

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk (I. Büntetőnovella) európai összehasonlításban is korszerű és előremutató volt azzal, hogy magán viselte a kriminálpedagógia elveit, előtérbe helyezte a belátási képességet a felelősség kérdéskörében, és egyértelműen a nevelést, nem pedig a büntetést, megtorlást helyezte előtérbe, figyelembe vette az elkövető személyiségét, egyéniségét.²⁹ A törvény továbbra is a tizenkettedik életévben határozta meg a büntethetőségi korhatárt (az ennél fiatalabbakat tekintette gyermeknek), de a fiatalkorúság mint jogi kategória felső határát kitolta a tizennyolcadik életév betöltéséig. A büntetendő cselekményt elkövető gyermekekről akként rendelkezett, hogy őket a házi fegyelem gyakorlására jogosított egyénnek, vagy az iskolai hatóságnak át kell adni, megfenyítés céljából. Velük szemben az iskolai hatóság dorgálást vagy iskolai elzárást alkalmazhatott. A hatóságok részére előírta, hogy „ha a gyermek eddigi környezetében erkölcsi romlásnak van kitéve vagy züllésnek indult”, a gyámhatóság értesítésével kell intézkedni a gyermek javító nevelésbe helyezése iránt. A fiatalkorú elkövetők esetében a korábbi szabályozáshoz hasonlóan az „értelmi és erkölcsi fejlettségük” vizsgálatát kívánta meg, annak hiánya büntethetőségi akadályt jelentett. Ilyen esetben a fiatalkorú törvényes képviselője, hozzátartozója vagy más alkalmas egyén részéről házi felügyelet alá volt helyezhető, vagy vele szemben iskolai fenyítés volt alkalmazható, illetve – ha a környezetében erkölcsi romlásnak volt kitéve, vagy züllésnek indult – javító nevelése volt elrendelhető. Az értelmileg és erkölcsileg fejlett fiatalkorú elkövetővel szemben dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés és fogház- vagy államfogház-büntetés volt kiszabható.³⁰

Az 1913. évi VII. törvénycikk további újítást vezetett be azzal, hogy megalkototta a fiatalkorúak bíróságát. A bíró számára előírta, hogy a fiatalkorú egyéniségének, értelmi és erkölcsi fejlettsége fokának és életviszonyainak megismerése szempontjából lényeges adatokat szerezze be, például pártfogó tisztviselő megbízása útján. Ezen túlmenően, a fiatalkorúval kapcsolatban álló bármely személyt meghallgathatta, akitől tájékoztatást szerezhetett a fia-

28 A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk 83–86. §. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799>

29 Herczog Mária: i. m. 3. o.

30 A büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvénycikk 15–17. §. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7036>

talkorú egyéniségéről és életviszonyairól, így különösen egyes hatóságoktól, lelkésztől, munkaadótól, kezelőorvostól, egyesületektől és intézményektől.³¹

Az 1950. évi II. törvény továbbra is a tizenkettedik életévben határozta meg a büntethetőségi korhatárt.³² Az 1951. évi 34. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte az I. Büntetőnovella fiatalkorúakra vonatkozó fejezetét, ezzel a belátási képesség mint büntethetőségi feltétel teljes egészében kikerült a büntetőjogból, és egészen a 2012. évi C. törvény hatálybalépéséig nem került vissza.³³

Az 1961. évi V. törvény a büntethetőségi korhatárt felemelte és úgy rendelkezett, hogy a tizennégy évesnél fiatalabb személyekkel szemben a gyermekkor képezi a büntetőjogi felelősségre vonás akadályát. A fiatalkorúakkal szemben – amelynek így a tizennégy évesnél idősebb, de tizennyolc évesnél fiatalabb bűnelkövetők minősültek – alkalmazandó büntetőszabályoknak külön fejezetet szentelt, a velük szemben alkalmazott nevelő intézkedés vagy büntetés céljaként elsősorban annak előmozdítását jelölte meg, hogy a fiatalkorú helyes irányban fejlődjék és a társadalom hasznos tagjává válják.³⁴

A büntethetőségi korhatár és a fiatalkorúakkal szemben kiszabott büntetés és intézkedés célja az 1978. évi IV. törvényben sem változott.³⁵

Az előbbiek alapján megfigyelhető, hogy a magyar büntetőjogtól nem volt idegen a büntethetőségi korhatár módosítása, a gyermekkor és a fiatalkor újraértelmezése. Ezzel párhuzamosan szükségszerű, átfogó változások következtek be azonban a szankciórendszer és a büntetőeljárás egyes szabályai tekintetében. Az 1978. évi IV. törvényt számos kritika érte az elmúlt évtizedekben, ezzel együtt a fiatalkorúakkal szembeni büntetőjogi szabályozás reformjának különféle koncepciói készültek el és bocsátották azokat törvényhozói vitára, míg végül sor került a jelenleg is hatályban lévő 2012. évi C. törvény elfogadására.

Nagy Ferenc a Lévy Miklóssal folytatott kutatásai során az európai büntetőjogi rendszerek fiatalkorúakra vonatkozó szabályozásainak összehasonlító elemzése alapján rögzítette megfigyeléseit. Ennek során arra a következtetésre jutott, hogy az európai államok nemzeti jogának közös tendenciáinak mintájára a magyar jogban is indokolt lenne a fiatalkorúak büntetőjogának elkülönülő, ne-

31 A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvények 16. §.

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7203>

32 A büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény 9. §.

33 A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről szóló 1951. évi 34. tvr. 40. § (3) bek.

34 A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 20. és 86. §.

35 A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 107–108. §.

velő célzatú szabályozása, a rájuk jellemző sajátosságokat figyelembe vevő, lényegesen enyhébb szankciók alkalmazása, e szabályok kiterjesztése a tizen-nyolc évesnél idősebb, de huszonegy évesnél fiatalabb fiatal felnőttekre, a felelősségre vonáshoz szükséges megfelelő szellemi és erkölcsi érettség vizsgálatának bevezetése, valamint a kizárólag határozott időtartamú szabadságelvonással járó szankciók ultima ratio jelleggel történő alkalmazása.³⁶

Vaskuti András lényegesnek tartotta hangsúlyozni, hogy a normaszöveg megváltoztatásán kívül alapvető szemléletváltozásra is szükség van, és szakítani kell azzal a régi szemlélettel, amely kizárólag a születésnapokhoz igazítja a büntethetőséget, illetve a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok alkalmazhatóságát. Ennek kapcsán az 1978. évi IV. törvényhez fűzött magyarázatot hozta fel példaként, amely szerint a tizennégy éves korhatár megállapítását az indokolta, hogy a gyermekek nagyobb része ekkor fejezte be az általános iskolai tanulmányait és ért el olyan szintű testi és szellemi fejlettségi szintet, amelyre tekintettel felelősségre vonható. Vaskuti rámutatott, hogy az 1961-es és 1978-as kódexek megalkotásakor ez az indoklás bizonyára helytálló volt, azonban azóta lényegesen megváltozott az iskolarendszer, a hírközlés és az informatika, amelynek pozitív és negatív hatásai jóval fiatalabb korban érik el a gyermekeket. Mindezeket figyelembe véve „a születésnapok közé szorított gondolkodás nem ad teret az egyéniesítésnek, a felelősség nem káros elmeállapottal összefüggő vizsgálatának”. Kifejtette továbbá, hogy lehetetlen egyetlen olyan büntethetőségi korhatárt meghatározni, amelyet mindenki elfogadna, azonban feltétlenül szükséges egy olyan szabályrendszer kialakítása, amely a nemzetközi gyakorlatnak megfelel, a társadalom többsége számára elfogadható, kellően szolgálja a bűnmegelőzést és nem gátolja meg a felelősségre vont kiskorút abban, hogy élete a nevelés más eszközeinek igénybevételével helyes irányba forduljon.³⁷

Az előbbiekre tekintettel jogszabályi módosítás keretében javasolta a büntethetőségi korhatár leszállítását azzal, hogy a tizenkét évesnél idősebb, de a tizennégy évesnél fiatalabb elkövetők bizonyos, kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények esetében legyenek büntethetők, enyhe, de mégis büntetőjogi szankciók kiszabásának lehetősége mellett. A tizennegyedik és tizennyolcadik életév között valamennyi bűncselekmény miatt indokoltnak tartotta a felelősségre vonást, de a felnőtt korúakhoz képest enyhébb szabályok szerint, végül

³⁶ Ligeti Katalin: i. m. 24–25. o.

³⁷ Vaskuti András: Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban. Jogalkotási és jogalkalmazási kérdések. Aszódi Javítóintézet, 2009. október, 1–2. o. http://aszod-afi.hu/modszertan/vaskuti_varadi_eloadas_2009.pdf [Módszertani Levél I.]

a tizennyolcadik és huszadik életév közötti elkövetőkre a felnőttekhez képest enyhébb szankciók alkalmazásának lehetőségét szorgalmazta. Javaslatai mellett hangsúlyozta, hogy ezzel együtt intézményi reformok szükségesek egyrészt az oktatás területén, másrészt fiatalkorúak bíróságának, ügyészségének és rendőrségének létrehozása indokolt, továbbá előzetes pártfogó felügyelet bevezetése és egy szakemberekből álló testület létrehozása, amely a felelősség megértéséhez való érettség kérdésében bír megfelelő ismeretekkel.³⁸

Ligeti Katalin a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvénye koncepciójának kidolgozásakor kritikaként fogalmazta meg az 1978. évi IV. törvénnyel szemben, hogy a korábbi szabályozásokhoz képest nem vezetett be egy a felnőtt korú elkövetőkhöz képest markánsan elkülönülő felelősségre vonási rendszert a fiatalkorúakra.³⁹ Álláspontja szerint egyenesen visszalépést jelent e törvény az I. Büntetőnovellához képest, mivel a szabályozás a felnőttekre irányadó szabályok egyszerű adaptációja, a kiskorúak fejlődési sajátosságainak figyelembevétele nélkül. Erre tekintettel a belátási képesség értékelésének szükségessége mellett a gyermekvédelmi rendszer és a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjog összhangjának hiányát, továbbá a speciálisan képzett szakemberek igényét hangsúlyozta.⁴⁰ Állást foglalt továbbá a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályozásnak a büntető törvénykönyvön kívüli, külön kódexbe foglalása mellett, amely egy szükségszerű modellváltással járna együtt a jogalkotásban, és lehetővé tenné a fiatalkorúak büntetőjogának határozott elválasztását a felnőtt korúakétól, egyúttal szorosabb kapcsolatát a gyermekvédelmi és családjogi szabályokkal. Álláspontja szerint különálló kódex megalkotásával hatékonyan megteremthető párhuzamosan a társadalom védelme és a fiatalkorú bűnelkövetők reintegrációja, a nevelési és szociális funkciók, a büntető jogszabályok és más jogterületek közti átjárhatóság, a helyreállító igazságszolgáltatás érvényesítése, valamint a fiatalkori bűnözés hatékony, komplex megközelítése, a büntető anyagi jogi, -eljárásjogi és büntetés-végrehajtási rendelkezések egymásra épülő, szoros kapcsolatrendszerével.⁴¹

Az 1978. évi IV. törvény széles körben túlhaladottnak ítélt rendelkezéseit végül nem váltotta fel a fiatalkorúak büntetőjogának különálló kódexe, de a 2013. július 1-jén hatályba lépő 2012. évi C. törvény rendelkezései mégis jelentős változást hoztak e jogterületen. Az új büntető törvénykönyv egyedülálló feltételrendszerével már a fiatalkorúak és a gyermekkorúak fogalmának

38 Uo. 11. o.

39 Ligeti Katalin: i. m. 23. o.

40 Uo. 26. o.

41 Uo. 27. o.

meghatározásakor szakít a korábbi gyakorlattal, amely kizárólag meghatározott életkorok betöltéséhez kötötte az elkövetők besorolását, és újra bevezette a belátási képesség fogalmát a hatályos jogba.

A szabályozás buktatói

Mind a nemzetközi, mind a hazai jogfejlődés jól tükrözi, hogy a büntethetőségi korhatár optimális szabályozása számos jogterület együttes, kölcsönhatásukban való vizsgálatát igényli. Hosszú távú eredményeiket tekintve ezért eleve kudarcra vannak ítélve azok a megoldási javaslatok, amelyek egyetlen aspektusból közelítenek és egyetlen intézmény reformjában látják a kérdés eldöntésének alapját.

A gyermek fejlődésére életének különböző szakaszaiban számtalan külső (és belső) tényező bír befolyással, amelyek összességükben formálják a személyiséget és mutatkozik meg ezáltal hosszú távon valamilyen pozitív vagy negatív eredményük a viselkedésben. A korai életszakaszokban a család, később pedig elsősorban az iskolarendszer részéről éri a gyermeket a legtöbb, a fejlődésére ható impulzus. Az államnak – ezt felismerve – olyan jogszabályi környezet és intézményrendszer kialakítását kell célul tűznie, amelyben a gyermekkel fejlődése különböző szakaszaiban érintkező személyek megfelelő szakképzettséggel és eszközökkel tudomást szerezhetnek a gyermek minden lényeges problémájáról, a körülötte lévő rizikófaktorokról, azokat képesek is megfelelően kezelni, folyton szem előtt tartva a gyermek helyes irányú fejlődését, biztosítva a megfelelő információk áramlását az egyes szervek között is. Ha a kiskorú büntetendő cselekményt követ el, az kétségtelenül az előbbieken vázolt rendszer valamilyen hibáját jelzi, amelyre nehéz adekvát választ adni, főleg úgy, ha azt éppen a hibás működés miatt, a szükséges információk hiányában kell megtenni.

Nem kerülhető meg ennek kapcsán a média szerepe, amely ma már különálló hatalmi ágként formálja alapjaiban a közvéleményt, és gyakorol közvetett hatást a többi hatalmi ágra is. A félelmet gerjesztő negatív híradások a valós problémáról közvetítenek üzenetet ugyan, de – elsősorban mennyiségi szempontból – torz képet tükröznek, hiszen legtöbbször csak a kirívó eseteknek van „hírértékük”. A laikus állampolgároknak ezért felerősödhet az a benyomás, hogy valami nagyon rosszul működik a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás területén, hiszen az állam nem védi meg őket a ma már esetenként gyermekkorúak által megvalósított élet elleni, vagy rablási cselekményektől. Az ilyen jellegű félelem szorosan kapcsolódik azután egy széles

körü társadalmi vitához, amely a mindenkori jogalkotóra gyakorol nyomást, cselekvési kényszerbe hozva őt akkor is, ha adott esetben a hiba nem a jogszabályokban, hanem azok gyakorlati alkalmazásában keresendő.

Ezen a szinten a probléma kezelése igen könnyen terelhető tévútra, hiszen a rövid távú politikai célok jellemzően a büntetőtörvény szigorításának egyszerű módja felé viszik a jogalkotót, mert a hosszú távon megmutatkozó eredmények elérésére valóban alkalmas módszerek bevezetése a közvélemény részére jóval nehezebben igazolható. Mindez persze azzal jár, hogy a társadalomnak hosszú távon továbbra is szembe kell majd néznie a fiatalkori bűnözéssel, a nem megfelelő módon kezelt gyermekkorú elkövetőkből pedig felnőtt korú bűnelkövetők lesznek. Az egyértelmű társadalmi érdek nyilvánvalóan ennek megelőzése lenne, de vitathatatlan tény, hogy a jogalkotási folyamatot nagymértékben befolyásolja a túlnyomó többségében laikus közvélemény, amely egyébként a mai napig a büntetések szigorításában látja a bűnözés visszaszorításának optimális eszközét. Ezt a megfigyelést igazolják – a büntetőtörvények tényleges szigorodása mellett – az egyes, nagy médiavisszhangot kapó ügyekben született ítéletek kapcsán hangoztatott visszajelzések, amelyek sokszor túl enyhének találják a kiszabott büntetést. Míg a laikusok számára jellemzően addig érdekes a folyamat, míg a tudomásukra jutott bűncselekményekért a tettes megkapja a – lehetőleg minél szigorúbb – büntetését, az már kevésbé kerül a látóterükbe, hogy mi történik az elkövetővel a büntetés végrehajtása után, talán meg sem fogalmazódik bennük, hogy mit várnak el tőle, amikor a társadalomba visszatér.

Még nehezebb az iménti gondolatmenetben elhelyezni egy gyermekkorú elkövetőt, esetében közel sem egyértelmű, hogy mi lehet a megfelelő válasz. Esetükben a probléma ugyanis jellemzően jóval az előtt jelentkezett, hogy a cselekményt elkövették volna. A kérdés az, hogy milyen életkorú gyermekek esetében és mennyiben lehet létjogosultsága a büntetőjogi szabályok alkalmazásának, hatékonyabb lehet-e esetenként a büntetőjogi fellépés, mint bármely egyéb intézményi eszköz, mennyiben tekinthetünk a gyermekre ekkor áldozatként, vagy elkövetőként, és végül: ha alkalmazzuk is a büntetőjog szabályait, milyen jogkövetkezmények vetődhetnek fel.

A – véleményem szerint is – helyes megközelítést Gyurkó Szilvia akként fogalmazta meg, hogy „*a kérdést nem akkor tesszük fel jól, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy 12 vagy 14 év legyen-e a büntethetőségi korhatár, hanem akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy mi történik/történjen a büntetendő cselekményt elkövető gyermekkel*”⁴².

⁴² Gyurkó Szilvia: i. m. 88. o.

ORBÁN JÓZSEF

Bevezetés a likelihood kriminalisztikai alkalmazásához

A fennmaradt római ítéletek mondatszerkesztésében szereplő *fecisse videtur* és a *fecisse non videtur* (úgy tűnik, hogy) szófordulatok utalnak arra, hogy az objektív és a per során megismert igazság közötti kétely nem új keletű.¹ Az ismeretanyagok bővülése kiterjesztette az egyes tudományágak határait, s így azok átlapolódása és a létező többoldalú problémaleképezés miatt már nem mellőzhetők az interdiszciplináris témafeldolgozások.² A jog matematikai megközelítése sem új keletű, hiszen a híres *Bernoulli* család egyik tagja, Nicolaus, 1709-ben keletkezett doktori disszertációját ebben a témakörben írta.³ A kriminalisztikára különösen igaz, hogy változatos tudományterületek ismeretanyagának alkalmazása szükséges a gyakorlati munkafolyamat során. Egy különleges helyet elfoglaló kérdéskör – amely szinte minden szakvéleményben megjelenik – a valószínűség, ami az események kizártsága és a teljes bizonyosság közötti két szélsőérték között mozog, de az igen és nem határokat meggyőzően sohasem éri el. A valószínűségi szakvélemények helye, a bizonyítékok súlya és egyszerű bemutathatósága mindig kemény próbatélt jelentett a szakértőnek és az eredményeket felhasználó ügyésznek, védőnek és bírónak egyaránt. A hazai szakirodalomban már fél évszázaddal ezelőtt *Katona*⁴ és *Kertész*⁵ elemezte a valószínűségi szakvéleményekben rejlő elvi kérdéseket, s Pécsen 1979-ben konferenciát is szenteltek a téma tudományos feldolgozásának.⁶ *Arató* és *Kertész* akkori gondolatait, miszerint „...az

1 Nótári Tamás: Római jog. Lectum Kiadó, Szeged, 2014, 304–305. o.

2 Az interdiszciplináris szemlélet kikristályosodásának tekinthető, hogy a nemzetközi szakirodalomban számos szerző több tudományterületen végzettséget és szakmai ismertséget szerzett.

3 Nicolaus M. Bernoulli: Dissertatio inauguralis Mathematico Juridica de Usu Artis Conjectandi in Jure. Gradu Doctoratus. Basileae, 1709

4 Katona Géza: Az un. valószínűségi szakértői vélemények értékeléséről. In: Gödöny József (szerk.): Kriminalisztikai tanulmányok 3. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964, 75–93. o.; Katona Géza: A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 218–228. o.

5 Kertész Imre: A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntető eljárásjog és a kriminalisztika tudományában. Budapest, 1972, 236. o.

6 Vargha László: Zárstvo. In: Vargha László (szerk.): Valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntügyi Tudományok Tanszék, Pécs, 1981, 243–260. o.

információelméleti és valószínűségelméleti analógiák vizsgálata hozzájárult bizonyításelméleti problémáink jobb megértéséhez...” máig érvényben maradtak. Amint az belátható, a nyomozási tevékenység elemi lépései – a döntések, a rögzített nyomok relevanciája, a levont következtetések, a továbblépés lehetőségei közötti választás, a cselekmények rekonstruálása és még hosszasan folytatható a sor – minden alkalommal magukban hordozzák a kétség és a bizonytalanság tényét. Hasonlóképp úgy is megközelíthető a kriminalisztikai munka, hogy minden feltárt vagy származékosan megállapított tény addig tekinthető igaznak, amíg érdemlegesen cáfoló tény nem válik ismertté, így a legmeggyőzőbb bizonyíték esetén is felvetődhet hihetőségének megkérdőjelezhetősége. Ebből következően a justizmord (*miscarriage of justice*)⁸ elkerülésének, de legalább eshetőségének csökkentése érdekében a nyomozással, vagy a bizonyítással kapcsolatosan felvetődő minden új tény arra kell hogy készítse az alapos kriminalistát, hogy újraellenőrizze korábbi állításainak érvényességét és relevanciáját. Akkor, amikor 1997-ben *Eveti*⁹ a European Academy of Forensic Sciences első találkozójának megnyitóbeszédét azzal kezdte, hogy a bayesi megközelítés módszere a kriminalisztikában megszilárdult, még Nyugat-Európára vonatkoztatva is csak eltúlzott következtetéseket vont le, a kelet-európai viszonyokat feltehetően nem is ismerte. A bayesi szubjektív valószínűség elfogadott kriminalisztikai alkalmazása inkább a DNS-minták értékelésére és a daktiloszkópiára korlátozható, bár számos tanulmány született más nyomok és anyagmaradványok, így különösen lőszerek¹⁰ komparatív valószínűségi értékelésére. A referenciasorozat és az anyagminta összehasonlítása a legmegbízhatóbb bizonyítási eszköznek tekinthető. Ennek ellenére számos ujjnyomattörédekre, vagy DNS-mintára építő komparatív következtetést cáfoltak meg a valószínűségi bizonyítékok újraértékelésével, holott a köztudatban mindkét kriminalisztikai módszer a teljesen megbízható bizonyítási eszköz képét formálja meg. Ha az anyagmaradványok, vagy ahhoz hasonló tartósságú adatok és a tanúvallomások bizonyítóerejének érvényességét hasonlítjuk össze, utóbbi mindig kisebb hitelességet garantál. Az emberi memóriában tárolt információ megváltozása, mondhatni „szennyeződése”, felhívja a figyelmet a tanúvallomások

⁷ Arató Mátyás – Kertész Imre: i. m. 57. o.

⁸ A német jogkultúrában a justizmord, az angolszász nyelvterületen a *miscarriage of justice* kifejezés használatos.

⁹ Ian W. Evett: Towards to a uniform framework for reporting opinions in forensic science casework. *Science and Justice*, vol. 38, iss. 3, 1998, pp. 198–202.

¹⁰ Sanne Aalbers: The evidential value of GSR composition comparisons, MSc Thesis Applied Mathematics. Delft University of Technology, 2013, pp. 1–120.

körültekintő alkalmazására.¹¹ Amint arra a matematikus-pszichológus-jogász Loftus rámutatott, sok tényező befolyásolhatja a tanúvallomások megbízhatóságát, s így nem meglepő, hogy a kutatások közvetett hatásaként felértékelődnek a tudattól függetlenül létező tények és bizonyítékok.¹² Az anyagmaradványok és archivált adatok lényegesen nagyobb megbízhatósága ellenére a tévedéseket nem lehetséges teljességgel kizárni, de csökkentésük reális elvárható cél. A likelihood és a likelihood-hányados¹³ alkalmazása – amelyből a bizonytalan körülmények melletti döntéseket támogató bayesi döntési szabály¹⁴ levezethető – a hibacsökkentés más tudományágakban már bevált módszere. A kriminalisztika hazai szakirodalmában¹⁵ és oktatásában¹⁶ csak marginálisan jelenik meg.¹⁷ Fenyvesi a hazai kriminalisztika helyzetét és jövőjét elemző munkájában hangsúlyozza a valószínűségi szemlélet érdemtelen alulértékelését.¹⁸ Remélhető, hogy a tudástranzplantáció általam szorgalmazott módszerével a másutt elért eredmények e területen is hasznosíthatók, s más perspektívából láttatják a tények eljárásjogi értékelését. A tanulmány célja a likelihood és a likelihood-arány kriminalisztikai alkalmazhatóságának vizsgálata, és elsődlegesen a büntetőeljárás-jogban jártas olvasó elvárásainak kíván megfelelni, mellőzve a matematikai bizonyítások teljességét, okulva abból, hogy a matematikai teljességre törekvő tanulmányok nem keltették fel a kriminalisztikai munkák felhasználóinak érdeklődését. Vezérlő

11 Moheb Constandi: Corrupted Memory. *Nature*, vol. 500, Aug. 15, 2013, pp. 278–270.

http://www.nature.com/polopoly_fs/1.13543!/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/500268a.pdf

12 Elizabeth Loftus: Our changeable memories: legal and practical implications. *Neuroscience*, vol. 4, 2003, pp. 231–234. <http://faculty.washington.edu/eloftus/Articles/2003Nature.pdf>

13 Granino A. Korn – Theresa M. Korn: *Matematikai kézikönyv műszakiaknak*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1975, 635. o.

14 Raymond S. Berkovitz (ed.): *Modern Radar Analysis, Evaluation, and System Design*. John Wiley and Sons Inc., New York, 1965, p. 111.

15 Katona Géza: *A kriminalisztika és a büntügyi tudományok. Gondolatok a 21. század kriminalisztikájáról*. BM Kiadó, Budapest, 2002, 172, 179. o.; Katona Géza: *A szakértői vélemények értékeléséről*. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. Pécs, 2003, 137–146. o.

16 Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminalisztika. Tankönyv és Atlasz*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005, 292. o.

17 A kijelentés csak látszólagos ellenmondást mutat a bevezetőben szereplő hazai kutatásokkal és irodalmi munkásságokkal. A nyugati fejlődést alapul véve óriási lemaradás érzékelhető a valószínűségi tényértékelés hazai szakirodalmi feldolgozottságában, ugyanakkor a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának büntetőeljárás-jogi szakmai kollektívája évtizedek óta tesz erőfeszítéseket a helyzet megváltoztatásáért.

18 Fenyvesi Csaba: *A kriminalisztika tendenciái. A büntügyi nyomozás múltja, jelene, jövője*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014, 125. o.

elvként idézhető ide, hogy még a legjobb szakértői vélemény is csak annyit ér, amennyit a bíró megért belőle.

A tények valószínűségi értelmezése és kételyei a kriminalisztikában

A gyakorisági valószínűség nagyszámú eseményeknél értelmezhető megfelelően. Kellő számú minta hiányában a gyakorisági valószínűség kriminalisztikai következtetések levonására nem vagy csak kellő körülmékként alkalmazható. Nagy Lajos megfogalmazásában a „*gyanú már megismert tényekre alapozott statisztikai és logikai valószínűség*”¹⁹. A szubjektív valószínűség bayesi módszertana egyetlen esemény értékelésénél is használható, ahogy tesszik az egyetlen ujjnyomtörődék összehasonlító elemzésekor. Az ujjnyomtörődék csökkenő mérete és elmosódottsága növeli a bizonytalanságot, azaz a tévedés lehetőségét. Hasonlóképp kellő körülmékként van szükség akkor is, ha a referenciaminta és az ujjnyomtörődék akár a legkisebb eltérést is mutatja, elkerülendő a 2004-es spanyol vonatrobbanás utáni Mayfield-skandalumot²⁰ és az FBI presztízsét megtépző következményeket.²¹ Amint arra az amerikai igazságügyi minisztérium 2006. évi felülvizsgálata rámutat, a vizsgálatot végzőktől el kell zárni minden olyan információt, amely előítélthez vezetne.²² A DNS-vizsgálatoknál is igaz, hogy egy korszerűbb eljárással végzett minta összehasonlítása egy korábbi mérés cáfolatához vezethet. Idézhető az az eset is, amikor a már ártatlanul elítélt saját keresményéből végeztek

19 Nagy Lajos: i. m. 82. o.

20 Statement on Brandon Mayfield Case. FBI, Washington, D. C., May 24, 2004.

<http://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/statement-on-brandon-mayfield-case>

21 A 2004. március 11-i, 191 emberéletet követelő, és több mint kétezer személy sérülését okozó madridi vonatrobbanás után a spanyol hatóságok az FBI bevonásával vizsgálták azt az ujjnyomtörődéket, amelyet a detonátorsapkákat tartalmazó műanyag zacskón találtak. Az FBI Integrated Automated Fingerprint Identification System (IAFIS) rendszere ujjnyomat-hasonlóságra hívta fel a figyelmet, amit a szakértők egyezőségnek értékelték, majd ennek alapján 2004. május 4-én letartóztatták a 37 éves Brendan Mayfield ügyvédet annak ellenére, hogy időközben a spanyol hatóságok egyértelműen azonosították Ouhmane Daoudát, az ismert algériai terroristát. Az FBI – amely Mayfield ujjnyomatát húszéves korában rögzítette (itt a források több lehetőséget említenek) – elismerte, hogy bár a két ujjnyom nagyon hasonló, mégsem tekinthetők azonosnak. 2004. május 24-én Mayfieldet szabadon engedték. Mivel az FBI csak vonakodva ismerte el a tévedését, és a megfelelő bocsánatkérést elmulasztotta, Mayfield – személyében és az ügyvédi praxisában elszenvedett hátrányokért – pert indított. A bíróság jogerősen kétféle millió dolláros kártérítést ítél meg Mayfield javára.

22 A Review of the FBI's Handling of the Brandon Mayfield Case. U.S. Department of Justice, 2006, p. 7. <http://www.justice.gov/oig/special/s0601/exec.pdf>

te el a korábbi bűnösítő ítélet egyedüli érdemleges bizonyítékául szolgáló DNS-vizsgálatának nagyobb pontosságú és cáfolatot képező újbóli mérését. A kizárólag valószínűségi tényekre alapozott bűnösítő ítéleteknél ajánlott, sőt kifejezetten javasolt a következtetések validálása, különösen ha interdiszciplináris tényértelmezésről van szó. Ezt támasztja alá a *Sally Clark*-²³ ítélet szakértői hibája is²⁴, amint azt *Hill* bebizonyította.²⁵ Az egyes ügyek esetenként égbekiáltó hibái is rámutatnak arra, hogy azon jogrendszerekben, amelyekben a halálbüntetés még a szankciórendszer része, kifejezetten ellenjavallt perdöntő bizonyítási eljárás megalapozásaként használni.²⁶ A vizsgálati alaposság és körütekintés a kiszabható büntetési tétellel arányosan növelendő. A több lábon álló bizonyítás az ítélethozatal feltételeként kell hogy megjelenjen, újra idehivatkozva a 2004. évi spanyol terrorcselekmény gyors ujnyomatvizsgálatának elhamarkodott és előítéletektől sem mentes következtetéseit. A valószínűségi megközelítések hibáinak iménti hangsúlyos kiemelése nem a módszer ellen szól, hanem az alkalmazásnál a kellő körütekintés nyomatékosítása érdekében történik. A valószínűség bírói megközelítésének elmentés végleteként említhető az Egyesült Királyság azon joggyakorlata, amely – az ujnyomat- és a DNS-vizsgálatokat kivéve – kifejezetten tiltja a valószínűségi bizonyítást.

A bayesi módszerek *a priori* feltétele bizonytalansági tényező, amit a módszer ellenzői kifogásként hoznak fel. A hipotéziseken alapuló döntéseknél értelmezik az első- és a másodfajú hibát. A kriminalisztika nyelvére lefordítva az előbbi az elkövető szankcionálásának mellőzése bizonyítékok hiánya miatt, míg az utóbbi a bűnösítő ítélet kimondása akkor is, ha az adott cselekmény elkövetése nem róható a vádlott terhére.²⁷ A hibacsökkentés

23 John Batt: *Stolen Innocence. A Mother's Fight for Justice. The Story of Sally Clark*. Ebury Press, London, 2004, pp. 331–335.

24 Az angolszász szakirodalomban sokat idézett ügyben a tények szerint Sally Clark mindkét fiúcsesemője hirtelen csecsemőhalál áldozatává vált. A gyanú szerint viszont vélelmezetten Sally Clark ügyvédnő kettős csecsemőgyilkosságot követett el, amit a szakértőnek felkért Sir Roy Meadow gyermekorvos saját statisztikai kalkulációjával támasztott alá. Amint arra Hill rámutatott, a számítás alapjaiban véve hibás volt, így a kiszabott büntetését töltő Sally Clark szabadon bocsátását rendelték el. Sally Clark a szabadon bocsátását követően a lelki terhek súlya miatt alkoholistává vált, és 2007-ben alkoholmérgezésben elhunyt.

25 Ray Hill: *Multiple sudden infant death – coincidence or beyond coincidence? Paediatric and Perinatal Epidemiology*, vol. 18, 2004, pp. 320–326.

26 Nagyszámú szakirodalmi eset justizmord szempontú feldolgozása alapján is elenezhető minden nem reparálható szankció alkalmazása. Ez a kijelentés sem a módszer ellen szól, hanem az eljárási hibák reparálhatósága mellett.

27 Granino A. Korn – Theresa M. Korn: i. m. 616. o.

egyik módszere a Neyman–Pearson-kritérium alapján elvégzett hipotézisvizsgálat.²⁸ A kritériumok megállapításánál elsősorban a másodfajú hibák csökkentésére kell törekedni a justizmord valószínűségének minimalizálása érdekében. Megítélésem szerint – bár az első- és másodfajú hibák társadalomra gyakorolt veszélyessége eltérő – a hibákat egyformán csökkenteni kell. A büntetőeljárás szereplőjeként a kriminalisták a jogszerűséget és a tényfeltárási hatékonyságát kell, hogy szolgálják, ami mindkét hibafajta kizárását célozza. A jól felkészült védő a valószínűségi bizonyítékokon alapuló vádat legfőképpen az *a priori* feltételezések esetében kérdőjelezheti meg. A megalapozottság védői cáfolata nem a rendszert kikezdő gyenge pont, hanem a súlyok és ellensúlyok törvényes alkalmazásának megjelenése. Ebből következik, hogy amíg a nyomozás közben a blöff – ha azt a célok elérése érdekében előrevívő módon használják – helyeselhető, addig az *a priori* feltételezéseknél annak a legcsekélyebb mértékben sincs helye. Felvetődhet az, hogy a nyomozás továbbvitele érdekében becsült *a priori* értékekkel kell dolgozni, ami nem mond ellent az iménti sarkos állításnak, amely a vád bizonyítására vonatkozik.

Esélyek kriminalisztikai megközelítése

A valószínűségi események kiértékelésekor a szakértő számol az esélyekkel is. Annak a valószínűsége, hogy a vizsgált esemény bekövetkezik, nulla és egy közé esik. Ha két lehetséges értéke létezik az eseménynek, akkor belátható, hogy a bekövetkezés elmaradásának valószínűsége a bekövetkezési valószínűség és az egy különbsége. Ha tehát a gyanúsított bűnösségének G (*guilt*) valószínűsége Pr (*probability*), és a nem bűnösségének valószínűsége ebből következően $1-G$, akkor a bűnösségének esélye (*odds*) a következő²⁹:

$$\text{Esély}(\text{Bűnösség}) = \frac{\text{A bűnösség valószínűsége}}{(1-\text{Bűnösség valószínűsége})}$$

²⁸ Uo. 616–617. o.

²⁹ A képletekben a fogalmakat reprezentáló betűk forrása az angol megnevezés. A jelölések csak abban az esetben térnek el az angol forrásokban alkalmazottaktól, amikor a magyar jogdogmatika konzekvensen más megközelítést alkalmaz. (Például az *innocent* fordítása nem bűnös, ezért a képletekben az ártatlanra utaló I jelölés helyett a nem bűnös $[1-G]$ kifejezés szerepel.)

Ha a fellelt E (*evidence*) bizonyíték releváns, akkor ez – mint feltétel – jelenik meg, a következők szerint:

$$\text{odds}(G|E) = \text{Pr}(G|E) / \text{Pr}((1-G)|E)$$

A képlet szóbeli kifejtése: a bűnösség esélye egy meghatározott bizonyíték fényében úgy számítható ki, hogy a bűnösség valószínűségét osztjuk a bűnösség kizártságának valószínűségével úgy, hogy mind a két érték csak és kizárólag a meghatározott bizonyíték vonatkozásában értelmezett. A rögzített nyom, adat vagy bármilyen tény, ami a bűnösség esélyét indikálja, akkor tekinthető kellő körülményekkel feldolgozottak, ha ugyanazon bizonyítékot egyaránt értelmezik a terhelt terhére és az alaptalan gyanúsítás esetének alátámasztására is. A tények ilyen kettős értékelése és összevetése javítja a kontrasztot, s így csökkenti a tévedések lehetőségét. Példaként, a bűncselekmény helyszínén fellelt vérvonal vonatkozásában vizsgálni kell, hogy az köthető-e az áldozathoz, vagy az elkövetőhöz, a cselekményekkel való időbeli korrelációja hogyan értelmezhető, a cselekményhez köthető-e és még sorolható tovább a vizsgálati lehetőségek és erőforrások ismeretében.

A likelihood fogalma³⁰, rövid történeti áttekintése és összehasonlító bemutatása

Kevés számú bizonyíték esetében egyszerű lehet azok kiértékelése, de nagyobb adatmennyiségnél, tényhalmazoknál, ahol a számítógéppel támogatott feldolgozás már alapvető, ott szükséges a reprodukálható és program szintjére kódolható módszertan kidolgozása. Ez indokolja és szükségessé teszi a matematikai értelmezést.

A likelihood és a valószínűség (*probability*) fogalmát gyakran egymás szinonimájának tekintik. A többnyire elfogadott megközelítésben a likelihood használatakor az események kimenete ismert, s az okok eshetősége becslendő meg. A likelihood alapelve mindig benne rejlik a statisztika bayesi megközelítésében. Mivel a bayesi megközelítés az *a posteriorit* követi, ezért a likelihood a bayesi paradigma közvetlen következménye. Bizonyos értelmezésben a likelihood „gyakoriasági bayesi” módszernek tekinthető. A módszer népszerű

³⁰ A megfelelő magyar kifejezés hiányában az eredeti angol likelihood kifejezés terjedt el.

rúsége annak is tulajdonítható, hogy a sokszor érzelmi töltéssel megközelített Bayes-módszernél *a priori* információt itt nem kell bevezetni.

A likelihood értelmezése a XX. század elején kristályosodott ki, így számos nyelvben nincs elfogadott fordítása, az angol kifejezéssel hivatkoznak a valószínűségi viszonyok e megközelítésére. A likelihood valószínűségi sűrűségfüggvény, statisztikai fogalom.³¹ Elméleti bevezetése – majd gyakorlati alkalmazása – számos területen, így a haditechnikában, s azon belül a légtér-felderítésben³² nagyon hamar teret nyert. Az információfeldolgozásban, különösen a radarjel-feldolgozásban³³ a jelek zajból való kiemelése³⁴ az elméleti megalapozás után a gyakorlatban is elterjedt. A likelihood elnevezés először a statisztikus *Fisher* tanulmányában jelenik meg 1921-ben.³⁵ Fisher alkotja meg a fogalom meghatározását, használatának módját és feltételrendszerét. A népszerűsítéséhez a statisztikusok közül *Bartlett* (1936), *Barnard* (1947) járult hozzá, míg *Jenkins* és *Winsten* (1962) és *Birnbaum* (1962) jelentős észrevételeket tettek, bár ők nem bayesi módszertant használtak. Tényként jegyezhető meg, hogy az 1972-ben kiadott magyar *Matematikai kislexikon* még nem említi, de a Bayes-módszer és a Bayes-tétel szerepel már benne.³⁶ A *likelihood ratio* kifejezés először *Neyman* és *Pearson* cikkében olvasható.³⁷ A valószínűségi arányok kriminológia szempontú használhatóságát *Balázs* és *Halász* már 1979-ben felveti.³⁸ Az *Izsák János* és munkatársai által írt biostatistikai egyetemi tankönyv már részletesen foglalkozik a Bayes-tétellel és a likelihood függvénnyel.³⁹

31 Granino A. Korn – Theresa M. Korn: i. m. 598. o.

32 A katonai felderítést és a kriminalisztikát számos olyan közös vonás jellemzi, ami miatt a párhuzamos nyomom követése előnyt jelent a kriminalisztikában, mert a katonai kutatásokra felhasználható erőforrások összehasonlíthatatlanul nagyobbak, mint a büntődözésben. A légtér-felderítés azért is kiemelkedő helyet foglal el, mert a légtér katonai védelme, a légi forgalom polgári biztonsága részben eltérő forrásokra épülve, de eredményeiket részben közösen használva még jelentősebb kutatási támogatást kapott és kap ma is.

33 Raymond S. Berkovitz (ed.): i. m. 108–111. o.

34 Merrill I. Skolnik: *Introduction to Radar Systems*, 2nd ed. McGraw-Hill Inc., New York, 1980, p. 377.

35 James O. Berger – Robert L. Wolpert: *The Likelihood Principle* Institute of Mathematical Statistics. Purdue University, 1984, p. 22.

36 Farkas Miklós (szerk.): *Matematikai kislexikon*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1972, 34–35. o.

37 Jerzy Neyman – Egon S. Pearson: *On the Problem of the Most Efficient Tests of Statistical Hypotheses*. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London Series A, Containing Papers of a Mathematical or Physical Character*, volume 231, 1933, pp. 289–337.

38 Balázs József – Halász Kálmán: i. m. 169–191. o.

39 Izsák János – Juhász-Nagy Pál – Varga Zoltán: *Bevezetés a biomatematikába*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982, 460–461., 595–597. o.

O'Hagan és munkatársai⁴⁰ a szakértők számára a likelihood függvény definícióját a következőképp fogalmazzák meg. Feltéve, hogy a valószínűségi eloszlása egy véletlen X változónak, vagy vektornak, amely a Θ paramétertől (vektor) függ. Ha ezt a valószínűségi eloszlást mint $f(x|\Theta)$ írjuk le, az mutatja a Θ feltételtől való függőséget. Ha viszont, úgy tekintjük az $f(x|\Theta)$ függvényt, mint a Θ függvényét (inkább, mint X -ét), akkor az $f(x|\Theta)$ függvényre likelihood szempontból $L(\Theta|x)$ megfogalmazással hivatkozhatunk. Vélhető, hogy ez a definíció kevés bíró számára ad kézzelfogható magyarázatot, s ez alátámasztja a bevezetőben kitűzött egyszerűsítési célt.

Adott tények és adott bizonytalansági tényezők ismeretében a valószínűség (*probability* értelemben) megadja, milyen kimeneti események várhatók. A következőkben egy kriminalisztikai példapár illusztrálja a két fogalom eltérő voltát.

A valószínűség (*probability*) egyik lehetséges kriminalisztikai megközelítése: a Dél-Amerikából várható utascsoport határátlépésénél a csomagok véletlenszerű ellenőrzések mekkora a valószínűsége annak, hogy a vizsgált csomagok kábítószeranyagot tartalmaznak.

A likelihood megközelítés példája: a Dél-Amerikából érkező utas csomagjának véletlenszerű ellenőrzések fehér port tartalmazó műanyag zacskót találnak, s meg kell becsülni, mekkora a likelihood értéke arra, hogy a csomag kábítószer és nem a határelőzést végzők figyelmének elterelésére szolgáló más anyagot tartalmaz.

A likelihood-hányados a kriminalisztikában

Az egymást kizáró tények valószínűségének összevetése egy használható alternatívát ad a hibák csökkentésére, s ez alapozza meg a likelihood-hányados kriminalisztikai alkalmazásának indokoltságát. A valószínűségi arányok kis különbségeknél az útválasztásban nyújtanak segítséget. Tapasztalati tény, hogy a valószínűségi becsléseknél az emberi agy téves következtetéseket von le iskolázottságtól függetlenül. Itt említhető a Monty Hall-paradoxon problémakörével kapcsolatos tanulási folyamat⁴¹, amelyet emberek után galambok-

⁴⁰ Anthony O'Hagan – Caitlin E. Buck – Alireza Daneshkhan – Richard J. Eiser – Paul H. Garthwaite – David J. Jenkinson – Jeremy E. Oakley – Tim Rakow: *Uncertain Judgements: Eliciting Experts' Probabilities*. John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, 2006, p. 246.

⁴¹ A Monty Hall-paradoxon technikáját többféle televíziós vetélkedőben alkalmazták már. A játékban három ajtó van, de csak egy mögött található nyeremény, azaz egyharmad az egy ajtóra jutó nyerési esély. Ebből a játékos egyet nyitatt ki. A játékvezető kinyit egy ajtót, nem azt, amit a játékos kért, de

kal is megismételtek. A kísérlet meglepő eredménnyel járt: a galambok tanulása gyorsabb volt, mint az embereké. A kutatás nem a galambok magasabb intelligenciáját, hanem az emberi agy téves döntéseit és hibás következtetéseit demonstrálja. A megfigyelést a kriminalista a saját hibáinak csökkentésére, továbbá a kihallgatási stratégia részeként is alkalmazhatja a kihallgatott személy elbizonytalanítására úgy, hogy az még etikai kérdéseket sem vet fel. Az egymást kizáró valószínűségű eseményeket példázhatja, hogy az adott ujjnyomtörredék keletkezése a bűncselekmény idején és helyén milyen mértékben hozható az eseménnyel összefüggésbe, továbbá milyen tények szolgálnak annak kizárására. A likelihood-hányados (likelihood ratio: LR) az előbbi megközelítéssel képletként (a valószínűséget P [*probability*], a bizonyítékot E [*evidence*], a feltételhez kötést $|$ jellel szimbolizálva) a következő formában írható fel (a kötőszavak aláhúzása hangsúlyozási és nem matematikai értelmű).

$$LR = P(E|ha\ ott\ és\ akkor\ keletkezett)/P(E|ha\ nem\ ott,\ \underline{vagy}\ nem\ a\ bűncselekmény\ idején\ keletkezett)$$

A bizonyíték relevanciáját egyetemlegesen együtt álló feltételek támasztják alá, míg a bizonyíték kizártságához egyetlen vagylagos cáfoló tény is elegendő. Sarkosított kriminalisztikai példával élve: az elkövető személyét az ujjnyomtörredék alátámasztja, de a bűncselekmény idején történő szabadságvesztésének töltése gyengíti a vele szembeni gyanú súlyát. A forró nyomon járó kriminalista munkáját nagyban segítik az ilyen információk, de kellő döntési idő esetén nem elegendő annak ismerete, hogy a gyanúsított az adott időtartományban büntetés-végrehajtási intézetben jogerős büntetését töltötte, hanem afelől is meg kell bizonyosodni, hogy ténylegesen nem lehetett a bűncselekmény helyszínén.

bizonyosan olyat, ami mögött nincs nyeremény. A játékosnak újra választania kell, de ekkor már a játékevető ezt fogja kinyitni. A játékos dilemmája, hogy mikor nagyobb a nyerési esélye, ha marad korábbi választásánál, vagy ha változtat. Az alapvető hibát ott követik el, hogy feltételezik, hogy az egyharmadról egykettőre növelik az ajtókra vonatkozó esélyt, s nem veszik figyelembe azt az *a priori* ismeretet, hogy egy bizonyosan üres ajtót nyitottak ki. Az *a priori* ismeret birtokában ki nem nyitott ajtó választásának – tehát a váltásnak – a nyerési esélye kétharmadra nő, míg a másik ajtó továbbra is csak egyharmad eséllyel rejti a nyereményt. A gyakorlati mérési statisztikák alapján elmondható, hogy az első választást követő üres ajtó megmutatása nagyon sok esetben a játékosokat pszichikailag arra ösztönzi, hogy önmaguk esélyeit csökkentve ne váltsanak, felelve nyerési esélyeiket.

A likelihood-arányok, az esélyek és a bizonyítékok súlya

A Bayes-szabály, a bizonyítékok súlya és a likelihood-arány közötti összefüggés vizsgálatakor a következőkben bemutatandó egyszerű összefüggéscsoport vezethető be. A likelihood-arány és az *a priori* esélyek szorzata az *a posteriori* esélyeket adja eredményül. Ez rendszerszemléletű elemzéssel úgy is értelmezhető, hogy a számolt likelihood-arány az összefüggéseket befolyásoló tényezők változatlanságakor állandóként viselkedik, így *a priori* esélyek (P0) ismeretében az LR szerint becsülhető az *a posteriori* érték (P1). A Bayes-szabály figyelembevételével a bizonyíték valószínűségének és a bizonyíték figyelembevételével alkotott hipotézis (H1) egyenlő a hipotézis valószínűségének szorzata a bizonyíték valószínűségével az adott feltételezés mellett. Ugyanezt a számítást egy másik hipotézisre (H2) is elvégezve egy másik egyenlet áll elő. A két egyenlet osztása a hipotézisek valószínűségi arányát adja eredményül, amit az esély formájú Bayes-tételnek is hívnak.⁴² Ezek alapján az *a posteriori* hipotézist (P1) a likelihood-arány (LR) és az *a priori* hipotézis (P0) szorzata adja.

$$P1 = LR * P0$$

Nagyszámú bizonyítéknál az elemi bizonyítékokra (n darab) számított likelihood-arányok szorzatát kell alkalmazni.

$$P1 = LR1 * LR2 * LR3 * LR4 * ... * LRn * P0$$

A levélszemét egy szűrési lehetőségével demonstrálva, ha a megelőző tanulási folyamatban készített statisztikából becsülhető, hogy milyen tartalmi elemek jellemzik a levélszemetet, akkor kulcskifejezéseket keresve irányítható a küldemény a beérkező levelek, vagy a levélszemét mappába. A levelek osztályozásánál nagyszámú likelihood-arányt kell figyelembe venni a legkevesebb hibához. A tévedések következménye mindennap megtapasztalható, amikor az elsőfajú hibaként a vírusos levelek átjutnak a szűrőrendszeren, vagy félreértelmezett, de valós levelek a másodfajú hibák megtestesüléseként kerülnek a levélszemét mappába. A példánál maradva, a levelek nemcsak a levelezőrendszert terhelhetik, hanem valamilyen ismert állománynak álcázva

⁴² Craig Adam: Essential Mathematics and Statistics for Forensic Science. Wiley-Blackwell and Sons, Chichester, 2010, pp. 286–287.

(például pdf) az informatikai rendszert megfertőző, s azt a normál működésre alkalmatlanná téve ténylegesen kimutatható anyagi kárt okoznak.

A bizonyítékok értékelésének egyszerűsítéséhez a bizonyítékok súlya (*weight, W*) fogalom vezethető be, amely a likelihood-arány tízes alapú logaritmus. ⁴³ Ez azzal az előnnyel jár, hogy az elemi likelihood-arányokat csak össze kell adni.

$$W = \log_{10}(LR) = \log_{10}(LR1) + \log_{10}(LR2) + \log_{10}(LR3) + \log_{10}(LR4) + \dots + \log_{10}(LRn)^{44}$$

Így, ha az LR értéke egy, akkor a bizonyíték súlya nulla. Ez a matematikai állítás jól követi le a bizonyítékok értékelésének logikáját. ⁴⁵ A likelihood-arány akkor vesz fel egy értéket, ha a vizsgált bizonyítékra vonatkozó szakértői vélemény egyenlő aránnyal támogatja a bűnös és a nem bűnös állítást. Az ilyen véleményt javasolt kizárni, mert érdemleges információt nem tartalmaz, ellenben terheli a kriminalisztikai rendszert.

A DNS-profil bizonyítékainál nagyon nagy likelihood-arányok merülhetnek fel, ezért ezek lineáris ábrázolása nem célszerű. A skálázás az elmúlt negyedszázad terméke, amely a kriminalisztikai szakértők egyöntetű véleménye szerint az Igazságügyi Szakértői Szolgáltatók Szövetsége (*Association of Forensic Science Providers; AFSP*) 2009-ben publikált szabványában ⁴⁶ tisztán kikristályosodott eredmény. Katona már hivatkozik az angol gyakorlatra, de a szabványosításra javasolt változat ettől eltér. ⁴⁷ A súlyozás mértékegységére vonatkozóan Adam hivatkozik Good 1979. évi publikációjában javasolt *ban* és *deciban* megnevezésekre ⁴⁸, amelynek kriminalisztikai alkalmazása fokozatosan növekszik ⁴⁹. Többek között *Martire* ⁵⁰ publikációja is tartalmazza az AFSP

43 A magyar terminológia a tízes alapú logaritmusra az lg jelölést használja. A szövegben az eredeti hivatkozásnak megfelelő log10 jelölés szerepel.

44 Craig Adam: i. m. 288. o.

45 Matematikailag részletesen kifejtve lásd David B. Osteyee – Irving J. Good: Information, Weight of Evidence, the Singularity Between Probability Measures and Signal Detection. Springer Verlag, Berlin, 1974, pp. 39–43.

46 Standards for the formulation of evaluative forensic science expert opinion. Science & Justice, vol. 49, iss. 3, 2009, pp. 161–164.

47 Katona Géza (2002): i. m. 179. o.

48 Az Alan Turing és Jack Good nevéhez köthető, a ködfeltörésnél a bizonyíték súlyának érzékeltesítésére adott hipotézis mellett, amely alapjaiban a bayesi következtetésre vezethető vissza.

49 Az Association of Forensic Science Providers 2009. évi konferenciája.

50 Kristy A. Martire – Richard I. Kemp – Ian Watkins – Malindi A. Sayle – Ben R. Newell: The Expression and Interpretation of Uncertain Forensic Science Evidence: Verbal Equivalence, Evidence Strength, and the Weak Evidence Effect. Law and Human Behavior American Psychological Association, vol. 37, no. 3, 2013, p. 198. <http://www2.psy.unsw.edu.au/Users/BNewell/MKWSN2013.pdf>

táblázatát. A könnyebb összehasonlításért a *táblázatban* a likelihood-arány, súlyozás mértéke és azok verbális megfeleltetése egybeszerkesztve látható.

A bizonyítékok súlyozása és verbális értékelése az AFSP 2009 alapján

Terminológiajavaslat likelihood-arány (LR) kifejezésére

Likelihood-arány	W (bans)	Verbális megfelelő
> 1–10	0–1	Kevés támogató bizonyíték
10–100	1–2	Mérsékelt támogató bizonyíték
100–1000	2–3	Mérsékeltlen erős támogató bizonyíték
1000–10 000	3–4	Erős támogató bizonyíték
10 000–1 000 000	4–6	Nagyon erős támogató bizonyíték
> 1 000 000	6–	Kifejezetten erős támogató bizonyíték

A szóbeli megfeleltetés előnye, hogy a szakértői nyilatkozat így egyszerűen érthető, s harmonizál a bírói szóhasználattal. A számításokat itt mellőzve példaként hozható fel a *Steven Abadam- eset*⁵¹. Abadam ellen szóló legerősebb bizonyítékként a cipőtalpában talált üvegszilánkokat hozta fel érvelésében a szakértő. A bűncselekmény helyszínén talált szilánkok fénytörési mutatója megegyezett a cipőtalpban találhatóéval. A bizonyítékként hozott üvegszilánkfajta az Egyesült Királyságban használt üvegek négy százalékaival mutat egyezőséget, ami likelihood-arányban 25, súlyozás szerint pedig 1,4 értéket vesz fel. A *táblázatból* kiolvasható, hogy ez csak mérsékeltlen támogató bizonyíték, így a tárgyaláson a szakértő állításaként elhangzott „nagyon erős támogató bizonyíték” minősítés igencsak megkérdőjelezhető. Martire és munkatársai tanulmányukban a jelenkori likelihood-arány alkalmazását vizsgálva megjegyzik, hogy amíg Hollandiában a töltényhüvely és a lövedék összehasonlítására már használják a módszert, addig az Egyesült Államokban a nem DNS-vonatkozású tényértékelésnél igen ritka.⁵² Hangsúlyozható, hogy harmincegy kriminalisztikai intézmény és szervezet – főleg az európai régióból – megerősítette, hogy a likelihood-arány a legmegfelelőbb a bíróság munkájának támogatásához, és a legjobb kommunikációs módszer a szakértői eredmények magyarázatához. Pszichológiai bizonyítékok utalnak arra, hogy a valószínűségi állítások, különösen azok számszerűsített formájának megfelelő értelmezése sok ember számára nehézséget okoz. Ez különösen hangsúlyosá teszi a valószínűségi állítások verbális interpretációjának fontosságát, s ennek folyamánként az egységes értelmezést. További járulékos eredmény-

⁵¹ R v Abadam, 1983.

⁵² Kristy A. Martire – Richard I. Kemp – Ian Watkins – Malindi A. Sayle – Ben R. Newell: i. m. 197. o.

ként jelentkezhet az igazságügyi szolgáltatók (*Forensic Science Providers; FSP*) számára a szakértői munka területi lehetőségeinek kiszélesedése. Martire és munkatársai⁵³ nagyszámú önkéntes bevonásával végzett kísérletekkel alátámasztva rámutatnak, hogy gyenge bizonyítékoknál a szakértői vélemény befogadását jelentősen befolyásolja a megfelelő verbális prezentáció. A likelihood-arány témyerését már idézhető példa mutatja azzal, hogy az Egyesült Királyságban 2010-ben az *R v T³⁴* emberölési ügyben cipőazonosításhoz használták indoklásul a likelihood-arány-táblázatot a bíróság előtt. Az ügyiratban a likelihood-arány alkalmazásának megfelelő módszertannal végzik a bizonyítékok értékelését.

Megbízhatósági gondolatok

Érdeemes felhívni a figyelmet néhány a likelihood és a likelihood-arány alkalmazásánál elkövethető alapvető elvi hibára. Egyre inkább elfogadottnak tekinthető az a kitétel, hogy a szakértői vélemény csak akkor fogadható el, ha a bizonyíték a szakértő speciális ismereteket igénylő szakterületéhez tartozik.⁵⁵ A *Sally Clark-estet* nézve, a bírót nehezen lehet felelőssé tenni a justizmordért, hiszen a szakértőnek feltett kérdés alapján a válasz arra vonatkozott, hogy a két csecsemő halála emberölés, vagy hirtelen csecsemőhalál volt-e. A felkért szakértő saját orvosi szakterületén elismert személynek számított, név szerint: a gyermekgyógyász *Sir Roy Meadow* professzor. A hibát nem is ezen a területen követte el, hanem a statisztika területén. Nem vizsgálta a tények függőségét, hanem ezen túllépve, a független tények 1 : 8543 valószínűségét alapul véve 1 : 73 millió arányban zárta ki a kettős csecsemőhalál valószínűségét, s jelentette ki a kettős emberölést mint tényt. A Királyi Statisztikai Társaság a főkancellárhoz írott levelében kifejtette, hogy a gyermekorvos statisztikai megközelítése hibás, mivel tényadatok támasztják alá, hogy genetikai indokai is lehetnek a bölcsőhalálnak (*Sudden Infant Death*

53 Kristy A. Martire – Richard I. Kemp – Malindi A. Sayle – Ben R. Newell: On the interpretation of likelihood ratios in forensic science evidence: Presentation formats and the weak evidence effect. *Forensic Science International*, vol. 240, 2014.

<http://www2.psy.unsw.edu.au/Users/BNewell/Martire2014.pdf>

54 *R v T* [2010] EWCA 2439 Royal Courts of Justice, 2010.

<http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Crim/2010/2439.pdf>

55 Martin L. Sides: Admissibility of Expert Opinion Evidence. Law, medicine and criminal justice. Australian Institute of Criminology, Conference, 06 July 1993 – 08 July 1993.

http://www.aic.gov.au/media_library/conferences/medicine/sides.pdf

Syndrome; SIDS), tehát a családon belüli ismétlődés – különösen egy adott szülőnél esetében – érzékelhetően nagyobb, mint a pusztán véletlen esetek.⁵⁶ Megfigyelt tény, hogy a fiú csecsemők gyakrabban esnek áldozatul, mint a lányok. Ennek figyelmen kívül hagyásáért már Meadow orvosi-szakmai felelőssége sem zárható ki. Az is megfigyelt tény, hogy a nem kulturális alapú csecsemőgyilkosságoknál specifikusság nem figyelhető meg, ugyanakkor kultúrán alapulva a lánycsecsemők életének erőszakos elvétele érezhetően magasabb, mivel a fiút értékesebbnek tartja az adott szubkultúra. Ennek alátámasztására ide idézhető a számos távol-keleti országban tapasztalható, már a népesség szerkezetét is befolyásoló gyakorlat. Meadow-nak nem róható fel teljes mértékben, hiszen nem statisztikus, hogy a likelihood-arány módszerével nem vizsgálta, holott kellett volna, hogy mekkora az Egyesült Királyságban az egy anya által elkövetett csecsemőgyilkosságok száma és azok ismétlődésének aránya, valamint az ebből számítható likelihood-értékek, miközben ez vélelmezhetően az Egyesült Királyság egészségügyi rendszerében rendelkezésre áll, mivel ezeknél az eseteknél a boncolás kötelező.

Logikai eszme-futtatásként még egy érdekesség lehet elgondolkozni. Az angol-szász jogrendszerben a szakértő megnevezése *expert witness*, azaz szakértő tanú, s mint ilyen, csak egy ténytanúnak tekinthető. Az egy tanú nem tanú (*unus testis nullum testis*) római jogig visszanyúló bizonyítási alapelv szerint nem szerencsés egy tanúra alapozva ítéletet hozni.⁵⁷ Bár pergazdaságosság szempontjából dupla szakértői költséggel tervezni feltehetően nem örvendene általános tetszésnek, de legalább az elvi lehetőségét megadná a szakértői tévedések csökkentésének.

A bölcsőhalál feltételezésekor a likelihood-számításnál számos tényt kell figyelembe venni, így az egy csecsemőre vonatkoztatott esélyt, az ismétlődések függetlennek tekinthetők-e, a csecsemő neme, a családban fordult-e elő hasonló eset stb. A csecsemőgyilkosság vélelmezésénél viszont a likelihood-számításnál vizsgálni kell a csecsemőgyilkosságok szigetországi gyakoriságát, a többszörös események valószínűségét, nemhez és kultúrához kötöttségét, vagyoni és iskolázottsági helyzettel való kapcsolatát, s legfőképp azt, hogy volt-e indítéka az anyának. Az eredmény hányadosa kellően meggyszó szakértői véleményyt adhat.

⁵⁶ Craig Adam: i. m. 309–310. o.

⁵⁷ Nótári Tamás: i. m. 99. o.

A szakértői vélemények és a likelihood-arány validitása

A *Sally Clark-eset* példáján tovább haladva a justizmord szempontjából vajon teljesen kizárhatjuk-e a bíró szerepét? Egy második szakvélemény rendelkezésre állása vélelmezhetően nem hozta volna kedvezőbb döntési helyzetbe a bírót. Ha egymást erősítő a két vélemény, akkor azok kizárása nem indokolható. Ha a második vélemény homlokegyenest eltér az elsőtől, milyen szakmai alapon dönti el a bíró, hogy melyiket fogadja, vagy veti el? Vélelmezhetően a szakértő kiválasztásánál egy patológus és egy gyermekgyógyász kedvezőbb alapadatot szolgáltat, ezek összevetése egy statisztikus feladata lehet. Az eredmény bizonyosan kisebb eséllyel vezetett volna justizmordhoz, de a három szakértő bármelyikének tévedése kritikus hibához vezethet. A kör nemcsak bezárult, hanem még több bennfoglalt kételyt jelent a bíró számára, hiszen már három szakértő hibájáért terhelhetné erkölcsi felelősség, holott nincs alapvető jártassága az említett területeken. A megoldás a szakértői vélemények validálásában kereshető, s a feladatot oda kell telepíteni, ahol a szükséges ismeretek rendelkezésre állnak. Ehhez azonban előfeltételként ki kell dolgozni a megfelelő, nemzetközileg azonos elveken nyugvó validálási módszertant, a megfelelő jogi hátteret, s nem utolsósorban megteremteni a validálási kultúrát.

Az összehasonlító elvű kriminalisztikai rendszerek validálásának egy elfogadott módszere a tévedések – úgymint az első- és a másodfajú hibák, a tévesen terhelő és a tévesen mentesítő ténymagyarázatok – arányának összevetése.

A szakértő erkölcsi kötelessége, hogy olyan feladatokat vállaljon el és tegyen szakértői nyilatkozatot, amelyhez megvannak a szükséges ismeretei. A technika és az elkövetői magatartások – különösen az informatika területén – olyan ismeretanyagot igényelnek, amelynek nem előfeltétele a hosszú távú szakmai gyakorlat. A speciális esetek egyre gyakoribbak lesznek. A szükséges kriminalisztikai szakmai tárgyi tudás és a szakértői vélemények formai elvárásainak ismerete nem biztos, hogy egy személy kompetenciakörében rendelkezésre áll, ezért a jövőben megnőhet az egyéni szakértők helyett a szakértői csoportok vagy szolgáltató szervezetek szerepe. Közép-Európában a „szolgáltató” kifejezés idegenül hangzik, miközben Nyugat-Európában a fogalom, és a mögötte lévő szolgáltatás kezd egyre általánosabbá válni. A szakértői vélemények eltérésekor kiemelt szerepet kellene tulajdonítani a gyakorlatban a szakértők párhuzamos meghallgatásának. Ez lehetőséget ad arra, hogy a bíró számára egyértelművé váljon a tisztázandó kérdéskör, végössoron pedig a bevont harmadik szakértő – az eltérések okának tisztázásá-

val – lendítheti tovább a bizonyítás folyamatát, s mutathat utat a tények forrása irányába.

Összegző gondolatok

A közvetett bizonyítékokból levonható következtetések megformálásában jelentős szerepe van a likelihood és a likelihood-arány alkalmazásának. A valószínűségi következtetések megalapozhatják a helyes ítéletet, de helytelen használatuk justizmordhoz vezethet. A megtörtént kriminalisztikai esetek feldolgozása, a hibák elemzése, valamint a csapdák okainak feltárása a kriminalisztikai munka minőségének jobbításához vezet. A likelihood és a likelihood-arány reprodukálható matematikai háttérrel teremt a tényelemzéshez, a verbális megfeleltetés pedig a bíró számára fordítja érthető nyelvezetűre a szakvélemény következtetéseit. A nem megfelelő szakértő kiválasztása is vezethet justizmordhoz. Valójában a szakértő önkritikus és felelősségteljes magatartása is szükséges ahhoz, hogy csak a szükséges kompetencia birtokában vállaljon szakértői munkát. Javasolt elgondolkodni azon, hogy az egyetlen szakértői véleményt figyelembe véve megnyugtatóan lehet-e bűnösítő ítéletet alapozni.

IRODALOM

A Review of the FBI's Handling of the Brandon Mayfield Case. U.S. Department of Justice, 2006. <http://www.justice.gov/oig/special/s0601/exec.pdf>

Aalbers, Sanne: The evidential value of GSR composition comparisons, MSc Thesis Applied Mathematics. Delft University of Technology, 2013

Adam, Craig: Essential Mathematics and Statistics for Forensic Science. Wiley-Blackwell and Sons, Chichester, 2010

Arató Máttyás – Kertész Imre: Valószínűség és a közvetett bizonyíték. In: **Vargha László (szerk.):** Valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszék, Pécs, 1981

Balázs József – Halász Kálmán: Néhány valószínűségi hányados alakulása a magyar büntető igazságszolgáltatásban. In: **Vargha László (szerk.):** Valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszék, Pécs, 1981

Batt, John: Stolen Innocence; A Mother's Fight for Justice. The Story of Sally Clark. Ebury Press, London, 2004

Berger, James O. – Wolpert, Robert L.: The Likelihood Principle Institute of Mathematical Statistics. Purdue University, 1984

- Berkovitz, Raymond S. (ed.):** Modern Radar Analysis, Evaluation, and System Design. John Wiley and Sons Inc., New York, 1965
- Bernoulli, Nicolaus M.:** Dissertatio inauguralis Mathematico Juridica de Usu Artis Conjectandi in Jure. Gradu Doctoratus. Basileae, 1709
- Constandi, Moheb:** Corrupted Memory. *Nature*, vol. 500, Aug. 15, 2013
http://www.nature.com/polopoly_fs/1.135431/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/500268a.pdf
- Edmond, Gary – Thompson, Matthew B. – Tangen, Jason M.:** A guide to interpreting forensic testimony: Scientific approaches to fingerprint evidence. *Law, Probability and Risk*, vol. 13, no. 1, 2013.
<http://mbthompson.com/wp-content/uploads/2011/03/EdmondThompsonTangen-GuideToInterpretingForensicTestimony.pdf>
- Edwards, Anthony W. F.:** Likelihood Expanded Edition. The Johns Hopkins University Press, Baltimore–London, 1992
- Evelt, Ian W.:** Towards a uniform framework for reporting opinions in forensic science casework. *Science and Justice*, vol. 38, iss. 3, 1998
- Farkas Miklós (szerk.):** Matematikai kislexikon. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1972
- Fenyvesi Csaba:** A kriminalisztika tendenciái. A büntügyi nyomozás múltja, jelene, jövője. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014
- Hill, Ray:** Multiple sudden infant death – coincidence or beyond coincidence? *Paediatric and Perinatal Epidemiology*, vol. 18, 2004
- Izsák János – Juhász-Nagy Pál – Varga Zoltán:** Bevezetés a biomatematikába. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982
- Katona Géza:** Az un. valószínűségi szakértői vélemények értékeléséről. In: **Gödöny József (szerk.):** Kriminalisztikai tanulmányok 3. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964
- Katona Géza:** A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965
- Katona Géza:** A kriminalisztika és a büntügyi tudományok. Gondolatok a 21. század kriminalisztikájáról. BM Kiadó, Budapest, 2002
- Katona Géza:** A szakértői vélemények értékeléséről. In: **Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.):** Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Pécs, 2003
- Kertész Imre:** A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntető eljárásjog és a kriminalisztika tudományában. Budapest, 1972
- Korn, Granino A. – Korn, Theresa M.:** Matematikai kézikönyv műszakiaknak. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1975
- Loftus, Elizabeth:** Our changeable memories: legal and practical implications. *Neuroscience*, vol. 4, 2003. <http://faculty.washington.edu/loftus/Articles/2003Nature.pdf>
- Lucy, David:** Introduction of Statistics for Forensic Scientists. John Wiley and Sons, Chichester, 2005

- Martire, Kristy A. – Kemp, Richard I. – Sayle, Malindi A. – Newell, Ben R.:** On the interpretation of likelihood ratios in forensic science evidence: Presentation formats and the weak evidence effect. *Forensic Science International*, vol. 240, 2014
<http://www2.psy.unsw.edu.au/Users/BNewell/Martire2014.pdf>
- Martire, Kristy A. – Kemp, Richard I. – Watkins, Ian – Sayle, Malindi A. – Newell, Ben R.:** The Expression and Interpretation of Uncertain Forensic Science Evidence: Verbal Equivalence, Evidence Strength, and the Weak Evidence Effect. *Law and Human Behavior American Psychological Association*, vol. 37, no. 3, 2013
<http://www2.psy.unsw.edu.au/Users/BNewell/MKWSN2013.pdf>
- Nagy Lajos:** Valószínűség és ténymegállapítás a büntetőeljárásban. In: **Vargha László (szerk.):** Valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűntügyi Tudományok Tanszék, Pécs, 1981, 79–89. o.
- Neyman, Jerzy – Pearson, Egon S.:** On the Problem of the Most Efficient Tests of Statistical Hypotheses. Philosophical Transactions of the Royal Society of London Series A. Containing Papers of a Mathematical or Physical Character, volume 231, 1933
- Nótári Tamás:** Római jog. Lectum Kiadó, Szeged, 2014
- O’Hagan, Anthony – Buck, Caitlin E. – Daneshkhan, Alireza – Eiser, Richard J. – Garthwaite, Paul H. – Jenkinson, David J. – Oakley, Jeremy E. – Rakow, Tim:** Uncertain Judgements: Eliciting Experts’ Probabilities. John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, 2006
- Osterburg, James W.:** The Evaluation of Physical Evidence in Criminalistics: Subjective or Objective Process? *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, vol. 60, no. 1, 1969
- Osteyee, David B. – Good, Irving J.:** Information, Weight of Evidence, the Singularity Between Probability Measures and Signal Detection. Springer Verlag, Berlin, 1974
- Pawitan, Yudi:** In all Likelihood, Statistical Modelling and Inference Using Likelihood. Clarendon Press, Oxford, 2001
- R v T* [2010] EWCA 2439 Royal Courts of Justice, 2010.
<http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Crim/2010/2439.pdf>
- Sides, Martin L.:** Admissibility of Expert Opinion Evidence. Law, medicine and criminal justice. Australian Institute of Criminology, Conference, 06 July 1993 – 08 July 1993.
http://www.aic.gov.au/media_library/conferences/medicine/sides.pdf
- Skolnik, Merrill I.:** Introduction to Radar Systems, 2nd ed. McGraw-Hill Inc., New York, 1980
- Statement on Brandon Mayfield Case. FBI, Washington, D. C., May 24, 2004.
<http://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/statement-on-brandon-mayfield-case>
- Vargha László:** Zárszó. In: **Vargha László (szerk.):** Valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűntügyi Tudományok Tanszék, Pécs, 1981, 243–260. o.

BEZSENYI TAMÁS – SZEITL BLANKA

Születési hónap hatása a felnőtt élethelyzetre és lehetséges viktimizációs következménye

A társadalomtudományi kutatások során az esélyegyenlőség természetét általában számos, de viszonylag standard dimenzió alapján vizsgálják a kutatók. Napjainkban kezd egyre nagyobb figyelem irányulni a társadalmi „különbözőségekre” hatást gyakorló új dimenziók vizsgálatára, az elmúlt években pedig több alkalommal vált tudományos értekezés tárgyává a születés szezonálitása, pontosabban a születési hónap hatása a későbbi élethelyzetre, életesélyekre. Több nemzetközi vizsgálat próbálta igazolni azt, hogy a *születés időpontja* összefügg a gyerekek kognitív képességeivel, valamint olyan későbbi alapvető mutatóval, amilyen a jövedelem, az iskolai végzettség és az egészségi állapot, a jelenséget magyarázó elméletekre viszont nem készültek megdönthetetlen bizonyítékok.

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy az áldozattá válást, illetve a szubjektív biztonságérzetet mennyiben befolyásolhatja az állampolgárok születési hónapja, valamint megvizsgáljuk, hogy a Tárki Monitor 2015-ös adatbázisán belül tapasztalható-e összefüggések e változók között. A 2000-es évek elején az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) által készített *Aldozatok és vélemények* című kutatást követő elemzések az áldozattá válás különböző szempontjait próbálták azonosítani, egy attitűdvizsgálat keretében azokat a mérőszközöket keresték, amelyek befolyásolják az emberek bűnmegelőzéssel kapcsolatos vélekedéseit.¹ Tanulmányunkban a viktimológiai kutatások értelmezésével kontextusba kívánjuk helyezni saját kutatásunkat, amely nem tudatos vagy érzelmi viszonyt kíván előtérbe állítani, hanem fel kívánjuk villantani a lehetőségét annak, hogy az áldozattá válást meghatározhatják más, eddig nem vizsgált tényezők is.

A születés szezonálitásával foglalkozó elemzések esetében leginkább a társadalom- és a természettudomány határán lévő kutatási kérdések, mint például az általános egészségi állapot vagy a későbbi betegségek előfordulásának aránya és ezek valószínűségei álltak a hipotézisek középpontjában. Ilyen a

¹ Kerezi Klára: A bűnmegelőzés különböző dimenzióinak megjelenése egy attitűdvizsgálatban. In: Irk Ferenc (szerk.): *Aldozatok és vélemények I-II.* OKRI, Budapest, 2004, 121–155. o.

Charles Watson és munkatársai által írt 1984-es tanulmány, amely megmutatta, hogy az év első negyedében születők körében gyakrabban fordul elő skizofrénia, autizmus, diszlexia, menopauzás tünetek, extrém, beteges félénkség, és magasabb az öngyilkosságra való hajlam is, mint azok között, akik tavaszszal vagy nyáron születtek.² Elméletük szerint azért lehetséges ez, mert azok a gyerekek, akik az év első felében születnek, újszülött korukat kifejezetten hideg időben töltik, amikor nagyobb eséllyel kapnak el apróbb betegségeket, fertőzéseket, emiatt pedig hosszú távon lényegesen gyengébb lesz az immunrendszerük. Egy későbbi tanulmányban kifejezetten az iskolai teljesítményben megmutatkozó különbségeket próbálták a születés szezonálisásával magyarázni az Egyesült Királyság területén.³ Az elemzés során arra jutottak, hogy a téli hónapokban született gyermekek a beiskoláztatás ciklikussága miatt már az általános iskola első osztályában hátrányt szenvednek. Az említett hátrány azért létezik, mert a téli hónapokban születettek lesznek azok a gyerekek, akik már nem számítanak „évesztesnek”, ellenben az általános iskola első osztályában ők lesznek a legfiatalabb tanulók. Hipotézisüket általános iskolás gyerekek kognitív képességeinek vizsgálatával tesztelték, és azt találták, hogy már az első osztályba járó gyerekek körében óriási különbségek vannak a kognitív képességek tekintetében annak alapján, melyik hónapban születtek és így mikor kezdtek meg iskolai tanulmányaikat. Az „évesztes” tanulók érték el a legjobb eredményeket, a téli hónapokban született gyermekek pedig az átlagosnál jóval rosszabb kognitív képességekről adtak a vizsgálatban tanúbizonyságot⁴. Egy korábbi elemzés szintén az iskolás gyerekek születési szezonálisát vizsgálva pedig arra jutott, hogy a télen született gyerekek többet betegeskednek, emiatt többet hiányoznak az iskolából, és persze mindezek miatt nagyobb eséllyel kell majd osztályt ismételniük, kevésbé szeretik meg a tanulást, továbbá nagyobb valószínűséggel nem tanulnak tovább és nem szereznek magasabb iskolai végzettséget, e miatt felnőttkori jövedelmük is alacsonyabb lesz az átlagosnál.⁵ A kutatások másik csoportja a születési hónap

2 Charles G. Watson – Teresa Kacuala – Curt Tilleskjör – Lyle Jacobs: Schizophrenic Birth Seasonality in Relation to the Incidence of Infectious Diseases and Temperature Extremes. *Archives of General Psychiatry*, vol. 41, 1984, pp. 85–90.

3 Claire Crawford – Lorraine Dearden – Costas Meghir: When You Are Born Matters: The Impact of Date of Birth on Educational Outcomes in England. IFS Working Paper W10/06 Institute for Fiscal Studies, 2010

4 Vizsgálatuk kemény kritikát kapott legfőképpen amiatt, hogy nem foglalkoztak a vizsgált gyerekek szociális háttérének kiszűrésével, és a kapcsolatok értékelésébe sem vontak be más lehetséges paramétereket (tehetség, készség, érdeklődés, segítség a szülőktől, testvérektől esetleg más tanároktól).

5 Bert Kesterbaum: Seasonality of Birth: Two Findings from the Decennial Census. *Social Biology*, vol. 34, 1987, pp. 244–248.

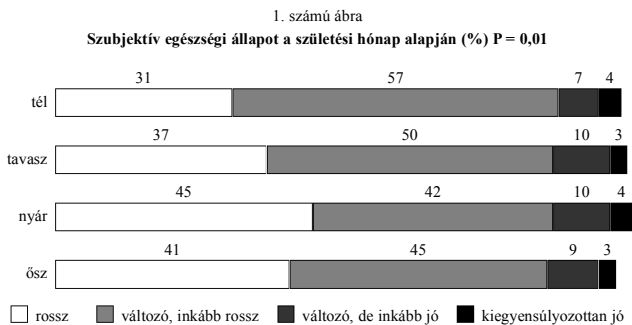
fontosságát az úgynevezett *relatív életkor hatása* miatt hangsúlyozta, illetve vizsgálta. Az egy korcsoportba tartozó gyerekek *relatív életkora* kapcsán több kutató is jelentős különbségeket mutatott ki leginkább a tanulmányokban és a sportban elért vagy elérhető sikerek kapcsán. Kimutatták, hogy mind a sport, mind az iskolai teljesítmények tekintetében jelentős és tartós hátránnyal élnek azok a gyerekek, akik a társaikhoz képest pár hónappal korábban születtek. Az egyik legfrissebb tanulmányukban pedig azt találták, hogy a téli hónapokban születők átlagosan alacsonyabb iskolai végzettségűek, és a munkájukból származó jövedelmük is alacsonyabb, mint a nyári hónapokban születőknek. Az eredményeket azzal magyarázták, hogy jelentős eltérések vannak a téli és a nyári hónapokban szülő nők között: a januárban szülő nők körében annak a valószínűsége, hogy a leendő anyának nincs magasabb iskolai végzettsége (diploma, vagy más felsőfokú oklevél), tíz százalékkal magasabb, mint azoknak a nőknek a körében, akik májusban adnak életet gyermeküknek, valamint hogy szintén tíz százalékkal magasabb annak az aránya, hogy a január és május között született gyermekek édesanyja tinédzser. Megmutatják azt is, hogy a házasság nagyobb valószínűséggel szülnek nyáron gyermeket, mint télen, és az egyedülálló anyák szinte a legkisebb arányban április és május hónapokban szülnék gyermeket.⁶ Egy 2013-as magyar adatokon végzett elemzés alapján pedig azt mondhatjuk, hogy bár nincsenek egyértelmű összefüggések a születési hónap és a felnőtt élethelyzet között, markáns különbségek mindenképpen tapasztalhatók: a téli hónapokban születők az átlagosnál jóval kevesebbet keresnek, a legtöbb havi nettó jövedelmük a márciusi születésűeknek van, a legalacsonyabb jövedelmük pedig a decemberiek, valamint a februáriak. Összefüggés tapasztalható az iskolai végzettség és a családi állapot vizsgálatakor is. Összességében a magyarországi adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a különböző demográfiai változókat vizsgálva valamelyest léteznek a születési hónappal kapcsolatos összefüggések, viszont ezek nem egyértelműek, sem a kapcsolat irányát, sem a lehetséges magyarázataikat illetően.

A születési hónap és az egészségi állapot kapcsolata

A Tárki Háztartás Monitor-adatok elemzésekor arra voltunk kíváncsiak, hogy létezik-e valamilyen eltérés a születés szezonálisitása és a szubjektív egészsé-

⁶ Kasey Buckles – Daniel M. Hungerman: Season of birth and later outcomes: Old questions, new answers. National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2008

gi állapot esetében. Az elemzés során csak a harminc–hatvan év közötti válaszadókat vettük figyelembe azért, hogy kiszűrhessek az öregedéssel kapcsolatos egészségi állapot romlását. Az 1. számú ábra alapján elmondhatjuk, hogy a télen születettek körében a legalacsonyabb az egészségi állapotukat egyenletesen jónak tartók aránya. Sajnos arról nincsenek információink, hogy a válaszadók mi alapján értékelték a saját egészségi állapotukat, így nem tudjuk, hogy milyen problémákkal élnek együtt. A korábban említett 1984-es tanulmány alapján a csecsemőkorban elkapott betegségek és az immunrendszer fejlődése jelentős hatással van a felnőttkori egészségi állapotra, különös tekintettel a pszichés betegségek kockázatára, bár a közvetlen okozati viszonyok nem bizonyítottak.

A születési hónap és a bűncselekményektől való félelem kapcsolata

Meglepo módon ezen kívül több, az erőszakos bűncselekményekkel foglalkozó kérdéssel és a viktimizációt érintő kérdésekkel kapcsolatban mutatkozik szignifikáns eltérés a születési hónap alapján a válaszadók körében. A következőkben a talált összefüggések magyarázatára teszünk kísérletet a viktimológia alapvető téziseit segítségül hívva. A bűnözéstől való félelem, az áldozattá válás és a születési hónap összefüggései és lehetséges kapcsolatai azért rendkívül fontosak, mert új megvilágításba helyezik a bűnmegelőzést.

Miközben a bűnözéssel kapcsolatos első tudományos igényű megközelítések magával a deviáns cselekedettel, a bűnözéssel mint jelenséggel foglalkoztak, addig a pozitívista szemlélet hatására később fontossá vált a biologizáló

és szociológiai megközelítés, ami már az egyének közötti egyenlőtlenségekre fókuszált. Ez a megközelítés determinisztikus kapcsolatot feltételezett az elkövető tette és előélete között.⁷ Az úgynevezett közvetítő iskola, szakítva a biológiai és társadalmi determinizmussal, nem vitatta az elkövető szabad döntési jogkörét a különböző makroszintű kényszerekre hivatkozva, hanem a probabilitás jegyében a továbbiakban a bűnözésre hajlamosító tényezőkként nevezte meg a biológiai és társadalmi problémákat.⁸

Az egész újkori büntető igazságszolgáltatás abba az irányba mozdult, hogy miképpen lehet megjavítani az elkövetőt, integrálni a társadalomba, valamint a hajlamosító tényezők ellenére miként lehetséges meggátolni a normasértő tevékenységeket. A reszocializációs és prevenciók alapon álló elképzeléseket érintő kritikák megszületése új megközelítések kialakítására sarkallta a kutatókat.⁹ Az exkluzív (kizáró) büntetőpolitika, amely normatív szempontok alapján vágta ketté a társadalmat „mi”-re és „ők”-re, „jók”-ra és „rosszak”-ra, egy alapvetően rendkívül jól kommunikálható büntetőjogi populizmust valósított meg, mivel meg sem kísérelt összetettebb választ adni azokra a reszocializációs problémákra, amelyek máskülönbön életre hívták.¹⁰ A XX. század más társadalomkutatói inkább megpróbálták alternatív lehetőségeket kialakítani a már meglévő büntetőjogi rendszerben. Ilyennek tekinthető a resztoratív, vagyis helyreállító igazságszolgáltatás, ahol a sértettnek mediáción kell az elkövetővel átbeszélnie a sérelmek jelentőségét annak érdekében, hogy az okozott kár tudatosulása a későbbiekben meggátolja hasonló cselekmények elkövetését.¹¹ A bűncselekmények áldozatainak kártalanítása a viktimológiai mozgalom egyik leghangúlyosabb célja volt, de a második világháború után megjelenő elköteleződés csak 1974-re érett be, amikor Budapesten a Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus *A bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról* címmel tartott ülést.¹² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kompenzációjáról szóló 1983-ban elfogadott egyezmény 1988-ban lépett

7 Marvin Wolfgang: Cesare Lombroso. In: Hermann Mannheim (ed.): *Pioneers in Criminology*. Stevens, London, 1960

8 Korinek László: A kriminológia tudományának létrejötte. In: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára – Korinek László – Lévy Miklós: *Kriminológia – Szakkriminológia*. Complex, Budapest, 2012

9 Gönczöl Katalin: Pessimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól. *Mozgó Világ*, 2010. április, 12–22. o.

10 David Garland: *The Culture of Control*. Oxford University Press, Oxford, 2001

11 John Braithwaite: Setting standards for restorative justice. *British Journal of Criminology*, no. 3, 2002, pp. 563–577.

12 Fézer Tamás: A bűncselekmények áldozatainak járó jóvátétel elméleti kérdései. *Debreceni Jogi Műhely*, 2011. július http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2011/a_buncselekmények_aldozatainak_jaro_jovattetel_elmeleti_kerdesei/

hatályba.¹³ Az áldozat középpontba helyezését nem pusztán a büntetőhatalom morális felelősségvállalása és az emberi jogok tisztelete magyarázza, hanem az igazságszolgáltatás működésének racionalizált egyszerűsítése. Az Európa Tanács Miniszterek Tanácsa R(87) 18. számmal ellátott ajánlást adott ki a büntető-eljárás egyszerűsítéséről¹⁴, ebben a büntetőeljárások kezelésénél az opportunitás elvének alkalmazását szorgalmazták, illetve ezzel összefüggésben az áldozatok körének pontos definiálása és kártalanítása is megjelenik.

Viktimológiai jelentőségét az is mutatja, hogy a mediációnak megvannak a maga korlátai, mivel minél erőszakosabb a bűncselekmény, annál kevésbé valószínű, hogy az elkövetővel konzultatív módon kíván a sértett vagy az áldozat hozzátartozója bármilyen szinten is kommunikálni. A pozitívista iskola determinisztikus kapcsolatokra épülő kissé monokauzális világában már létezett a megrögzött bűnöző mint a reszocializációra törekvő büntetőpolitika azon vakfoltja, amelyet nem lát, pontosabban nem tud a saját racionális világképébe illeszthető módon lefordítani. Ennek egy rendkívül különleges, az európai történelemben a legtragikusabb módon extrém esete a második világháborúba torkolló náci ideológia hatása alatt álló szisztematikus kivégzési gyakorlatokat megvalósító elkövetői kör. Részben a második világháború borzalmainak közelsége, részben a megjavíthatatlan elkövetővel való szembenézés sarkallta arra a kutatókat, hogy kialakítsák az áldozatvédelem, a viktimológia tárgykörét.

A viktimológia alig tekint vissza fél évszázadnál hosszabb történetre. *Benjamin Mendelsohn* 1947-ben, Bukarestben előadást tartott egy pszichiátriai konferencián. Mendelsohn a tiltott cselekményben való részvétel alapján kategorizálta az áldozatokat, akik között elkülönítette a teljesen és kevéssé vértlent, az elkövetővel azonos mértékben bűnöst az elkövetőnél bűnösebbtől, illetve a provokáló, meggondolatlan áldozatot.¹⁵ A viktimológia másik atyjának tekintett jogász, *Hans von Hentig* 1948-ban adta ki a *The criminal and his victim: studies in the sociobiology of crime* című munkáját. Hentig a hitleri Németországból politikai nézetei miatt Amerikába emigrált, ahol azután az öslakosok bűnelkövetési szokásai miatt szociálpszichológiai megközelítésmóddal próbálta felfejteni a bűnözők és áldozataik egymásra tett hatását. A *The criminal and his victim: studies in the sociobiology of crime* című munkájá-

13 Görgényi Iлона: A viktimológia. In: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára – Korinek László – Lévy Miklós: i. m. 278–280. o.

14 Európa Tanács Miniszteri Bizottság R(87) 18. számú Ajánlás a büntetőeljárás egyszerűsítéséről és Indokolás. [http://www.europatanacs.hu/pdf/CmRec\(87\)18.pdf](http://www.europatanacs.hu/pdf/CmRec(87)18.pdf)

15 Benjamin Mendelsohn: Une nouvelle branch de la science biopsychosocial: La victimology. Review international de criminologie et de police technique, no. 2, 1956.

ban¹⁶ a bűnelkövetővé válás négy alapvető okát nevezte meg: szervi, alkati tényezők, szociálbiológiai összetevők, geofizikai jelenségek, áldozatok. Az utolsó szempont beemelésével nem kriminalizálni akarta a sértetteket, vagy a bűncselekményben való egyértelmű felelősségüket meghatározni.¹⁷

Hentig azt feltételezte, hogy a későbbi vagy potenciális áldozat magatartása képes olyan hatást kiváltani, ami a bűnelkövetés bekövetkeztét nagyobb százalékban valószínűsíti. A sértett ilyesfajta közreműködése a bűnelkövetésben nem feltétlenül tudatos, ám éppen a cselekedetek nem szándékos, de mintázatba rendeződő következményei miatt Hentig megkülönböztette a született áldozatot a társadalmi problémák miatt azzá váló sértettől. Külön kiemelte az áldozati zónákat, ahol a potenciális elkövetők találkozhatnak a potenciális áldozatokkal. Ilyennek tekintette az éjszakai bárókat, lokálokat. Ezt a látásmódot vitte tovább a későbbi viktimológiai és egyéb bűnmegelőzési célokat szolgáló kutatásokban a bűncselekmények földrajzi vizsgálata.¹⁸

A bűnözés tudati visszatükröződése, vagyis a szubjektív biztonságérzet meghatározó vizsgálati szempont, amikor is a kutatók a viktimológiai összefüggésekre próbálnak rámutatni. Így az elemzés során fontos a hipotézisünket és eredményeinket más, korábbi kutatási eredményekkel összevetni, vagy még inkább azok kontextusában értelmezni a sajátunkat. Baranya megyében 1982-ben készült egy latenciával kapcsolatos kutatás, amit 1992-ben megismételtek. A kutatás eredményei a rendszerváltozás mint gazdasági és társadalmi krízispont felől nézve jól rámutatnak az állampolgárok egyre nagyobb bizalmatlanságára a hétköznapi életben és kifejezetten a büntetőhatalom hatékonysága tekintetében. A közbiztonságra való reakció olyan indikátor, ami konstituálja a kriminálpolitika megalkotóinak nemzetállami szinten megfogalmazódó új ötleteit és reformelképzeléseit. A *Korinek László* vezetésével készült kutatásban (a szocialista időszakban készült első fele alapján írta meg Korinek a *Rejtett bűnözés*¹⁹ című monográfiáját) az egyéni félelemre való rákérdezésből az derült ki, hogy a betöréstől soha nem félők aránya csökkent a mindig, gyakran és néha félők javára. Hasonló tendenciát mutat a kérdezett lakásától száz méteres körzetben való félelemre való rákérdezés is. A lakása közelében éjjel félők aránya az 1982-es 22,5-ről felment 36,3 százalékra. Az utcán egyedül nem félők aránya viszont 77,4-ről 63,7 százalékra csökkent.²⁰

16 Ferencz Zoltán: Az alkalmazott viktimológia lehetőségeiről. Jogtudományi Közlöny, 1980/5., 309. o.

17 Tóth Tihamér: Viktimológia ismeretelmélete. A viktimológia története és vizsgálódásának tárgya. Budapest, 2003. mek.oszk.hu/04100/04169/04169.pdf

18 Uo.

19 Korinek László: Rejtett bűnözés. KJK, Budapest, 1988

20 Korinek László: Félelem a bűnözéstől. KJK, Budapest, 1995, 69. o.

Túl azon az egyszerű összefüggésen, hogy az elmúlt évtizedek csak még inkább a kiszolgáltatottságot erősítették a lakosságban, a kutatás jól rámutat, hogy amíg a bűnözés érzékelésének érzelmi (affektív) oldala erősebb romlást mutat, addig a bűnözéstől való félelem kognitív aspektusában kiegyenlítettebbek a negatív tapasztalatok. 1982-ben a felmérésben részt vevők 58,9 százaléka nem találkozott bűncselekménnyel közvetlenül, a tíz évvel későbbi megismétlésnél ez a szám kevéssel a baranyai népesség fele alá csökkent (49,5 százalék). A félelmet megalapozó tényezők között az érzelmi és értelmi után meghatározó az úgynevezett konatív, vagyis magatartás-változásban megmutatkozó reakció. A pótlólagos biztonságnövelő intézkedésekre való rákérdezésnél még az 1980-as évek elején a válaszadók több mint negyede a semmit sem tesz választ adta. A rendszerváltozás utáni újbóli adatfelvétel idejére ez leolvadt egy százalék alá, és az egy-két intézkedést tesz válaszok fejenként tíz százalékkal nőttek, valamint a három pótlólagos biztonsági célú intézkedést tevők száma is növekedett megközelítőleg öt százalékkal.

Ez a bemutatott félelmi skála nagyban összefügg a bűncselekmények latens megnyilvánulásával. Az 1982-es kutatás eredményei alapján a megkérdezett 2448 ember közül 278 vált erőszakos nemi közösetül sértettjévé, miközben az adott évben a rendőrséghez csak 33 feljelentés érkezett²¹. Ebből a kutatók azt a következtetést vonták le, hogy tíz százaléknál is kevesebben vállalták az eljárással kapcsolatos jogi procedúrát.²²

A 2003-as, egész országra kiterjedő vizsgálat keretében végzett adatfelvételtől kiderül, hogy 2002-ben 1205 sértett az általa elszenvedett 2276 bűncselekményből mindössze 739 esetet jelentett a rendőrségen, tehát az érzekeltnek mindössze harminc százalékát.²³

A félelem és a latencia összefüggését jól ábrázolják az áldozattá válást magyarázó elméleti modellek, rámutatnak arra, hogy milyen tényezők válthatják ki a bűnözéstől való félelmet. *Skogan* és *Maxfield* fogalmazta meg a viktimizációs elméletet, a szakirodalomban az egyik legnépszerűbb megközelítést, ami szerint a bűnözéstől való félelem az egyén áldozattá válásának hatására alakul ki, ez az

21 Korinek László: Nemek, szexualitás és bűnözés. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „A közigazgatási szervek, önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének lehetőségei az emberkereskedelem áldozatává válásának megelőzésében” című konferenciáról. Pécs, 2007, 19. o. www.pecshor.hu/periodika/2007/VIII/korinek.pdf [Pécsi Határőr Közlemények VIII.]

22 Kabódi Csaba: Igazságszolgáltatás – szolgáltatás? Jogtudományi Közöny, 1984. március, 146–151. o.
23 Barabás Andrea Tünde: Az áldozattá válás sajátosságai Magyarország egyes régióiban. In: Irk Ferenc (szerk.): i. m. 69. o.

érés pedig hozzájárul a óvintézkedéshez vagy az elkerüléshez.²⁴ E szerint a kognitív tényezők ágyaznak meg az affektív viszonyulásnak, amely kiváltja a konatív, a magatartást megváltoztató szándékokat. E funkcionista magyarázat lényegében minden elemével arra épült fel, hogy egy folyamatos megerősítést és kiterjedt válaszreakciók kialakítását hozza magával a modern társadalomban. Az empirikus kutatások azonban cáfolták az iménti elmélet magyarázó erejét, így került előtérbe a „*bűnözéstől való félelem paradoxona*”²⁵. A funkcionista szemlélettel szemben ez a szimbolikus interakcionista megközelítéshez kapcsolódik, amennyiben az elmélet szerint azok félnek jobban az áldozattá válástól, akik a kutatások által meghatározott kritériumok szerint kisebb eséllyel válnak valóban áldozattá²⁶, míg a nagyobb viktimizációs veszéllyel terhelt társadalmi csoportok esetében gyengébb a bűnözéstől való félelem.²⁷

Az 1990-es években elvetették a bűnözéstől való félelem és a viktimizációt ok-okozati összefüggésbe helyező elméletet. A kritika alapját az ilyen kutatásoknak tulajdonított módszertani hibák adták, vagyis eltérő módon konceptualizálták és így különbözőképpen operacionalizálták is az áldozatot, az áldozattá válást. A magyar szakirodalom jogi, kriminalisztikai és szociológiai szempontból is különbséget tesz az áldozattípusok között, az előbbire példa a természetes és a jogi személy elkülönítése, a másodikra a közvetlen és a közvetett szétválasztása, míg a harmadikra a specifikus és a potenciális áldozat fogalma.²⁸ A tipologizálás előnye, hogy jobban látható a kutatások iránya, ezek alapvetően a természetes személyekkel foglalkoznak, elsősorban a közvetlen és potenciális minőségükben.²⁹ A bűncselekmények elszenvédése felől megfogalmazott kategorizálást nyilvánvalóan nehezíti a latencia, ami a hatóságok fellépését is korlátozza, és egyben ki nem mondott kritikája is ennek a szolgálatteljesítésnek. Mindazonáltal a kutatásokat is jellemzik ehhez hasonló latensen jelentkező problémák. A már említett OKRI-kutatásban hiába lehetett kategorizálni a sértetté nem váló emberek jövendelmét, mivel „*a jövendelmek növekedésével erősen csökkent a válaszadók száma*”³⁰.

24 Wesley G. Skogan – Michael G. Maxfield: Coping with Crime: Victimization, Fear, and Reactions to Crime in Three American Cities. Sage, Beverly Hills, 1980

25 Korinek László (1988): i. m. 151. o.

26 Gideon Fishman – Gustavo S. Mesch: Fear of Crime in Israel: A Multidimensional Approach. Social Science Quarterly, no. 1, 1996, pp. 76–89.

27 Korinek László (1988): i. m. 151–165. o.

28 Irk Ferenc: A közúti közlekedési balesetokozás viktimológiai tipológiájához. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle, 1972/5., 266. o.

29 Vigh József: Viktimológia. In: Vigh József (szerk.): Fejezetek a szakkriminológia köréből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984, 8–9. o.

30 Barabás Andrea Tünde: i. m. 81. o.

A viktimológia területén további jelentős probléma a bűnözéstől való félelem skáláinak eltérő értelmezése is. Több kutatásban volt rá példa, hogy nem tettek különbséget az erőszakos és a vagyon elleni cselekmények áldozatai között, így összevonva bűncselekményként kezelték mindent, aminek következtében – a nagyobb számú vagyon elleni cselekmény arányának tulajdoníthatóan – mérséklődött vagy el is tűnt az inkább erőszakos cselekményekhez kapcsolódó veszélyérzet mérhetősége.³¹ A viktimizációs veszély, tehát a védekező magatartás tanúsítása sok esetben nem korrelál az áldozattá válással kapcsolatos félelemmel.³²

Az említett viktimizációs elméletek erős kritikai felülvizsgálata oda vezetett, hogy az 1980–1990-es években egyre fontosabbá vált a bűnözéstől való félelem társadalmi szinten értelmezhető változóktól való függővé tétele. A lakóövezet hatását vizsgálta Lewis és Salem, azt próbálva bizonyítani, hogy a társadalmi nehézségekkel küszködő csoportok jelenléte esetén növekszik a bűnözéstől való félelem.³³ Vagyis olyan makroszociális tényezőktől tették függővé a bűnözéstől való affektív és kognitív típusú félelmet, amely meghatározza azt az egész közeget, amelyben a kutatás lefolytatható. Ezeknek a megközelítéseknek volt egy olyan nem titkolt céljuk és üzenetük, hogy a politikai vezetők a szubjektív biztonságérzet növelése esetén szociálpolitikai lépésekben és a közösségi, lokális rendfenntartási módszerekben gondolkodjanak. Önmagában a város kriminogén tényező, a *nemzetközi áldozatvizsgálat* (ICVS) eredményeiből kiderül ugyanis, hogy szerepe van a településnagyságnak. Azoknál, akik nagyvárosokban (a kutatásban százezernél nagyobb lélekszámú településeken) laknak, nagyobb a viktimizáció veszélye.³⁴ Az OKRI munkatársai által 2003-ban végzett nagy mintán lefolytatott kutatás hasonló eredményekre jutott.³⁵ A 2002-ben sértetté váltak 1206 fős mintájából 17,6 százalék élt Budapesten és 14,5 százalék megyei jogú városban. Az egyéb városok elérték a tíz százalékot, de a tanyák és községek 8,9 százalékon álltak. A településtípusok alapján az áldozattá válás gyakoriságát pontosabban meg-

31 Kó József: Félelem keletről nyugatra: A bűnözéstől való félelem területi sajátosságai Magyarországon. In: Irk Ferenc (szerk.): i. m. 41–43. o.

32 Wolfgang Bilsky – Peter Wetzels: Myths and Facts about the Fear-Victimization Relationship. 8th International symposium on victimology. Forschungsbericht, Nr. 26, Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen, Adelaide, 1994, pp. 21–26.

33 Dan A. Lewis – Greta W. Salem: Fear of Crime: Incivility and the Production of a Social Problem (New Observations Series) Transaction Publishers, New Brunswick, 1986

34 Pat Mayhew – Jan J. M. Dijk: Criminal Victimisation in Eleven Industrialised Countries. Key Findings from the 1996 International Crime Victims Survey. Research and Documentation Centre. Ministry of Justice, Hague, 1997

35 Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények I–II. OKRI, Budapest, 2004

becsülni az előbbieik nyomán rendkívül nehéz, eltekintve a modern metropoliszok kriminogén hatásaitól, amelyek már a XIX. századi Angliában, *Dickens* korában is ismertek voltak. Mivel Magyarországon egyébként is magas a magántulajdonban élők aránya, így nem meglepő a hetven százalék feletti áldozattá válás ebből a körből. A kutatók is inkább a lakhatásra vonatkozó szociológiai szakirodalmat gazdagítják azzal, hogy a nagymintás kutatásból kiderült, a legkevésbé Nyugat-Dunántúlon jellemző a tulajdonlás, mert ott csak hatvan százalék ennek aránya a bérléshez és más jogcímekhez képest.³⁶

Mindamellét a bűnelkövetések, a normaszegő cselekmények térbeli ábrázolásával megrajzolhatók a veszélyes helyek (hot spot-elmélet), a bűnözés gócpontjai.³⁷ A szituációs bűnmegelőzés az adott térbeli helyzetből kiindulva a normasértésre alkalmat adó környezeti feltételek megváltoztatásában volt érdekelt.³⁸ Ez a megközelítés a születési hónap és az áldozattá válás kapcsolatában úgy válhat fontossá, ha a lakáspiaci övezet típusa és a születési hónap közötti kapcsolatot nézzük meg (2. számú ábra).

Látható, hogy a tavaszi születésűek laknak a legnagyobb arányban a kiemeltebb lakáspiaci övezetben, míg a nyáron születettek állnak az élen a kiemelkedő és az átlagos lakáspiaci helyzetben lévők között is. Ebben természetesen a jövedelmi helyzet és a részben ebből is adódó mobilitás is szerepet kap, noha korábbi kutatásokból tudjuk, hogy a születési hónap az egészségi állapoton kívül a jövedelmi helyzetre is hatással van.³⁹

A viktimológiai kutatások másik iránya viszont az egyén szociokulturális és pszichológiai dimenzióira fókuszál. Ezt úgy érdemes elképzelni, mintha a Hentig által a bűnelkövetővé válásnál felsorolt szempontok (geofizikai jelenségek, szociálbiológiai összetevők, szervi, alkati tényezők) közül az utolsót, az áldozatot kihagynánk, mivel a maradék hármat a normaszegő helyett az elszennvedőre vonatkoztatnánk. A *Michael Hindelang*, *Michael Gottfredson* és *James Garofalo* által az 1978-ban kialakított viktimizáció életmódelméletet véleményünk szerint lehetne így is nézni. A geofizikai jelenségek mint a bűn-

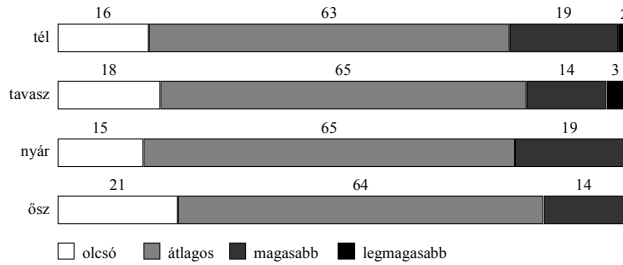
³⁶ Barabás Andrea Tünde: i. m. 80. o.

³⁷ Patricia L. Brantigham – Paul J. Brantigham: Location Quotients and Crime Hot Spots in the City. In: Carolyn Rebecca Block – Margaret Dabdoub – Suzanne Fregly (eds.): *Crime Analysis Through Computer Mapping*. Police Executive Research Forum, Washington, D.C., 1995, pp. 129–149.

³⁸ Michael E. Buerger – Patrick R. Gartin – Lawrence W. Sherman: Hot spots of Predatory Crime: Routine Activities and the Criminology of Place. *Criminology*, vol. 27, 1989, pp. 27–55.

³⁹ Szeitl Blanka: A születési hónap hatása a felnőtt életre. In: Hajdu Gábor – Horzsa Gergely – Krámer Lili – Lőrincz Dalma – Nyíró Zsanna – Petényi Mirkó – Vígvári András (szerk.): *Kötetlen*. ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium, Budapest, 2014, 21–37. o.
angelusz.elte.hu/sites/default/files/Kotetlen_2014_color_internetes.pdf

2. számú ábra
A lakásipiaci övezet típusa és a születési hónap (%) P = 0,04

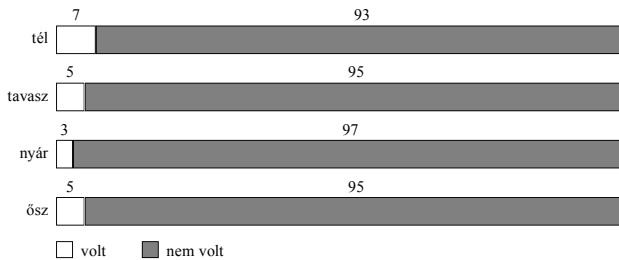

elkövetést az éghajlat, valamint a napszakok, a hét napjai alapján meghatározó változások megfigyelhetők a viktimizáció életmódbeli modellje egyes tételeinek. A viktimizáció szorosan összefügg az éjszaka nyilvános helyen való töltésével, az ilyen helyeken való gyakoribb megjelenéssel (1-es, 2-es tétel a Hintelang–Gottfredson–Garofalo-féle modellben). A szociálbiológiai összetevők a potenciális elkövető családon kívüli kapcsolatainak veszélyére, a kortárs csoportok képződésére koncentráltak, ez a Hintelang–Gottfredson–Garofalo-féle modellben annak a veszélyességi faktornak felel meg, amikor a potenciális áldozat az idejét a családjához nem tartozó emberekkel tölti (5-ös, 6-os és 7-es tétel a Hintelang–Gottfredson–Garofalo-féle modellben). Az alkati tényezők, amelyek a bűnöző születési és életkörülményeire fókuszáltak a Hentig-féle eredeti modellben, megfigyelhetők a szabadidő eltöltésével, a nyilvános helyeken való huzamosabb tartózkodás veszélyességének (3-as és 4-es tétel a Hintelang–Gottfredson–Garofalo-féle modellben).⁴⁰ Jól látszik, hogy amíg az elkövetőnél már korábban is figyelembe vették a születéssel kapcsolatos jellegzetességeket, addig ezt a szempontot jobbra figyelmen kívül hagyták az áldozat esetében. A viktimizáció életmódelméletéhez hozzáilleszthetjük azt az elgondolást, hogy a télen születettek nagyobb valószínűséggel szenvednek pszichés betegségekből, körükben gyakoribb a depresszióra és az öngyilkosságra való hajlam, azaz az említett életmódbeli modellbe nagyobb valószínűséggel illelnek bele, és nagyobb arányban válnak áldozatokká.

⁴⁰ Michael J. Hindelang – Michael R. Gottfredson – James Garofalo: Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization. Ballinger, Cambridge, 1978

Adataink szerint a télen születettek körében a legmagasabb azoknak az aránya, akiket vagy háztartásuk valamely tagját az elmúlt öt évben betörés vagy más erőszakos bűncselekmény sértettjei között találjuk (3. számú ábra).

3. számú ábra
Volt-e ön vagy háztartásának más tagja betörés vagy erőszakos bűncselekmény sértettje?
 (születési hónap alapján; %) P = 0,03

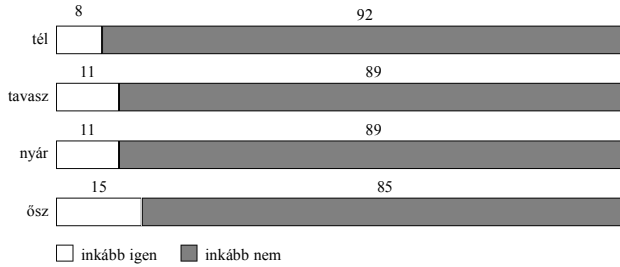

A szubjektív egészségi állapot szintén összefüggést mutatott a születési hónappal, ami átvezet minket a konkrét viktimizációtól a szubjektív biztonságérzethez. A betöréstől vagy más erőszakos bűncselekménytől való félelem kapcsolata a születési hónappal annak a feltételezését engedi meg, hogy esetleg a születési hónap hatással van a fizikai megjelenésre, a magabiztosságra, így kevesebb eséllyel lesznek bűncselekmény sértettjei. Ebben az esetben nem a télen születettek vannak a legrosszabb helyzetben, mivel a bűncselekményektől való félelem az őszi születettek körében a legmagasabb (tizenöt százalék). Bár meg kell jegyezni, hogy a bűnözéstől való félelem nem feltétlenül kognitív folyamat, ahogy az a 4. számú ábrán látható, hanem affektív vetülete is meghatározó. Mégis ez sokkal inkább tartalmaz módszertani hibalehetőségeket és problémákat, mivel a veszélyre rákérdezésnél nehezen lehet figyelmen kívül hagyni azt a megbízhatósági szempontot, hogy a válaszadó reakciójában a kockázatbecslés nem azonosítható a félelemérzet mutatóival, mégis gyakran a valószínűségi értékeket használják a félelemérzet demonstrálására⁴¹.

⁴¹ Kó József: i. m. 46. o.

4. számú ábra

Betöréstől, erőszakos bűncselekménytől való félelem a születési hónap alapján (%) $P = 0,04$

Összegzés

Az előbbieken kísérletet tettünk arra, hogy felmutassunk egy további kutatásokat igénylő irányt, amely szerint a születési hónap és az áldozattá válás között kapcsolat fedezhető fel. Ez a korábban megismert okokon túl sajátos magyarázó erővel bírhat a jövőbeni bűnmegelőzési, áldozatsegítési projektek kialakításában. A következő évek kutatásának feladata lesz, hogy plauzibilis magyarázatokat szolgáltatthasson arra, a deprivált státusú, alacsonyabb fizetésből élők esetleg miért inkább téli születésűek. Ezek alapján a születési hónapra lehet egyfajta változóként is tekinteni, amelyben a viktimológia által is használt szempontok mind átvitt értelemben tükröződnek, vagyis láthatóvá válnak a születési hónap beemelésével.

A születési hónappal foglalkozó kutatások először inkább az egyenlőtlenséget generáló egyik tényezőként tekintettek az eltérő időszakban születettek vizsgálatára, ám a megkérdezettek szubjektív érzeteire kiterjedő kutatások adott esetben lehetőséget teremtenek prediktív koncepciók kialakítására. Ezeket összekapcsolva a szubjektív biztonságérzettel, a bűnözéstől való félelemmel és a viktimizáció tényleges megjelenési formáival új típusú bűnmegelőzési, áldozatközpontú preventív stratégiákat is ki lehet majd alakítani. További kutatások és elemzések szükségesek ahhoz, hogy megállapítható legyen, a jövőbeni társadalomtudományi eszközrendszerrel kialakított bűnmegelőzési teóriáknak mennyiben lesz hasznos eleme a születési hónap élethelyzetre gyakorolt hatásán túl az áldozattá válásban való szerepe. Kutatókkal kell igazolni, hogy a születési hónap elemzésbe beemelése bír-e olyan predikciós hatóerővel, amely a prevenció továbbfejlesztését rejti magában

esélyegyenlőségi elemzésekben és bűnmegelőzési koncepciókban, amelyek már befolyásoló tényezőként tekinthetnek a születési évszakokra vagy hónapok közötti eltérésekre.

RISKÓ-TÓTH MÁRIA

A pedofiliáról

*„Két én van bennem: van egy, aki tudja, hogy mit lehet,
és egy másik, ami nem azt csinálja.
Őli egymást a két rész, borzasztó feszültség.”*

Az összes perverzió, parafília közül a pedofília váltja ki a legnagyobb és leg-egységesebb viszolygást és ellenszenvet az emberekből. Valóban, kevés gyomorforgatóbb dolog van, mint egy ártatlan kisgyermek szexuális zaklatása. A tette adott reakción nem enyhít az sem, ha belegendolunk, hogy az illető gyermekkorában vélhetően szintén áldozat volt, és ha tudjuk, hogy mi min- denen ment keresztül addig, míg ennyire torz személyisége és szexuális ori- entációja alakult ki. De maga a személy iránt érezhetünk némi megértést.

Bár mindenki ismeri a szót, mégsem mindig egyértelmű, hogy mit neve- zünk pedofiliának. A pedofília pszichiátriai és nem jogi terminus. A DSM-5 meghatározása szerint pubertás előtt álló gyermekekhez való szexuális von- zódást jelent. Tehát a sértettet tekintve kevésbé életkorhoz, mint testi fejlett- séghez kötött a megállapítása. Az nevezhető pedofilnak, aki számára a fejlet- len, másodlagos nemi jellegekkel még nem bíró gyermek szexuálisan ingerkeltő, és késztetést érez vágyai kielésére vagy ki is éli őket. Legalább tí- zenhat évesnek és a vonzónak talált gyerekeknél öt évvel idősebbnek kell lennie az illető személynek ahhoz, hogy ezt mondhassuk rá¹. E szerint, ha manapság valakinek megtetszik egy tizenkét-tizenhárom éves, érett testű lány, az nem pedofil.

A pedofil zavar két formáját különböztethetjük meg. Az egyik a regrediáló pedofil, akit az egyszerűség és a szemléletesség kedvéért nevezhetünk gátlás- talan személyiségnek is. Az ő esetében inkább a szituáció, az adott gyermek érzelmileg és fizikailag kiszolgáltatott volta váltja ki a szexuális késztetést, azért fordul a gyerek irányába, mert kéznél van, hatalma van felette (például nevelt vagy édes gyermek, unoka), nem pedig kifejezetten azért, mert szexuá- lis orientációja ilyen természetű. Előnyös lehet számára az is, hogy esetében nem kell olyan teljesítményt nyújtania, mint egy szexuális tapasztalattal és

¹ DSM-5 referencia kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 2014

esetleg elvárásokkal bíró felnőtt nőnél. Az ilyen személyt nem tartja vissza sem értelmi, sem érzelmi, sem erkölcsi megfontolás, vagyis gátlástalanul használja a közelében lévő gyereket. A szakirodalom szerint a regrediáló típus főként lányokat molesztál, és kevés áldozata van².

A fixált pedofilok számára viszont kifejezetten az éretlen gyermektest a vonzó, és kifinomult módokon igyekeznek becserkészni. Ők főként fiúkhoz közelednek, és sok áldozatuk van³. A gyerekeket érintő szexuális zaklatások nagyobb részét vélhetően a regrediáló pedofilok, a gátlástalan személyek követik el, kevesebbet a fixált típusba tartozók. Ebben a cikkben főként az utóbbiakról, a „valódi” pedofilokról lesz szó, bár a határvonal nem mindig éles.

Senki sem tudja, mitől

Azt, hogy mitől alakul ki egy perverzió, nem lehet tudni, azt pedig főleg nem, hogy miért éppen az adott formája jelenik meg. Némely parafília esetében nem zárható ki, hogy egy gyermekkorban megélt trauma kontrollált környezetben, a korábban bántalmazott személy irányítása alatt való újraélése és ezáltal a hatékonyság megélése lehet a magyarázat (szadizmus, mazochizmus)⁴. De legtöbbször nem lehet kiváltó eseményhez vagy folyamathoz kötni a meglévő zavart.

Ennek megfelelően a pedofília eredete sem tisztázható pontosan. Közös jellemzőként annyi elmondható, hogy alapvető, súlyos önértékelési zavar jellemzi őket, illetve, hogy az anya szerepe a fejlődés során kulcsfontosságú lehet. A közös pont, amiről az általam vizsgált esetekben az alanyok beszámoltak: az anya került a testi kontaktust, fizikai érintkezést a gyermekével a legszükségesebbekben (például tisztába tevésen) túl.

Ők is szenvednek

Biztosan vannak olyan fixált pedofilok, akik számára nem okoznak lelkiismereti konfliktust a vágyaik, és gátlástalanul élik ki őket. Azok, akikkel én a rendőrségi ügyek kapcsán találkoztam, többnyire súlyosan szenvedtek abnormális késztetéseiktől, bár vélhetően inkább annak tiltott jellegétől, attól, hogy ez a környezet előtt nem vállalható, megvalósítás esetén retorziók várhatók,

² Glen O. Gabbard: A pszichodinamikus pszichiátria tankönyve Lélekleben Otthon Kiadó, Budapest, 2008

³ Uo.

⁴ Uo.

és kisebb mértékben zavarta őket az, hogy mennyit árthatnak egy gyereknek azzal, ha szexuálisan közelednek hozzá. „*Nálam az ösztön és az értelem kökeményen harcol egymással*” – fogalmazta meg egyikük, míg másikuk a mottóban idézett mondatot mondta erről.

Néhány esetben még azt is mondhatjuk, hogy megkönnyebbültek, amikor lebuktak: abban reménykedtek ugyanis, végre lehetőségük nyílik arra, hogy segítséget kapnak, és megszabadulnak az őket kínzó ösztöneiktől. Ennek lehet tulajdonítható, hogy ezek a személyek nagyon őszintén feltárták életük alakulásának történetét. Őszinteségük másik oka lehetett, hogy olyan dologról beszélhettek, amely éveken keresztül az életük középpontjában állt, viszont soha senkivel nem oszthatták meg.

Két eset

A továbbiakban két teljesen különböző szociokulturális háttérrel, életúttal és személyiséggel jellemezhető pedofil férfi esetét nézzük meg közelebbről. A sorsukban feltárható kevés közös momentum egyike a család szerkezetének hasonlósága. Közös tulajdonságuk továbbá, hogy mindketten igen kiemelkedő intelligenciájúak. Egyiküket – nevezzük Patriknak – kimagasló képességei folytán csodagyerekként tartották számon.

A két férfi külseje, megjelenése is igen eltérő. Patrik – aki 25 éves volt az elkövetéskor – kislírius arcú, helyes fiatalember, aki akár sikeres is lehet a korabeli nőknél.

Másikuk, nevezzük Károlynak – ő 40 éves volt akkor –, első ránézésre ápolatlan, elhanyagolt, züllött kinézetű férfi. Jobban megnézve rájöhetünk, hogy emögött „munka” van, direkt mutatja magát csúnyának. Frizurája sajátos, ruházata túlzottan „laza”, a darabok összeválogatása „csavargós” jellegre utal, viszont tiszták és jó minőségűek. Kinézetéről elmondta, hogy ő mindig is előnytelennek tartotta. Feltételezhető, hogy rendezetlen, elhanyagolt benyomást keltő külsejével utol akarta érni a saját magáról benne élő képet.

A család

A két esetben hasonló a szülők szerepmegosztása a származási családon belül: erős, de patológias jegyeket mutató anya, akit a gyerek gyűlölt, és akitől viszolygott („*undorodtam tőle cefetül*”), és egy gyenge, jelentéktelen apa. A szex mindkettőjük családjában tabutéma, a testi kontaktus tiltva volt.

Patrik kiemelkedő társadalmi státusú családból származott, diplomás szülők, sok testvér, jó anyagi körülmények, a környezetük mintacsaládnak látta őket. A sok gyerek azonban a fogamzásgátlást bűnnek tartó bigott vallásosság miatt született, kevésbé az utánuk érzett vágy miatt. A vallásosság is csak egy kifelé mutatott kép volt, nem valóban megélt mély hit és életforma. A családon belül – Patrik elmondása szerint – értelmetlen szigor és az érzelmek háttérbe szorítása dominált. Az anya magatartása kiszámíthatatlan, hirtelen, a család többi tagját megalázó és időnként súlyosan bántalmazó volt.

A testi érintkezés a gyerekek és a szülők között is tiltva volt. *„Anyám valahogy mindig is iszonyodott a fizikai érintéstől és engem is ilyennek nevelt. Kisgyerekként gyakran birkóztunk a húgaimmal és sokszor minden indok nélkül odajött és néha meg is vert, hogy fejezzétek be ezt a malackodást.”* Az anya magatartása utalhat arra, hogy a gyerekek ártatlan játékát szexualizálta, egyben utalhat egyfajta patológiás szexualizáltságra is a családon belül.

Károly családja a falu, és egyben a társadalom peremén élt. Ő egyke volt, aki egy általa „putri”-nak titulált viskóban élt a szüleivel, akik között szintén semmiféle testi kontaktus nem volt. Az anya a férfi elmondása alapján elhanyagoló volt mind érzelmileg, mind a fizikai gondozás tekintetében. A putriban viszolyogtató kosz volt, amitől Károly kicsi korától undorodott. *„Anyám lavórban mosogatott, olyan koszos vízben, hogy rosszabbul nézett ki az edény, mint mosogatás előtt. Én mindig megszagoltam az edényt, mielőtt ettem belőle. [...] Gány volt, egy igénytelen ember.”* A gyermekként megélt mocskok ellentételezésének tűnik a gyermeki tisztaság, amelyhez vonzódott.

Mindkét férfiről elmondható, hogy undorodtak az anyjuktól, viszont mindketten hozzá nagyon hasonlóknak élték meg önmagukat. Ez nagyfokú ambivalenciát jelent az önértékelésben, illetve az önellfogadás súlyos zavarát mutatja.

Tanulmányok és munka

Patrik egy vidéki egyetem népszerű szakán tanult tovább, de nem fejezte be, a felénél abbahagyta, és könnyű pénzkereset után nézett, ami végül kudarcba fulladt. Az elkövetéskor nem dolgozott.

Károly családja egyáltalán nem támogatta a tanulmányait, egy kívülálló vette pártfogásába és juttatta be egy középiskolába. Ezt elvégezte, és később vállalkozóként, kemény munkával sok pénzt keresett. Olyan sikeres lett, hogy még egy iskolában is taníthatott tanári képzettség nélkül. *„Nagyszerű időszak volt, együtt volt minden, a gyerekek és a hobbit.”*

A „csodagyerek” tehát nem tudta kihasználni a képességeit, míg a kedvezőtlen helyzetből induló fiú szakmai téren nagy sikereket ért el.

Pszichoszexuális fejlődés

Patrik esetében nincsen éles határ az említett regrediáló és fixált pedofília között. Ő korabeli nőekkel is folytatott szexuális viszonyt, és – elmondása és az életvezetéséről megtudottak alapján – nem kereste kifejezetten a gyerekekkel való kapcsolatot, de elismerte a hozzájuk való szexuális vonzódását, és részletesen végigvezette, szerinte hogyan alakult ki ez benne, érezhetően sokat elmélkedett ezen. Mivel azonban a pszichoszexuális fejlődés kevésbé tudatos módon, kevésbé az „előtérben” formálódik, és vélhetően jóval korábbi mozzanatok is szerepet játszhatnak kialakulásában, mint amire vissza lehetne emlékezni, vélelmezhető, hogy lényeges mozzanatok rejtve maradtak.

Patrik legkorábbi életkorától részletesen felidézte, milyen szexuális jellegű élményei voltak (óvodás korban egymás nemi szervének megnézése, serdülőként kudarcélmények korabeli lányokkal stb.), ami nem különbözött lényegesen a fejlődés átlagos menetétől, a korabeli gyerekek élményeitől. Arra azonban a felidézés módja mindenképpen utalhat, hogy ez a terület már korán a figyelmé középpontjába került, és ezen élmények *megélése* térhetett el már eleve a normálisnak tekinthetőtől. Egyebek között felidézett egy emléket hat-hét éves korából, amikor kórházi tartózkodása során egy nővér „szexuálisan zaklatta” őt. Nem zárható ki azonban, hogy a cselekmény az ápolási rutin része volt, amit a patológia hatására értékelhetett akkor vagy utólag szexuális indíttatású mozzanatként. Valóban nagy jelentősége lehetett viszont az anyjától való viszolygásának, amit összekapcsolhatott annak nőiségével és kiterjeszthette minden felnőtt nőre. „16 éves koromig csak kislánypuncikról ábrándoztam – csak arról voltak élményeim. Akkoriban még nem lehetett, a szüleim elzártak az ilyesmitől. Ha felnőttet láttam, elborzadtam a látványtól. Mindig az jutott eszembe, hogy nézett ki anyámé. Amikor anyámat láttam sokkoló élmény volt. Iszonyatos szőrös szörnyetegnek láttam. Egyszerűen nem tudtam feldolgozni, hogy mi az ott a lába között, és attól kezdve kerültem az ilyen látványt [...] Lehet, hogy egy szerető anyát szépnek láttam volna.”

Károly szintén viszonylag nyíltan beszélt szexuális másságáról, gondjairól. A szex ebben a családban is tabutéma volt. A szülőknek szexuális kapcsolata „nem volt. Biztos, hogy nem volt. Egyetlen alkalom lehetett, amikor én megszülettem, akkor is véletlenül. Anyám nem tűrt meg semmi testi közeledést.”

A szülők közti szerepmegosztás a hagyományoshoz képest fordított volt: az anya az erősebb, az apa – aki alkoholista volt – jóval gyengébb. A megfelelő férfiminta nem állt rendelkezésre, az anya pedig taszítóvá vált. Innen származhat a nőies formáktól való viszolygása: „*Csináltam egy kísérletet fiú és lány meztelen formák összehasonlítására. A fiút arányosabbnak láttam, taszít a nagy mell, széles csípő. [...] Anyám kövér asszony volt. Lelógó mellek, nagy has, nagy fenék.*”

Elhanyagoltan, érzelmek, rendszer és elvek nélkül nevelkedett fel. Így alakulhatott ki benne az igény, és vált számára a szex: „*a kölcsönös, olyan fajta intimitással, amit nem kaptam meg az anyámtól. Nem a közösülés, hanem... a simogatás a fő szó benne. Odabújás, ölbe vevés – intimitás. Fontos a tiszta szépség. Nagy volt a vágy az érintésekért, amit az anyámtól nem kaptam meg. Az érintés sokkal fontosabb nekem, mint a közösülés.*”

Elmondása szerint nyolcadik osztályos korában vette észre, hogy „*nem lányokkal álmodom, hanem fiúkkal. Nem tűnt tjesztőnek, sem természetellenesnek.*” Néhány év múlva már „*lelkiismeret-furdalásom volt, hogy ez nem jó*”. Irigykedve nézte kortársait: „*más emberek boldogok, vidámak, barátnőjük van, én meg más vagyok. Mindenkinek volt barátnője, csak én nem kellett semkinek.*” Tizenöt éves korától több éven át szexuális kapcsolata volt egy fiúval, de közösülés nem történt. Próbálkozott közben lányokkal is, közösülésig azonban velük sem jutott el.

Tizenhét-tizennyolc évesen észlelte, hogy „*a gyerekek is vonzanak. Fiú vagy lány, de csak akkor, ha nagyon-nagyon szép. [...] A bőre illata, tisztasága, megérinteni...*” A gyerekekkel „*könnyebben ment az ismerkedés, jobban elfogadnak, felnéznek rám*”. A konkrét vágyakról elmondottak azonban kisé zavarnosnak hatottak, a más témákban őt jellemző logika és határozottság szertefoszlott: „*Gyerekekkel közösülés nem [...] soha nem tennék velük ilyet, legalábbis remélem. Odabújás, érzem az illatát. A fiúkkal való fantáziálásokban a közösülésen van a hangsúly. Lányokkal nincs közösülés, inkább intimitás.*” (Milyen arányban szerepelnek a fantáziáiban gyerekek, fiúk és lányok?) „*Ötven-ötven százalékban fiúk és gyerekek. Lányok nem.*”

Károly nem számolt be gyermekkorában őt ért szexuális zaklatásról.

Az esemény maga – aki keresi, és akinek adódik

Patrik – legalábbis a rendőrségre került esetben, másról pedig nem tudunk – nem kereste az alkalmat arra, hogy gyerekekkel kerülhessen intim helyzetbe. Egy a szüleinél vendégeskedő házaspár unokáját zaklatta, amikor náluk alud-

tak és a négyéves kislány az ő szobájában kapott helyet. Állítása szerint a kislány kezdeményezett, ami abban állt, hogy simogatta magát. Valóban nem zárható ki, hogy ebben az életkorban illet tesz egy kislány, de ezt az öntudatlan cselekedetet kezdeményezésként értelmezni szintén a patológia része. *„Előtte nem is ábrándoztam erről a kislányról, ott helyben váltotta ki belőlem az ingert. Mégpedig azzal, hogy simogatni kezdte magát. Bekapcsolt nálam valami, aminek nem kellett volna: miért ne taníthatnám meg őt egy-két apróságra. Nekem is jobb lett volna, ha korábban felvilágosítanak. A dolog első részénél izgatott a dolog, akkor élveztem. A második részénél már nem. Az járt az agyamban, hogy legyen már vége, hogy mászok ki ebből!”* A cselekmény simogatást és orális érintkezést jelentett mindkét részről. Próbálta rávenni a kislányt arra, hogy ne beszéljen erről senkinek, ő azonban másnap egyből elmondta a nagyszüleinek.

Károly kifejezetten a gyerekekhez való szexuális vonzódása miatt helyezkedett el egy iskolában képesítés nélküli tanárként. Ennek megfelelően egy tanítványához, egy tizenegy éves kisfiúhoz közeledett, amikor az nála, a lakásán tartózkodott. Különösen problémás családból származó, lányos arcú, szép és értelmes kisfiú volt, aki apapótlékként tekintett a férfira. Sok időt töltöttek együtt, a férfi módszeresen hálózta be őt. *„Bence nagyon sérült családból jön. Nagyon jóképű fiú. Sokat volt nálam, feljött a lakásomra. Én tanítottam rendesen enni, asztalhoz ülni [...] Nehezen tudta kimutatni az érzéseit, kapaszkodott belém. Nála a simogatás ütlek volt. Láttam, ahogy finomodott, lágyult. Végül az ember már hozzá tudott nyúlani emberi módon. El tudta fogadni a simogatást. Beérett a gyümölcs. Aztán tovább mentem, mint kellett volna... Bence végre elfogadott egy felnőttet... átléptem a határt. Átcsapott abba, amit már nem tudtam kontrollálni. Most nem én adok, hanem én kapok. Ez járt cserében. Bántani nem akartam. Akkor nem tudtam magamat kontrollálni.”* Végül addig jutott, hogy simogatta és a nadrágjába nyúlt, a kisfiú azonban, amikor egyértelművé vált számára a normalitás határának átlépése, megijedt és elszaladt. Később elmondta a barátainak, mi történt. Károly nem tagadta tettét, egyből beismerte, elmondása szerint annak érdekében, hogy a kisfiút megkímélje a további megpróbáltatásoktól.

Nem erőszakkal, hanem behálózással – a sértett

A fixált pedofiloknak – mint a legutóbbi idézetből is látható – megvannak a módszereik arra, hogy behálózzák áldozataikat. Nagyszerű érzékkel választják ki az érzelmileg elhanyagolt, szeretethiánnyal küszködő, magányos gye-

rekeket, akik a szeretet jelének veszik a közeledést, és ezért cserébe belemenek a fokozatosan mélyülő ismeretlen, ijesztő, bűnös és kínzó testi viszonyba. Előfordulhat, hogy a pedofil pénzt vagy különféle tárgyakat (chipstől a telefonig) is ad cserébe. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a kiegyensúlyozott családban, jó körülmények között élő gyerekek teljes biztonságban vannak.

A regrediáló pedofilok, gátlástalan személyiségek esetében is gyakoribb az, hogy helyzetükkel visszaélve, fizikai erőszak alkalmazása nélkül létesítenek valamilyen mértékű szexuális kapcsolatot a közelükben élő gyermekkel. Előfordult, hogy a természetgyógyász apa gyógymódnak beállítva alkalmazta a szexuális aktust a lányán néhány éves korától kezdve, aki már serdülve jött rá, mi is történik vele valójában. Van, amikor valóban „szerelmi” kapcsolat alakul ki a gyermek és a felnőtt között, mert a gyermek – hasonlóan a korábban tárgyaltakhoz – azt érzi, hogy végre valaki szereti, és ezért megéri benne lennie egy ilyen, egyébként számára gyötrő testi viszonyban. Ez legtöbbször nevelőapa és lánya között látható. Ilyenkor a gyermek súlyos büntudatot él meg az anya „megcsalása” miatt is, ami tovább súlyosbítja a traumát. Ezen esetek nagy részében az anya elhanyagoló magatartása alapozza meg a férfi és a gyermek kapcsolatát.

Gyakran hivatkoznak az elkövetők arra, hogy a gyermek kezdeményezett, az ölébe ült, simogatta, hozzá bújt. Ezt a dinamikát remekül mutatja be a híres magyar pszichoanalitikus, *Ferenczi Sándor* által leírt jelenség: *a nyelvzavar a felnőtt és a gyermek között*⁵. E szerint a felnőtt a gyermek pozitív viszonyulását, gyengédség iránti igényét a szexuális fantáziájának kiélésére használja, és visszaél a gyermek kiszolgáltatott, sebezhető helyzetével. Vagyis: a gyermeki szeretetnyilvánítást, kedveskedést primitív, differenciálatlan személyisége folytán az ilyen férfi szexuális kezdeményezésként értelmezi és e szerint reagál rá. Erre példa egy fiatalember, aki előbb a nála jóval idősebb anyával, majd annak érzelmileg súlyosan elhanyagolt, de nagyon értelmes és kedves kilencéves lányával esett szerelembé és került sor köztük szexuális jellegű kapcsolatra is. Amit a férfi erről előadott, az pontosan a nyelvzavar jelensége: „Éreztem a közeledését, hogy megbarátkozott velem és én ezt túllihagtem úgymond. Lovacskáztunk és a nyakamba ült. Én meg puszilgattam az arcán, nyakán. Éreztem, hogy jobban közeledek hozzá, mint kellene. Többször ült az ölembe, többször puszilgattam meg.”

⁵ Kathleen Kelley-Lainé: Szexuális kíváncsiság, trauma és a nyelvzavar. Thalassa, 2000/2–3.
<http://orange.mtapi.hu/thalassa/200023/muhely/kelley.htm>

Az elkövető azt hiheti, ha a gyerek „önként” megy bele a helyzetbe, nem ellenkezik, akkor nem árt neki a szexuális ingerlés, kapcsolat, vagy még olyan kicsi, hogy úgyis elfelejti. Sajnos azonban ez nem így van. A traumának (akkor is trauma, ha nem erőszakkal történik, mert a gyermek érzelmileg, értelmileg, testileg éretlen az élményre) lehetnek azonnal jelentkező lélektani hatásai, amelyek az egész fejlődését befolyásolják, és hosszú távon súlyos patológiákhoz, például borderline személyiségzavarhoz vezethetnek. A legújabb kutatásokból pedig az is kiderült, hogy a gyermekkori szexuális (és egyéb) trauma nyomot hagyhat az agyban, tartós biológiai változást alakíthat ki, ami hajlamossá teheti az illető személyt arra, hogy később súlyos mentális betegségek fejlődjenek ki nála (például pánikbetegség, depresszió stb.)⁶.

Megváltoztatható? Gyógyítható?

A szexuális orientáció olyan mélyen bennünk élő ösztön, amin aligha lehet változtatni. Persze, gondolhatunk bizonyos parafiláákra úgy mint betegségre, amiből ki lehet gyógyulni, például ha a pszichoterápia eredményeként a személyiség egésze fejlődik, akkor az magával hozhatja e terület érését, gyógyulását is. De sajnos a szakirodalom szerint a terápiás próbálkozások eddig nem vezettek számottevő eredményre. Amit esetleg tenni lehet, az az, hogy a személyiség kontrollfunkcióit próbálják terápia révén javítani, azonban a probléma természetéből fakadóan ez is kevés sikerrel kecsegtet.

⁶ Glen O. Gabbard: i. m.

FÓRIZS SÁNDOR

Kitelepítések az államhatár térségéből

Az 1947-es és 1948-as évek a Honvéd Határőrség életében nem sikeréveként jelentek meg. A szervezet problémák sorával küszködött, olyan jellegűekkel, amelyekről lényegében nem is tehetett. Helyzete visszatükrözte az országos állapotokat. Jelentősen alulfínanszírozva, a szükséges létszám hiánya minden tevékenységében kiütközött, miközben egyik új feladat a másik után jelentkezett. Az államhatáron a szomszédos országokkal semminemű rendezett viszony sem létezett. Minden irányból menekültek érkeztek, akiket lényegében erőszakkal átülődtek hazánkba. A nehéz gazdasági helyzet táptalaja lett a csempészetnek, amely a határ menti lakosság egy részének megélhetési forrásává vált. Mindent vittek és hoztak az államhatáron keresztül, amiből csak pénz lehetett csinálni.

A határőrség látszólag arányaiban jelentős létszámú volt, a honvédség húszezresre tervezett állományából ötezer fővel, ami a teljes keret negyedét tette ki, bár ennyire nem tudták a szervezetet folyamatosan feltölteni. Ugyanakkor a sokoldalú feladatrendszer és bizonyos sajátosságok tovább nehezítették a helyzetüket. Ez a kötelék volt megbízva a vasúti szállítmányok, a rendező pályaudvarokon zajló áruforgalom, a ki- és berakodás őrzésével. A közbiztonsági helyzet a mai viszonyokhoz képest elképzelhetetlenül rossz volt. A háborús jóvátételi szállítások ekkor többnyire a Szovjetunióba és Csehszlovákiába irányultak. Meghatározóan vasúton zajlottak, szinte alapvetően hiánycikkeket tartalmaztak, tartós élelmiszereket, használati cikkeket, rendszeres fosztogatás mellett, amelyet a rendőrség nem tudott megakadályozni.

Az embereket az esetenként bekövetkező rendkívüli események sem retentették vissza. A csanádpalotai határvadász őrs területén az 1947. szeptember 24-i éjjeli szolgálatban a járőr csempész csoportra használt fegyvert, egy 26 éves román állampolgárságú nő fejlődéstől meghalt, amikor négy lövést adtak le rá. Mai szemmel nézve furának tűnik, hogy a nála talált 190 tojás miatt kellett meghalnia (ezeket előírás szerint leadták a községi előljárószágon).

A kivizsgálási anyagot illetékességéből a budapesti honvéd ügyészség határőr főparancsnoksági kirendeltségének küldték meg. A járőr két tagja határőr-főparancsnoki dicséretben részesült.

A járőr a megállapítás szerint köteles volt fegyvert használni.¹

Nem csak a magyar fegyveres szerveknek okozott gondot a határon átnyúló tiltott üzletelés. 1947. január 16-án este osztrák fináncok valószínűleg tévedésből, a határvonalat eltévesztve már magyar területen fegyvert használtak egy lúgkővet csempésző kisdarai lakos ellen, aki fejlövés következtében a helyszínen meghalt. A fináncok azonnal bementek a magyar határvadász őrsre, a holttesthez nem nyúltak, bejelentették az eseményt.²

Az 1947–1948-as évek okmányaiban hemzsegnek a csempészek elleni fegyverhasználatról szóló jelentések. A határőrség parancsnoka segítségért a sajtóhoz fordult, hogy az egyre terjedő rendkívüli eseményeket, fegyverhasználatokat megelőzze. A Magyar Távirati Irodának készített tájékoztatóban ismertette a lakossággal a legutóbbi eseteket, remélve az információk visszatartó erejét.³ Megállapítása szerint elszaporodott a csempészás, a jogtalan határforgalom. Így az elmúlt napokban a következő esetek történtek:

- október 30.: egy asszonyt lőttek agyon Csanádpalotánál;
- október 31.: kitelepített és visszaszökő sváb származású személyt sebesítettek meg Bánfálvánál;
- november 4.: osztrák állampolgárságú csempészt sebesítettek meg súlyosan Undnál;
- november 9.: két magyar csempészt agyonlőttek Szentgotthárdnál.

A Honvéd Határőrség ebben az időben kis létszámú őrsök, 15-20 fős objektumok, az ezek előjáróságát alkotó századok és az egész országot átfogó 14 határvadász zászlóalj rendszerére épült. Az apró szervezeti egységek kiszolgálása (szakács, ügyeletes, parancsnok, szabadság, szabadnap) jelentősen csökkentette a szolgálatban felhasználható létszámot. A háború utáni első években az úgynevezett kishatárforgalom határátkelőhelyeit is a határvadász őrsök működtették többnyire a kettős birtokosok számára. Ez a rendszer okmányellenőrző, helyben álló járőröket kívánt, tovább csökkentve a portyázó létszámot.

A szomszédos országok vonatkozásában még nem alakult ki az ötvenes évek határozott osztrák és jugoszláv irányú súlyképzése, politikai szempontú előtérbe helyezése. Ezt a Csehszlovákiával és Romániával akkor fennálló lé-

¹ Iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 3. sz. doboz, 3. folyószám, „Tárgy: Labancs János ht. őrm. és Vajtó Sándor honv. fegyverhasználat”.

² Iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 3. sz. doboz, 24. folyószám, „Tárgy: Halálos kimenetelű osztrák fegyverhasználat a magyar határ mentén”.

³ Iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár XIX-B-10 1947. év 4. sz. doboz 66. folyószám, A Magyar Távirati Irodának készített tájékoztató, „Tárgy: Tájékoztató jelentés fegyverhasználatokról”.

nyegében „ellenséges” viszony amúgy sem tette lehetővé. A rendelkezésre álló létszámot egyenletesen osztották el az ország teljes államhatárán, fő feladatnak a csempészet, valamint a rossz bűnügyi helyzet leküzdését tekintették.

Természetesen a határőrség vezetése kereste a megoldásokat az árucsempészet, a „feketézés” megszüntetésére, és az fel sem vetődött, hogy ez meghaladja a szervezet erejét, lehetőségeit. Az eredmények a gazdasági élet függvényeként magasabb folyamatokhoz kapcsolódtak, a határőrség szintjén, lényegében katonai eszközökkel esély sem mutatkozott a megoldásra. A kiút keresése rendkívüli megoldások erőltetéséhez, kezdeményezéséhez vezetett, egyik ezek közül a csempészetben részt vevő legaktívabb személyek kitelepitése az érintett területről, az államhatár közeléből. Az 1947–1948-as ilyen jellegű rendszabály kezdeményezése nem azonos az ötvenes évek elején a határsávból történő kitelepitések végrehajtásával, az utóbbiaknak alapvetően politikai mozgatórugói voltak. Ekkor még nincs határsáv, határövezet, erre nem lehet hivatkozni.

A határőrség kitelepitésre vonatkozó második világháború utáni ezen első kezdeményezését a Magyar Nemzeti Levéltár egyik *Magyar honvéd határőr parancsnokság* fejrészes iratgyűjtője tartalmazza.⁴ Nyilvántartási jelzéséből kitűnik („Büm” kód, a Belügyminisztérium megjelölése), hogy a dokumentum a Belügyminisztériumból érkezett vissza 1948. július 20-án. Érdeemes beletekinteni az anyagba, elolvasni a rendkívüli intézkedés kezdeményezésének magyarázatát, és megnézni, kiket is érintett volna tulajdonképpen a tervezett szigorítás.

Az okmány dosszié tanulmányozásánál feltűnik, hogy az akkor a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozó határőrség a Belügyminisztériumhoz terjesztette fel kérelmét a kitelepitések engedélyezésére, támogatására. Figyelemre méltó módon nem kapcsolódik a levelezéshez a Honvédelmi Minisztérium véleménye, észrevétele. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy ez saját kezdeményezés volt és a határőrség speciális helyzeténél fogva (honvédségi szervezet belbiztonsági feladatkörrel) az állampolgárokat ilyen súlyosan érintő kérdésekben jogosult volt önállóan egy másik minisztériumhoz fordulni, ott intézkedéseket kérni.

Az iratgyűjtő szerkezete, okmányai követik az akkori dokumentálási szokásokat, és az okmányok négy fő kategóriába sorolhatók. Az „*Emlékeztető*” megnevezésű feljegyzéssorozat a vezetőt tájékoztatja kivonatolva a belső tar-

⁴ Iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1948. év 15. sz. doboz, V-8. tárgykör, 005. folyószám, „Tárgy: Határkerületből való kitelepitésre javaslatba hozott személyek tárgyában”.

talomról, illetve vezetői észrevételeket, további utasításokat tartalmaz. Megtalálható a belügyminiszter részére írt levél és a minisztériumból az erre válaszul megküldött átirat. A gyűjtő nagyobbik, mennyiségi részét negyven darab névjegyzék adja a kitelepítésre javasolt személyi körről, mindezt a határőrség különböző alegységei terjesztették fel az országos parancsnoksághoz.

A miniszternek írt levél

A kezdeményezés felvetődésének okait az „Emlékeztető” és a miniszternek írott nyilvántartási szám nélküli levél foglalja össze.

Az indoklás szerint „a határkerületben sok a bevándorolt- nagyrészt- idegen állampolgár, akik az elmúlt háború folyamán – főleg 1941. évtől kezdődően a környező államokból jöttek át”. Ezzel szemben a névjegyzék igen sok eredeti lakost is megjelöl, akik születésük óta az adott helyen laktak. Egyébként pedig az a magyar nemzetiségű személy, aki áttelepült, megkaphatta a magyar állampolgárságot.

Erőszakos cselekmények elszaporodásáról írnak, de a névjegyzék ilyen nem tartalmaz, tipikus a „megbízhatatlan és javíthatatlan” megfogalmazás. Hivatkozik az együttműködő szervek egyetértésére. „Zlj. pság-aim által összeállított kitelepítésre javaslatba hozottak »Névjegyzék«-ét az együttműködő járási és határrendőr kapitányságokkal, valamint az illetékes vámhivatalok által látamoztattam.”⁵

Az emlékeztető is írja, kivel van probléma: „határsávban, határkerületben sok a bevándorolt”, „megrögzött csempészek”, „a határterületen meg nem engedett káros tevékenységet fejtenek ki”, a háború utáni áttelepítésekkel is sokan érkeztek a határterületre.

Összesen „a kitelepítés első üteme 104 családot /592 személy/ érintene. A helyi viszonyok ismeretében Szerencs és Sátoraljaújhely vidékéről, a nyugati határról, továbbá Makó- Battonya- Gyula körzetéből.” Jól látszik, hogy még nincs súlyképzés, a későbbi úgynevezett „demokratikus” viszonylatok jobban érintve vannak, és a tervezet valóban a csempészet szempontjából legaktívabb területeket tartalmazza.

Másik indoklási szempont: „Az ország gazdasági érdeke, jelenlegi helyzete, a 3 éves terv sikeres végrehajtása, illetve befejezése és nem utolsósor-

⁵ A rövidítés a zászlóaljparancsnokságokat takarja.

ban az ország politikai helyzete nem engedi meg, hogy ezek a káros, nem kívánatos elemek a határkerületben lakjanak.”

Hivatkozási alap még a javasolt szigorításra, hogy ilyen jellegű intézkedéseket a szomszédos országok is alkalmaznak. A miniszternek küldött felterjesztéshez csatolták az említett névjegyzékeket. Valószínűleg a javaslattevő sem bízott a biztos végeredményben, mert piros „X” jelöléssel külön megjelölték a listán azokat, akiknek az eltávolítását kiemelten fontosnak tartották.

Az iratgyűjtő anyagainál, így a miniszternek eljuttatott levélnél és az „Emlékeztető”-nél is a határőrség törzsfőnökének mint a szervezet második emberének az aláírása szerepel, a parancsnok sehol sem bukkan fel.

A névjegyzékek

A legfontosabb információhordozó anyagok a csatolt listák, amelyeket 1947 decemberében kértek be. Három szint (őrs, határvadász század, és zászlóalj) is küldött névsorokat. Egyes parancsnokságok összegezték az alulról érkezett javaslatokat, mások csupán továbbították. Már a miniszternek írt levél is tartalmazza, hogy kikérték a helyi rendőrség és vámőrség véleményét. Valóban sok jegyzéken szerepel az érintett együttműködő szervek aláírása, bélyegzője. Ilyen például a 41. határvadász század felterjesztett névjegyzéke Csenger és Tiszabecs Fővámhivatal, Csenger Rendőrkapitányság egyetértésével. Ugyanakkor mások valamilyen hivatkozással megtagadták a támogatást. A salgótarjáni határrendészeti kapitányság javaslattal nem élt, hivatkozva arra, hogy ilyen jellegű utasítást nem kapott, áll a kapitányságvezetőnek az illetékes határvadász zászlóaljhoz küldött levelében. Ugyanezt írja itt a vámhivatal vezetője is. Látható, hogy a két szervezet vezetője előzetesen egyeztetett. Somoskőújfaluból a vámhivatal vezetője nem tesz javaslatot, mert nem kapott ilyen feladatot az előjárótól.

Sok listát – valószínűleg írógép hiányában – kézzel írtak; a listák az érintettek személyi adatai mellett további tudnivalókat is tartalmaznak: születési hely, állampolgárság, nemzetiség, mióta lakik az adott községben, vagyoni helyzet, megélhetési körülmények és egy megjegyzés rovat, ahol a felterjesztő szerepeltethette a kitelepítés kezdeményezésének okát. Nincsenek csatolt hivatalos okmányok, vagy azok másolatai. A feltüntetett hivatkozás (például „fegyverrejtegetésért elítélve”) szintén nem tartalmaz visszakereshető adatokat. Feltűnően sok a helyi születésű, régóta a térségben lakó érintett, ami el-

lentmond az eredeti felterjesztési indoklásnak, vagyis hogy sok a határtérségben a frissen bevándorolt veszélyes személy.

A névjegyzékek mérete eltérő, egytől közel száz névig, de volt olyan örs, amelyik egy nevet sem adott meg.

Tipikus a *balassagyarmati* okmány 1947. december 13-i dátummal, 93 név szerepel rajta, 31 nő, egy román, a többi magyar nemzetiségű. Sokan születésük óta az adott helyen laktak (Balassagyarmat, Letkés, Bernecebaráti, Ipolyzalka, Ipolydamásd, Kétdobony).

Szembetűnő és elgondolkodtató a vagyoni helyzet megjelölése valamennyi jegyzéken. Ezen a kimutatáson öt személynek van háza és földje a következők szerint: ház és föld, egy hold; egy ház, két hold; ház, három hold; tizenöt hold; hat hold, két ház); vagyontalan jelzés hetvenkét személy neve mellett szerepel.

A listára kerülés okai a következők: „*csempész 6X tetten érve*”, „*megrögzött csempész*”, „*munkakerülő csavargó*”, „*kóbor cigány*” két esetben, „*feketéző orgazda*”, „*alaposan gyanúsítható csempészéssel*”, „*túlloldali összeköttetése révén besúgással gyanúsítható*”, „*külföldi csempészekkel összeköttetést tart fenn*”, „*volt csendőr tiszthelyettes csempészeknek szállást ad*”. Háromnál beírva „*gyanús egyén*”, „*megrögzött csempész fegyverrel*”, egy főnél „*fasiszta érzelmű*”, majdnem mindenki „*csempész*”-nek jelölve. Kiemelkedően magas a vagyontalanok, nincstelének aránya. Úgy tűnik, már a gyanú is elegendő volt a jegyzékbe kerüléshez és lényegében bizonyítékok nélkül, esetleg egyéni ellenszenv alapján fel lehetett rá kerülni.

Miskolc nyilvántartási szám nélkül küldte meg javaslatát „*NÉVJEGYZÉK a 2. határvadász zászlóalj határsávjában a határkerületben tartózkodó és lakóhellyel bíró – kitelepítésre javasolt – megbízhatatlan egyénekről, illetve családkról*” címmel. Vázlat is tartozik a listához, megjelölve a községeket a kitelepítendőek számával (Gömörszöllős négy; Serényfálva három; Szarvaspuszta hét; Bánréve három; Sajópuszti kilenc; Hangony két személy).

A „*Névjegyzék*” hátoldalán „*Láttam, egyetértek*” megjegyzéssel a járási rendőrkapitányság aláírása és bélyegzője, „*Magyar Fővármihatal 2. BÀN-RÉVE*” bélyegző és azonos szövegű aláírás. Huszonnyolc név szerepel a jegyzéken, közülük öt nő.

A személyi adatok rovata is sokatmondó.

Kitelepítés indoka: „*nótárius ló csempész*”, „*Átmenekült cigánycsalád, csempész gyanús*”, „*Csempészetten több alkalommal tetten érve*”, „*Nem kívánatos család és lakásuk teljesen a határ közelében van a község szélén /a csempészek gyülekező helye/*”. Ez a bejegyzés hat azonos családi név-

nél is szerepel. „*Átmenekült egyén, állandóan átjár; csempész gyanús, egyszerű tetten érve.*” Nyolc további bejegyzés „*cigány család*”: „*Átmeneti cigány család, csempészgyanús*”, még csak nem is lettek elfogva, három ilyen azonos megjelölés. Másik három névnel „*Cigány család, gyanús egyén*”.

A „*Kereseti és vagyoni viszonyok*” rubrikában húsz személy vagyontalan bejegyzés, egynél gyári fizetés, három, négy, öt, hat hold földje van négy embernek. Tizenöt bejegyzés vonatkozik cigány származásra.

Családosok, nem ritka a négy, öt, hat gyerek.

Foglalkozásnál földműves öt, napszámos öt, vasúti napszámos öt, háztartásbeli kettő, gyári munkás kettő, foglalkozás nélküli kettő, teknőkészítő négy, erdőőr egy, cipész kettő.

Mit láthatunk a többi névsoron?

Más anyagokban kitelepítési indokként a következők szerepelnek:

- Gara: feketézés, valutaüzerkedés, svábokat rejteget, csempészet irányításával foglalkozik, feljelentve lócsempészs miatt.
- Tompa: „*iszik, kuglizik és erején felül költekezik*”, „*politikai szempontból teljesen megbízhatatlan*”.
- Siklós: „*fegyverrejtegetésért bünvádi eljárás alatt áll, gyanús személyekkel tart fenn kapcsolatot*”.
- Nagykanizsa: nyolc név, négy „*kóbor cigány*”, négy horvát állampolgár „*Nevük és viselkedésük után itélve svábok. Ezt bizonyítja az is, hogy 1945. XI. 1-én még haza mehettek volna, ha nem lenne igaz az, amit beszélnek rólok, hogy Volksbund-isták voltak.*”
- Szentgotthárd: négy fő, mind a négy „*cigány*”.
- Vasszentmihály: egy fő, „*Mint önkéntes Hunyadi páncélos egy évig internálva volt*”, „*csempész és embercsempész*”.
- Tornyiszentmiklós: tizenkét fő, valamennyinél beírva „*koldulás, alkalmi munka, vagyontalan*” „*Országhatárt képező erdőben a határtól 200 méterre laknak*”. Nyilvánvalóan cigány származású személyekről van szó.
- Csorna: a 6. zászlóalj jelentésében két helyen is hivatkoznak arra, hogy a vámhatóság nem volt hajlandó véleményt nyilvánítani, „*a 39. f. számtól kezdődő neveket a soproni államvédelmi osztálynál nyilvántartott egyének képezik, azokhoz az indoklást nevezett osztály adta át:*” „*Tekintettel arra, hogy a soproni fővámhivatal az előírt aláírásokat nem volt hajlandó fogad-*

- natosítani, erre vonatkozó átiratát csatolom*". Csorna és Sopron jelzi, hogy a névjegyzékek összeállításába bevonták a helyi államvédelmi osztályokat.
- Sopron: nyolcvanhat név feltüntetésére került sor, „*csempész, folksbund*” tizenkilenc fő; SS-katona volt két fő; oroszokkal csempészik három fő; fegyverrejtegetés egy fő, „*politikailag megbízhatatlan + csempészás*” három fő, „*notorius munkakerülő*” hat fő, és mindenki csempész.
 - Rajka: huszonkét csempész, munkakerülő, „*sváb 2 fő + csempész*”, állampolgársága bizonytalan nyolc fő, állampolgársága kétes hét fő. Tipikus bejegyzés: „*Csehszlovák területen lakó rokonaival szoros kapcsolatot tart fent*”, „*keresete nincs, vagyonalan*”.
 - Récics: egy fő, fegyverrejtegetés, napszámos.
 - Mérc: hét név, Csenger és környéke származással, „*csempészek*”, négy személynél azonos feljegyzés: „*Alkalmi munkások, vagyonalanok. Cigányok kik állandó felügyeletre szorulnak.*”

Minisztériumi átirat

Az iratgyűjtőben található egy fejrész nélküli minisztériumi átirat *Honvéd Határőr Főparancsnokságának* címzéssel, 1948. 07. 20 dátummal.⁶ Aláírta „*A miniszter rendeletéből*”, „*miniszteri tanácsos*”.

A határőrség minisztériumba küldött felterjesztésére válaszol. Tömören összegzi a minisztérium állásfoglalását. Az anyagot „*visszaküldöm azzal, hogy a névjegyzékben megjelölt személyek és családjuk intézményes áttelepítésének mind jogi, mind pedig gazdasági előfeltételei hiányoznak. Ennek következtében a rendőri hatóságok csupán a 8130/1939.M.E. számú rendelet lehetőségeit /internálás, és rendőri felügyelet alá helyezés/ használhatják fel. Ezen felül természetesen mód nyílik az idegen állampolgároknak az ország területéről való kiutasítására is. Ezeket a kényszerintézkedéseket a rendőri hatóságok természetesen csak konkrét bizonyítékok alapján hajtják végre, miután véghatározataik ellen fellebbezésnek van lehetősége. Mindezekre tekintettel kívánatosnak látszik a névjegyzékben megnevezett személyek viszonyainak újabb felülvizsgálata és azoknak kiválasztása, akiknek a határkerületből való eltávolítása minden körülmények között szükségesnek mutatkozik.*”

⁶ Minisztériumi átirat, „Tárgy: A határkerületbe való kitelepítésre javaslatba hozott személyek névjegyzéke”.

Emlékeztető

Az emlékeztető második része már a miniszteri állásfoglalás ismeretében összefoglalja a további teendőket. A határőrség vezetése láthatóan még nem tett le az eredeti szándék „szűkített” változatáról. Újra kéri a zászlóaljaktól a kitelepítésre vonatkozó felterjesztést, kevesebb névvel. A vezérkari főnök szerint elegendő lenne községenként csak egyes személyeket kitelepíteni elrettentés céljából.

Végén az összegzésül: *„Ezért elrendelem, hogy a névjegyzékbe foglalt személyek közül állapítsa meg és csak azokat foglalja kimutatásba akiknek eltávolítása minden körülmények között szükséges. A kimutatásba felvett személyekkel kapcsolatban konkrét tényekkel támassza alá a nemkívánatos elemek kutasítását. [...] A névjegyzék újjólag történő összeállításával kapcsolatban felhívom a figyelmét arra, hogy a kiválasztásnál egy-egy ilyen személy ügyében végrehajtott hatósági intézkedés híre nem csak a kitelepített egyén lakóhelyén, hanem annak közvetlen környékén is elterjed és visszatartó /elrettentő/ hatása ennek megfelelően nagyobb területen is megnyilvánul. Ezért egyelőre elég egyes helyeken csak egy-két személy kiemelése, illetőleg kitelepítésre javaslatba való hozása.”*

„A vidéki rendőrhatóságok hasonló értelmű intézkedést kaptak. Az együttműködő szervekkel karöltve összeállított névjegyzéket a szükséges bizonyítékok alátámasztásával 1948. évi szeptember hó 1-re utólag terjessze fel.”

Aláírás fekete tintával. Alatta ugyanezzel a színnel, kézzel írva: *„Pl. minden 3-ik községből 1-2 személyt vagy ha szükséges családot!”.*

Maga a vezérkari főnök is elismeri, nincs elegendő megalapozott indoklás a javaslatokhoz csatolva.

Következtetések

Az iratgyűjtő tartalmát elemezve az a legkevesebb, ha azt mondjuk, nehezen követhető a határőrség vezetésének a határőrizetre veszélyesnek ítélt személyek kitelepítésére irányuló törekvése. Esetleg létezett egy korábbi szóbeli megállapodás, biztatás valaki részéről a Belügyminisztériumból, mert a rendelkezésre álló okmányok tükrében a kezdeményezés rendkívül előkészítetlennek tűnik. 1947–1948-ban nem létezett határsáv, ahova a belépés engedélyhez kötött lett volna. Így onnan sem kitiltani, sem pedig kitelepíteni nem lehetett senkit. Az akkor hatályos jogszabály az államhatár menti kétszáz mé-

teres területsávot jelölte meg a határőrség működési területének (ez természetesen nem vonatkozott a vasútbiztosítási feladatokra), ami polgári egyének oda történő belépését természetesen nem tiltotta. Folyamatosan vitatott volt a rendőrséggel kapcsolatban a kétszáz méteres területsávban lévő településrészek illetékességi körbe tartozása. Lehetett kellemetlen határőrizeti szempontból, ha valaki közvetlenül az államhatár mellett lakott, de ez még nem volt jogalap az ellene történő fellépésre. Mindezek jogi vonatkozásával, a szükséges jogszabály hiányával a határőrség is tisztában volt, ezért nehezen magyarázható a kezdeményezése.

A kitelepítés kérdését, az arra vonatkozó javaslatlételt láthatóan nem egyeztettek a vámhatóság és a rendőrség csúcsvezetésével, így az érintett együttműködő helyi szervek esetenként elzárkóztak a névjegyzékek összeállításában történő részvételtől. Ugyanígy hiányzik az anyagból a Honvédelmi Minisztérium egyetértő, támogató állásfoglalása, ami utalhat ugyan a határőrség nagyfokú önállóságára, ebben az esetben mégis előnyös lehetett volna.

A listákat nagy sietséggel, 1947 decemberében állították össze a legegyszerűbb módon, zömmel kézzel írva. Ebben a formában továbbították a minisztériumba, még egy egységes rendszerű, országos szintű jegyzék sem készült, legalábbis nem kapcsolódik a felterjesztett anyaghoz. A nevekhez nem tartozott részletes indoklás, hivatalos, a büntetett előéletet igazoló dokumentáció. A megjegyzések rovatban szereplő észrevételek, mint „*gyanúsítható*”, „*politikailag megbízhatatlan*”, „*csempész és embercsempész*” elégtelenek voltak egy ilyen súlyos kényszerintézkedés kezdeményezéséhez bizonyítékok nélkül. Nem beszélve arról, hogy egészen komolytalan okok is szerepeltek: „*iszik, kuglizik és erején felül költekezik*”, „*országhatárt képező erdőben a határtól 200 méterre lagnak*”. A minisztérium természetesen azonnal érzékelte ezeket a meghatározó hiányosságokat, és joggal emelt kifogást.

Érdemes belegondolni az akkori vezetés helyzetértékelésébe. Vajon miért gondolták, hogy száz család kitelepítése országos mértékben érezhetően megszünteti a csempészetet, vagy jelentős visszaesést okoz? Hiszen nyilvánvalónak tűnik, még ha valóban aktív elkövetőket távolítanak is el, a keletkezett űrt azonnal betölti valaki.

SCHUBAUER PETRA

A Safe Harbor határozat érvénytelenítésének hatása az európai adatvédelmi gyakorlatra

2015. október 6-án az Európai Unió Bírósága kimondta a bizottság Safe Harbor határozatának érvénytelenségét, alapjaiban bolygatva meg az Európai Unióban alkalmazott adattovábbítási gyakorlatot.

Az információs társadalmak korában nem újdonság, hogy az információ-áramlás (és így az adattovábbítás) adja a gazdasági-társadalmi fejlődés alapját, amelynek útjába nem célszerű akadályokat gördíteni.¹

Az Európai Unió Bizottsága is több alkalommal kifejtette, hogy a személyes adatok továbbítása szerves, egyre nagyobb részét teszi ki a transzatlanti kereskedelmi kapcsolatoknak², amelyekbe beletartoznak az egyre növekvő számú digitális vállalkozások, mint például a közösségi média vagy a számítástechnikai felhők.³

A külföldre történő adattovábbítás a globalizáció korában megkérdőjelezhetetlenül hasznos gazdaságilag, ezzel összefüggésben azonban egyre gyakrabban jelennek meg olyan helyzetek, amelyekben az érintett adatalany magánszférája veszélybe kerülhet.⁴ Az információs önrendelkezési jog jogosultjának szavatolni kell azon jogát, hogy eldönthesse, a hozzá kapcsolódó személyes adatoknak mi legyen a sorsuk.⁵ A külföldre történő adattovábbítás ebből a szempontból különösen veszélyes lehet, mivel a személyes adatok határokon átnyúló gyors és észrevétlen továbbításának semmilyen technikai vagy pénzügyi akadálya nincs, és így az adatalany elveszítheti a kontroll lehetőségét, ha személyes adatait egy olyan országba továbbítják,

1 Péterfalvi Attila (szerk.): Adatvédelem és információszabadság a mindennapokban. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 119. o.

2 Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the Transfer of Personal Data from the EU to the United States of America following the Judgement by the Court of Justice in Case C-362/14 (Schrems). <http://ec.europa.eu/justice/data-protection/international-transfers/adequacy/files/eu-usdataflowscommunicationfinal.pdf>

3 A főtanácsnok indítványa a C-362/14. sz. ügyben. Maximilian Schrems kontra Data Protection Commissioner. 106/15. sz. sajtóközlemény. Európai Unió Bírósága, Luxemburg, 2015. szeptember 23. curia.europa.eu/jcms/jcms/P174300/fr/

4 Liber Ádám: Személyes adatok nemzetközi továbbítása. Az új adatvédelmi törvény margójára. Infokommunikáció és Jog, 2011/5., 179. o.

5 A főtanácsnok indítványa... i. m.

amely jogrendje nem vagy nem megfelelően nyújt védelmet a személyes adatok számára.⁶ Az információs önrendelkezési jog garantálása és az adatok belső piacon történő szabad áramlása közötti konszenzust az unió adatvédelmi irányelve teremtette meg 1998-ban.

A jelenleg hatályos adatvédelmi szabályozás szerint az Európai Gazdasági Térség tagállamain belül történő adattovábbítást belföldi adattovábbításnak kell tekinteni.

Az irányelv az EGT-tagállamokon kívüli, harmadik országok tekintetében két csoportot állít fel: az adatvédelmi szempontból megfelelő védelmet nyújtó, és az adatvédelmi szempontból megfelelő védelmet nem nyújtó országokat. Utóbbiakba az adattovábbítás fő szabály szerint tilos, csak az irányelv által meghatározott kivételes esetekben lehetséges.

A biztonságos országok tekintetében a megfelelő szintű védelemről az úgynevezett megfelelőségi teszt (*Essentially Equivalent Test*) segítségével lehet megbizonyosodni, amely során konkrétan meg kell vizsgálni a továbbítandó adatok jellegét, az adatkezelés célját, időtartamát, az alkalmazandó jogi szabályozást, az adatkezelés átláthatóságát, az adatalany jogait, az adott országban érvényesülő szakmai szabályokat és biztonsági intézkedéseket.⁷ E szempontokat figyelembe véve a célországoknak gondoskodnia kell az adatvédelmi anyagi szabályok meglétéről, valamint az anyagi szabályok érvényesítéséhez szükséges eljárásjogi eszközökről. Anyagi jogi követelménynek tekinthető egyebek között a célhoz kötöttségnek és a szükségességi–arányossági követelményeknek való megfelelés, az adatkezelés átláthatósága, az adatalanyok jogainak szavatolása, az adattovábbítás korlátozása, valamint a szenzitív személyes adatok esetén többletgaranciák nyújtása. Eljárásjogi követelménynek minősül a független hatósági felügyelet, a hatékony jogérvényesítés lehetőségének és a megfelelő jogorvoslatnak a megteremtése.⁸

A megfelelőségi teszt elvégzése után a végső döntést a bizottság mondja ki határozatában, az adatvédelmi irányelv 29. cikke alapján létrehozott Adatvédelmi Munkacsoport (az EU-tagállamok adatvédelmi hatóságaiból álló, úgynevezett 29-es Adatvédelmi Munkacsoport, a továbbiakban: munkacsoport) meghallgatása után. Biztonságos országnak számít jelenleg Andorra, Argentína, Svájc, Guernsey, Man-sziget, Jersey, a Feröer-szigetek, Izrael, Ausztrália és Kanada. Az Egyesült Államok esetében a bizottság két esetben döntött úgy, hogy Amerika garantálja a megfelelő adatvédelmi szintet: az Egyesült Álla-

⁶ Péterfalvi Attila (szerk.): i. m. 119. o.

⁷ Uo. 121. o.

⁸ Liber Ádám: i. m. 180. o.

mok Vámügyi és Határvédelmi Irodájának történő utasnyilvántartási adatok, valamint az úgynevezett Safe Harbor („biztonságos kikötő”) listán szereplő vállalatok részére történő személyes adatok továbbítása esetén.⁹

Az Egyesült Államok kereskedelmi minisztériuma 2000. július 21-én az A5-0177/2000.¹⁰ számú állásfoglalása keretében adta ki a Safe Harbor adatvédelmi elveket, amelyek alapján az Európai Unióból az Egyesült Államokba történő adattovábbítás biztonságosnak tekintendő, amennyiben az Amerikában letelepedett vállalkozások az elveknek megfelelő tevékenységet végeznek. A Safe Harbor önszabályozáson alapul, mivel az adatokat fogadó vállalkozásoknak önkéntes alapon egyértelműen és nyilvánosan ki kell jelenteniük az elvek teljesítésére vonatkozó kötelezettségvállalást, erről bejelentés után a kereskedelmi minisztérium bárki számára elérhető nyilvántartást¹¹ vezet. A Safe Harbor gyakorlati jelentőségét mutatta, hogy a legnagyobb amerikai adatkezelők – így a Facebook, a Yahoo, az eBay, az Amazon és a Google is – a Safe Harbor adatvédelmi elveknek való megfeleléssel teremtettek jogalapot az adatkezeléseikhez.¹²

2000. július 26-tól 2015. október 6-ig biztonságosnak tekintették az adattovábbítást a Safe Harbor elvek alapján, ezt a nagyjából tizenöt éves gyakorlatot azonban az Európai Unió Bíróságának a *Maximillian Schrems kontra Data Protection Commissioner*-ügyben hozott határozata megszüntette.

A Maximillian Schrems kontra Data Protection Commissioner-ügy

A döntés alapját a C-362/14. számú ügy adta, amelyben *Maximillian Schrems* a Facebook Ireland Ltd. (a továbbiakban: ír Facebook) ellen 2013. június 25-én panaszt nyújtott be az adatvédelmi biztoshoz (*Data Protection Commissioner*) a Facebook által a felhasználók személyes adatainak az Egyesült Államokban található szervereken történő tárolása miatt. Schrems azzal érvelt, hogy az Egyesült Államok joga és gyakorlata nem garantál az uniós állampolgárok adatai számára megfelelő védelmet az állami felügyelettel szemben, ezt az állítását a Snowden-ügy során kiderült információkkal támasztotta alá.

⁹ Péterfalvi Attila (szerk.): i. m. 121. o.

¹⁰ Jóri András: Adatvédelmi kézikönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2005

¹¹ <https://safeharbor.export.gov/list.aspx>

¹² Liber Ádám: i. m. 181. o.

2013 júniusában *Edward Snowden* felfedte, hogy az amerikai Nemzetbiztonsági Ügynökség (*National Security Agency; NSA*) és további amerikai nemzetbiztonsági szolgálatok a Prism nevű program¹³ alkalmazásával tömeges, szabad hozzáférést kaptak az Egyesült Államok szerverein tárolt adatokhoz. Ezeket a szervereket számos, az internet és technológia területén tevékenykedő, a Facebookhoz hasonló vállalkozás birtokolta vagy felügyelte¹⁴, így a szervereken egyebek között az uniós Facebook-felhasználók személyes adatai is megtalálhatók voltak. Bár a Safe Harbor határozat I. mellékletének 4. bekezdése alapján nemzetbiztonsági megfontolások alapján lehetőség van eltérni az elvektől, a Snowden-ügy kapcsán Schrems érvei szerint a Prism hírszerző program megkérdőjelezi a bizottság döntésének érvényességét, amely szerint az Egyesült Államokban a Safe Harbor programban részt vevő vállalkozások esetében garantált a megfelelő adatvédelem¹⁵, mivel a személyes adatok Amerikába való továbbítása után azokhoz az adatok tömeges és változtatás nélküli megfigyelése és lehallgatása útján az NSA és más szövetségi ügynökségek hozzáférhetnek, mindez jelentős túlkapas, és így túlterjeszkedik az I. számú melléklet 4. bekezdése által megengedett határokon.

Az adatvédelmi biztos úgy ítélte meg, hogy a panaszt nem köteles kivizsgálni, mivel az jogilag megalapozatlan. Véleménye szerint nem volt bizonyíték arra, hogy az NSA hozzáférhetett Schrems adataihoz, valamint a bizottság a 2000/520/EK irányelvben kijelentette, hogy a Safe Harbor rendszer megfelelő védelmi szintet nyújt a személyes adatok számára, amelyet adatvédelmi hatóságként az adatvédelmi biztos nem kérdőjelezhet meg, így a panaszt el kell utasítani. Schrems a panaszt elutasító határozat ellen keresetet nyújtott be az ír legfelsőbb bírósághoz.

Az ír legfelsőbb bíróság arra a megállapításra jutott, hogy Schrems panasza nem az ír Facebook magatartására, hanem magára a Safe Harbor rendszerre és az Egyesült Államok adatvédelmi jogára és gyakorlatára irányult. Ezek alapján a panasz az uniós jogot közvetlenül érinti, így az ír legfelsőbb bíróság előzetes döntéshozatali eljárásban fordult a bírósághoz azt tudakolva, hogy a nemzeti felügyeleti hatóságok és a bizottság milyen eljárást kövessenek, amikor a Safe Harbor alkalmazása során visszasságokkal találkoznak. Szükséges volt pontosítani a nemzeti felügyeleti hatóságok hatáskörét azokban az esetekben, amikor személyes adatok harmadik országbeli székhelyű

¹³ <http://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/us-tech-giants-nsa-data>

¹⁴ A főtanácsnok indítványa... i. m.

¹⁵ Sam Pfeifle: Safe Harbor "Invalid". Rules ECJ, 2015. <https://iapp.org/news/a/first-reactions-to-the-ecj-decision>

vállalkozások részére történő továbbítására vonatkozó panaszt kell elbírálniuk, és az e panaszban szereplő állítás szerint a harmadik ország nem garantálja az adatok megfelelő védelmét, noha a bizottság határozatában (jelen esetben a 2000/520/EK határozatban) kimondta, hogy az ország megfelelő szintű védelmet nyújt.

Az előzetes döntéshozatali eljárás során *Yves Bot* főtanácsnok kifogásolta, hogy az uniós Facebook-felhasználókat nem tájékoztatják a regisztráció folyamán arról, hogy a személyes adataikat egy olyan harmadik országba továbbítják, amelyben az adatok az ottani szabályozásnak megfelelően elérhetőek lesznek a nemzetbiztonsági ügynökségek számára. Amerika joga és gyakorlata széles körben lehetővé teszi az uniós polgárok személyes adatainak gyűjtését és általános jellegű lehallgatását anélkül, hogy az érintettek hatékony jogi védelmet élveznének, vagyis a Prism nevű program aránytalan és szükségtelen mértékben fér hozzá az uniós polgárok adataihoz: nemcsak azokéihoz, akik veszélyt jelentenek a nemzetbiztonságra, hanem mindenkiéhez, aki a Facebook elektronikus hírközlési szolgáltatását igénybe veszi. Megállapították, hogy az uniós polgároknak nincs tényleges meghallgatási joguk, nincs lehetőségük betekinteni az adatokba, azok helyesbítését, törlését kérni vagy jogorvoslattal élni, valamint nincs megfelelő független felügyeleti szerv, hatóság, amely az adatkezelés jogellenességét vizsgálhatná.

Az említett indokok alapján a főtanácsnok arra az álláspontra jutott, hogy a Safe Harbor határozat nem tartalmaz elegendő garanciát. Véleménye szerint a bizottság által hozott határozat léte nem akadályozhatja meg a nemzeti felügyeleti hatóságokat abban, hogy kivizsgálják azt a panaszt, amely szerint valamely harmadik ország nem kínál megfelelő védelmi szintet a továbbított személyes adatok számára.¹⁶

A főtanácsnok indítványával összhangban a bíróság meghozta a döntést, miszerint a Safe Harbor elvekről szóló 2000/520/EK határozatot érvénytelennek kell nyilvánítani, mivel az alapvető jogoknak az előbbieken leírt megsértése miatt nem fogadható el, hogy az e határozat által létrehozott biztonságos kikötő rendszere megfelelő védelmi szintet nyújt az EU-ból az Egyesült Államokba továbbított személyes adatok számára.¹⁷

¹⁶ A főtanácsnok indítványa... i. m.

¹⁷ Az Európai Unió Bíróságának döntése a C-362/14. számú ügyben. 2015.

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=169195&doclang=en>

A kialakult helyzet és a külföldi adattovábbításra vonatkozó hatályos szabályozás

A *Maximilian Schrems kontra Data Protection Commissioner*-ügyben a bíróság egyértelműen elmagyarázta az uniós adatvédelmi hatóságok és a bizottság viszonyát: a hatóságokat köti a bizottság döntése addig, amíg azt a bíróság érvénytelennek nem találja, vissza nem vonja, vagy hatályon kívül nem helyezi¹⁸, így ha a hatóság a bizottság döntésével ellentétes álláspontra jut, először a bírósághoz kell fordulnia. A hatóságoknak fontos szerepük van abban, hogy teljes függetlenséggel, az EU jogszabályainak megfelelően figyelemmel kísérik az adatkezeléseket, adattovábbításokat, adatfeldolgozásokat az egyének védelme érdekében¹⁹, és így jogosultak – és kötelesek – önállóan²⁰ vizsgálni a harmadik ország által garantált adatvédelmi szintet a kötelező erejű bizottsági döntéstől függetlenül is.

A kialakult helyzet nyomán az Európai Bizottság 2015. november 6-án közleményében iránymutatást nyújtott a tagállami adatvédelmi hatóságoknak abban a kérdésben, hogyan járjanak el az Amerikába történő adattovábbításokkal kapcsolatos ügyekben. Ezen felül tájékoztatót adott ki a transzatlanti adattovábbítások jogi alapját megteremtő alternatív megoldásokhoz a piaci szereplők számára, valamint szükségszerűen megkezdődött a Safe Harbor program újratárgyalása az Egyesült Államokkal.²¹ A tárgyalások eredményeképp létrejött az úgynevezett Privacy Shield („adatvédelmi pajzs”) rendszer, amelyet a bizottság 2016. augusztus 1-jén közzétett 2016/1250. számú határozatában. A 29-es Munkacsoport 2015. október 6-i közleményében hangsúlyozta, elengedhetetlen, hogy a tagállami hatóságok erős, kollektív és egységes módon implementálják a bírósági döntést. A munkacsoport sürgette a tárgyalások és az együttműködés megkezdését Amerika és a tagállamok, valamint az EU intézményei között, hogy olyan jogi és technikai megoldásokat találjanak, amelyek lehetővé teszik az adattovábbítást az alapvető adatvédelmi jogok tiszteletben tartása mellett.²² Akár egy új Safe Harbor keretében – az új szabályozásnak az átláthatóságot, arányosságot, jogorvoslati eljárásokat és adatvédelmi jogokat kell tartalmaznia, amelyek meghatározott eljárás-

18 Communication from the Commission... i. m.

19 Denis Kelleher: The Role of the DPA. 2015. <https://iapp.org/news/a/after-safe-harbor-the-role-of-the-dpa/>

20 Communication from the Commission... i. m.

21 Denis Kelleher: i. m.

22 Statement of the Article 29 Working Party. <http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/press-material/press-release/art29pressmaterial/2015/20151016wp29statementonschremsjudgement.pdf>

sok keretében érvényesíthetők és adatvédelmi hatóságok által ellenőrizhetők. Remélhetőleg ezeknek a követelményeknek a Privacy Shield a jövőbeni gyakorlati alkalmazása során meg tud felelni, és nem kerül sor még egy bírósági eljárásra, amelyben bebizonyosodhat a rendszer gyengesége.

Milyen lehetőségek maradtak az Egyesült Államokba történő adattovábbításra?

Azok az adattovábbítások, amelyek a Safe Harbor programra hivatkozva történnek, a bíróság ítélete szerint jogellenesek. Ennek megfelelően azok az adatkezelők, amelyek kizárólag a Safe Harbor-döntésre hagyatkoztak, és nincs más jogi megoldásuk az adatkezelés jogalapjára, mindenfajta szabályozás nélkül maradtak.²³

Az adatvédelmi irányelv 26. cikk (2) bekezdése alapján adatvédelmi szempontból nem biztonságos országokba kivételesen továbbíthatók személyes adatok szerződéses alapon is, ha az adatkezelő megfelelő garanciákat teremt az egyének magánéletének, alapvető jogainak és szabadságainak védelme, továbbá a kapcsolódó jogok gyakorlása tekintetében.²⁴ Ilyen esetben alkalmazni lehet a bizottság által kidolgozott általános szerződési feltételeket (*Standard Contractual Clauses* vagy *model clauses*), amelyek megfelelő védelmet nyújtanak az adattovábbítások esetére. Az uniós tagállamok az általános szerződési feltételek által nyújtott biztosítékokat kötelesek elfogadni, ugyanakkor a tagállami felügyeleti hatóságok felügyelhetik azok betartását, így ha a felek bármelyike megsérti a megállapodást, a hatóság megtilthatja vagy felfüggesztheti az adattovábbítást. Ezek a szerződések egyedi esetekben megfelelő eszközök lehetnek, de nem nyújthatnak megnyugtató megoldást multinacionális vállalatok szervezetén belüli adatáramoltatására.²⁵ A bizottság ez idáig négyféle általános szerződésifeltétel-csomagot bocsátott ki: az adatkezelők közötti megállapodás két változatát, valamint az adatkezelő és adatfeldolgozó közötti megállapodás két változatát. Ezek a mintaszerződések tartalmazzák a felek jogait és kötelezettségeit, ezek pontos leírása szükséges, mivel nem lehet előre megállapítani, hogy az az ország, ahová a személyes

²³ Kirsten Thompson – Daniel G. C. Glover – Barry Sookman – Keith Rose: Life after Schrems: Think Locally, Act Globally? http://www.canadiancybersecuritylaw.com/2015/10/life-after-schrems-think-locally-act-globally/?utm_source=Mondaq&utm_medium=syndication&utm_campaign=View-Original 24 95/46/EK irányelv

²⁵ Péterfalvi Attila (szerk.): i. m. 122. o.

adatokat továbbítják, megteremti-e az adatok számára a megfelelő szintű védelmet.²⁶

Lehetőség van *ad hoc* adatvédelmi megállapodásokra is, ezeket azonban egyenként kell a tagállami adatvédelmi hatóságokkal jóváhagyatni, valamint az engedélyezést be kell jelenteni az Európai Bizottságnál.

A kötelező erejű vállalati szabályozás (*Binding Corporate Rules; BCR*) a vállalaton belüli önszabályozás eszköze, amelynek célja, hogy a különböző államokban található, de egy vállalatcsoportba tartozó vállalatok között a személyes adatok szabadon mozoghassanak. Az ilyen egyoldalú kötelezettség-vállalások tartalmára nézve a 29-es Munkacsoport ajánlásokat dolgozott ki, lefektetve az anyagi jogi és eljárásjogi követelményeket.²⁷ A kötelező erejű vállalati szabályozást végső soron az érintett nemzeti adatvédelmi hatóságok hagyják jóvá az adatvédelmi törvényekben lefektetett eljárások keretében.

A kötelező erejű szervezeti szabályozások 2015. október 1. napjáig Magyarországon nem minősültek elfogadott jogalapnak az adattovábbítások terén, azonban az információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.) 2015. október 1. napjával történő módosításával bekerült a szabályozásba ez a jogi lehetőség is. 2013. november 8-án *Péterfalvi Attila*, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) elnöke állásfoglalásában úgy tájékoztatott, hogy a kötelező erejű szervezeti szabályozáson alapuló adattovábbítás nem megengedhető.²⁸ (Érdekes, hogy az Infotv. hatálybalépését megelőző adatvédelmi törvény tartalmazta, azonban az új szabályozás negligálta a kötelező erejű vállalati szabályok alkalmazásának lehetőségét. Sokan ezt visszalépésnek tekintették a korábbi szabályozáshoz képest.)

Az adatvédelmi irányelvben található meg határozott kivételek, amelyek fennállása esetén lehetőség van személyes adatot olyan harmadik országba továbbítani, amely nem gondoskodik az adatok megfelelő szintű védelméről. Ilyen egyebek között az az eset, amikor az adatalany kifejezett, önkéntes hozzájárulását adta az adattovábbításhoz; az adattovábbítás szerződés teljesítéséhez szükséges; az adattovábbítás fontos közérdekből szükséges; a továbbítás jogok bíróság előtti megállapítása, gyakorlása vagy védelme miatt szükséges; a továbbítás az érintett létfontosságú érdekeinek védelme miatt szükséges;

²⁶ Communication from the Commission... i. m.

²⁷ Working Document setting up a table with the elements and principles to be found in Binding Corporate Rules. <http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2008/wp153en.pdf>

²⁸ NAIH-állásfoglalás, 2013. <http://www.naih.hu/files/2223-2-2013-v.pdf>

vagy ha a továbbítást olyan nyilvántartásból végzik, amely a nyilvánosság tájékoztatását szolgálja.²⁹ A munkacsoport korábbi közleményeiben hangsúlyozta, hogy ezeket a kivételeket nem lehet kiterjesztően értelmezni.

A 29-es Adatvédelmi Munkacsoport állásfoglalása szerint az általános szerződési feltételek és a kötelező erejű vállalati szabályozás a továbbiakban is alkalmazható alternatív megoldásként, amíg meg nem születik egy új megállapodás a Safe Harbortól. Végezetül az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió Bizottságának megállapodása eredményeképp létrejött a Privacy Shield rendszer, amely a korábbi Safe Harbor helyébe lépve annak funkcióját remélhetőleg a jövőben is teljes mértékben el tudja látni.

A hatályos magyar szabályozás szerint harmadik országba adatot továbbítani két esetben lehet: egyrészt az érintett kifejezett hozzájárulása alapján, másrészt akár az érintett hozzájárulásának hiányában is, ha az adattovábbításnak van az Infotv. által elismert jogalapja, valamint a célországban az adatok megfelelő szintű védelme biztosított. Az adatok megfelelő szintű védelmet biztosítottak kell tekinteni, ha azt az Európai Unió kötelező jogi aktusa megállapítja, vagy nemzetközi szerződés van hatályban, illetve ha az adattovábbítás címzettje kötelező szervezeti szabályozásnak megfelelően kezeli a személyes adatokat.³⁰

Láthatjuk, hogy a Safe Harbor határozat érvénytelenné nyilvánítása nagymértékben felkavarta a kialakult adatvédelmi gyakorlatot. Bár maradtak eszközök az adattovábbításokra, mégis igény volt egy új Safe Harbor határozat létrehozatalára. Max Schrems, az alapügy felperese szerint rendkívül nehéz lesz olyan megoldással előállni, amely a bíróság által azonosított valamennyi problémára válasz. Az Egyesült Államok kormánya nem valószínű, hogy korlátozni kívánná a titkos információszerezésre vonatkozó jogi szabályozását annak érdekében, hogy az uniós alapjogi chartával összhangba kerüljön. A két fél csak olyan korlátozott adatvédelmi garanciákat tartalmazó megállapodásra juthatna, amely még nagyon messze van attól, hogy a bíróság által megfogalmazott követelményeknek megfeleljen. A következő Safe Harbor programnak tulajdonképpen a 95/46/EK irányelv szó szerinti átvételének kellene lennie, hogy kiállja a bíróság próbáját. Max Schrems meglátása szerint egy „gyors javítás” bizonyosan nem vezet olyan Safe Harbor programhoz, amely szavatolja az adatvédelem megfelelő szintjét.³¹ Bár kialakult gyakorlat-

²⁹ Liber Ádám: i. m. 182. o.

³⁰ NAIH-állásfoglalás... i. m.

³¹ Max Schrems: Will We See a “Safe Harbor 2.0.” Soon? <https://iapp.org/news/a/will-we-see-a-safe-harbor-2-0-soon/>

ta nincs még a Privacy Shield rendszernek, az adatvédelemmel foglalkozó jogászok nagy elvárásokkal tekintenek az újításra, amely remélhetőleg megállja a helyét, és akár a bíróság próbáját is kiállja.

Nemzetközi kitekintés

A bíróság érvénytelenséget kimondó döntése óta az uniós adatvédelmi hatóságok nemzeti szinten információs kampányokkal kezelik a kialakult helyzetet: egyrészt közvetlen információt nyújtanak az olyan vállalkozások, piaci szereplők számára, amelyek a Safe Harbort alkalmazták, valamint általános jellegű tájékoztatót tesznek közzé honlapjaikon.³²

A különböző országok adatvédelmi szervei különböző válaszokat adtak a kialakult helyzetre.

David Smith brit adatvédelmi biztos nyilatkozatában hangsúlyozta, hogy a Safe Harbor érvénytelenítése nem jelenti azt, hogy Nagy-Britannia állampolgárainak adataira egyre növekvő veszélyek leselkednének, valamint az újraszabályozás szükségessége sem újdonság. A brit hatóság tudomásul veszi, hogy jó időbe telhet, mire a Safe Harbort alkalmazó vállalatok felülvizsgálják szerződéseiket, valamint hogy a hatályos jogszabályokkal összhangban lévő, megfelelő adatvédelmi szintű megoldás megtalálásában a hatóság a honlapján közzétett információkkal kíván segítséget nyújtani.³³

Németország speciális helyzetben van a többi EU-tagállamhoz képest, mivel az adatvédelmi felügyeleti feladatokat nem egyetlen hatóság látja el, hanem tizenhét független adatvédelmi hatóság. A szabályozást tekintve érdekesség, hogy a vállalkozásoknak nincs általános bejelentési kötelezettségük, ha adatokat továbbítanak harmadik országokba (beleértve az Egyesült Államokat is). Közleményében a német *Datenschutzkonferenz der Datenschutzbeauftragten des Bundes und der Länder* (Adatvédelmi Hatóságok Adatvédelmi Konferenciája) tájékoztatott, hogy ha a német hatóságok a Safe Harboron alapuló adattovábbítással találkoznak, meg fogják tiltani, és a tilalmat megszegőkkel szemben súlyos pénzbírságot helyeznek kilátásba. A vállalkozásokat felszólítják, hogy haladéktalanul vizsgálják felül az adattováb-

³² Press release of the Article 29 Working Party. <http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/press-material/press-release/art29pressmaterial/2015/20151006wp29pressreleasenseonafeharbor.pdf>

³³ ICO response to ECJ ruling on personal data to US Safe Harbor. <https://ico.org.uk/about-the-ico/news-and-events/news-and-blogs/2015/10/ico-response-to-ecj-ruling-on-personal-data-to-us-safe-harbor/>

bításra vonatkozó eljárásait, hogy a német szabályozásnak megfelelő legyen, valamint a törvényhozó figyelmét felhívják, hogy az ilyen esetekben szükséges pontosan meghatározni az adatvédelmi hatóságok kereseti jogát.³⁴

A német adatvédelmi hatóságok többségének jelen álláspontja szerint a BCR és az általános szerződési feltételek alkalmazása mint megoldás szintén megkérdőjelezhető. A német hatóságok pillanatnyilag nem engedélyeznek adattovábbításokat az Egyesült Államokba a BCR vagy az adattovábbítási szerződések alapján. Szigorú kereteken belül az egyetlen jogalapként az érintett beleegyezése fogadható el, azonban a beleegyezésen alapuló adattovábbítás nem lehet ismétlődő, rutinszerű vagy tömegesen előforduló (Schleswig-Holstein adatvédelmi biztosának különvéleménye szerint az érintett beleegyezése sem teremt elegendő jogalapot).

Belgiumban, Hollandiában és Luxemburgban az adatvédelmi hatóság alapvetően osztja a 29-es Munkacsoport állásfoglalását. A BCR és az általános szerződési feltételek alkalmazható ezekben az országokban alternatív megoldásként, azzal a megkötéssel, hogy Luxemburgban az adatvédelmi hatóság előzetes hozzájárulása kell az adattovábbításhoz, még akkor is, ha a vállalkozások a bizottság által elfogadott szerződési feltételek szó szerinti átvetelét alkalmazzák.

Svájcban elsődleges megoldásként a Safe Harboron alapuló adattovábbítás helyett a vállalkozások adattovábbítási megállapodásokat kötelesek kötni, amelyekben az adatkezelőknek garantálniuk kell, hogy a megfelelő jogok gyakorlása érdekében az adatalányokat érhetően tájékoztatták arról: lehetséges, hogy az Egyesült Államok hatóságai hozzáférnek a személyes adataikhoz.

Kelet-Közép-Európa államai közül Bulgáriában, Csehországban, Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában nagyjából azonos a helyzet: alternatív megoldásként alkalmazható a kötelező erejű vállalati szabályozás és az általános szerződési feltételek, illetve az érintettek hozzájárulása vagy az adatvédelmi hatóság engedélye a törvényekben meghatározott esetekben.³⁵

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2015. október 6-án közzétett közleménye szerint a hatóság üdvözlí az Európai Unió Bíróságának döntését, amelynek folyományaképp alapjaiban kell újraszabályozni az Egyesült Államokba irányuló adattovábbításokat. A közlemény utal rá,

³⁴ Positionspapier der Datenschutzkonferenz der Datenschutzbeauftragten des Bundes und der Länder. <https://www.datenschutz.hessen.de/fl-europa.htm#entry4521>

³⁵ Eva Casselino Herrera – Tom De Cortier – Carsten Domke – Márton Domokos – Caroline Froger-Michon – Christopher Jordan – Loretta Pugh – Christian Runte – Anne-Laure Villedieu: The ECJ's Safe Harbour Decision: Consequences and Practical Guidance for HR. Conference call, Dec. 14, 2015.

hogy a bíróság ítéletében kiemeli, a tagállami adatvédelmi hatóságoknak minden esetben biztosítani kell azon jogát, hogy a külföldre irányuló adattovábbítások esetén vizsgálják, a célország biztosítja-e a megfelelő adatvédelmi szintet. A tagállami hatóságok, így a NAIH is jogosult arra, hogy teljes függetlenséggel vizsgálja a harmadik országokba irányuló adattovábbítások kapcsán az adatvédelmi garanciák meglétét. A NAIH a bírósági ítélet miatt kialakult helyzetben az Európai Unió többi adatvédelmi hatóságával egységes vélemény kidolgozásán munkálkodik.³⁶ 2015. októberi közleménye óta a magyar adatvédelmi hatóság a kérdésben további nyilatkozatot vagy iránymutatást nem tett, és ez idáig a többi uniós országgal való egységes vélemény kidolgozása is elmaradt.

Összegzés

A tagállamok adatvédelmi hatóságainak gyakorlatai között különbségek mutatkoznak, ez – egyelőre – nem tesz eleget a 29-es Adatvédelmi Munkacsoport által szükségesnek tartott egységes, kollektív implementáció követelményének. Az Európai Unió és az Egyesült Államok közötti adattovábbítás bázisa, a Safe Harbor határozat érvénytelenítésével az eddig kialakult adatvédelmi gyakorlat megroppant, bizonytalanságban hagyva a piaci szereplőket és néha még magukat a tagállami adatvédelmi hatóságokat is. Némi aggodalomra adhat okot a német Adatvédelmi Hatóságok Adatvédelmi Konferenciájának hozzáállása is: véleményük szerint a kötelező erejű vállalati szabályozás és az általános szerződési feltételek is csak megkérdőjelezhető mértékben biztosítják a személyes adatok megfelelő szintű védelmét. E logikából kiindulva akár az a helyzet is előfordulhat, hogy egy előzetes döntéshozatali eljárás során a bíróság érvénytelenné nyilvánítja a bizottság általános szerződési feltételekre vonatkozó határozatait, ami beláthatatlan következményekkel járna a további adatvédelmi gyakorlatra.

Abban egységes álláspont mutatkozik a tagállamok és az Európai Unió között, hogy égető szükség van egy mielőbbi, megújult Safe Harborra, amelyet remélhetőleg a Privacy Shield rendszer megfelelően tud biztosítani.

³⁶ NAIH-közlemény az Európai Unió Bíróságának a Safe Harbor ügyben hozott ítéletéről. <http://www.naih.hu/files/2015-10-06-Kozlemeny—Safe-harbor.pdf>

PETRÉTEI DÁVID

A vérnymelemzés
mint a helyszínelés innovatív eszköze¹

„Monda pedig az Úr: Mit cselekedtéél?
A te atyádfiának vére kiált én hozzám a földről!”
(1Móz 4:10).²

Látható, hogy már a zsidó és keresztény hagyományok szerinti első emberölés helyszínén kulcsfontosságú volt a vér mint bűnjel. A középkori „mágikus kriminalisztikában” a holttestből előfolyó vér rámutat a gyilkosra, mint Henrik király vére Glosterre *Shakespeare III. Richárdjában*³, vagy Bárczi Benő vére Kund Abigélre *Arany János Tetemre hívásában*. Arany ihletője valószínűleg egy XVIII. századi (!) udvarhelyszéki végzés volt, ami tartalmazta az ilyen istenítéletek lefolytatásának rendjét.⁴ A vér ezen kívül a kultúrában és a hétköznapokban is összefonódott a bűn, a gyilkosság, a bűnözés és a bűnüldözés (helyszínelés) ideáival, sztereotipikus képeivel.

A kriminalisztika tudományos alapokra helyezésekor a vér mint anyagmaradvány vizsgálata is fejlődésnek indult. *Ludwig Karl Teichmann* 1853-ban fejlesztette ki a róla elnevezett tesztet, amely az anyagmaradvány vérként azonosítását teszi lehetővé. Ennek során jégécetsavat és valamilyen halidot, általában kloridot használnak; az eljárás mikroszkóp alatt látványos kristályokat hoz létre, ha az anyagmaradvány valóban vér.⁵ Csaknem másfél évszázaddal később, 1986-ban *Sir Alec Jeffries* Nobel-díjat kapott a polimeráz-lánreakció felfedezéséért, ami forradalmasította a kriminalisztikai DNS-vizsgálatokat, kétséget kizáró egyedi személyazonosítást téve lehetővé egyebek közt vérből is.⁶

A vérnymelemzés a vérfoltok alakjellezőit vizsgáló elkülönült kriminalisztikai szakterület. Külföldi gazdag szakirodalma és széles körű gyakorlati felhasználása ellenére hazánkban még mindig viszonylag kevésbé elter-

¹ A tanulmány első díjat nyert a Rendőrség Tudományos Tanácsának 2015. évi pályázatán.

² Károli Gáspár fordítása.

³ Első felvonás, második szín.

⁴ Lásd <http://www.bibl.u-szeged.hu/ozsikek/ciklus/jegyzet/tetemrehivas.htm>

⁵ Stuart H. James – Jon J. Nordby – Suzanne Bell: *Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative Techniques*. CRC Press, Boca Raton, 2005, p. 245.

⁶ Alan Gunn: *Essential Forensic Biology*. Wiley-Blackwell, Chichester, 2009, p. 92.

jedt, kevésbé ismert terület. Ebben a tanulmányban a vérnymelemzés lehetőségeit tekintem át, illetve a jövőbeli hazai fejlesztés lehetőségeit.

Megjegyzések a nevezéktanhoz

A szakterület neve napjainkban angolul *bloodstain pattern analysis*, németül pedig *blutspurenmusteranalyse*. Korábban más megnevezések is használatban voltak, angolul például a *blood spatter pattern recognition* vagy a *blood splatter pattern analysis*.⁸ A *bloodstain pattern analysis* (a továbbiakban: BPA) napjainkra mintegy „hivatalos” nemzetközi név lett. Ezt viseli a szakterület szakértőit tömörítő nemzetközi társaság, az International Association of Bloodstain Pattern Analysts (IABPA⁹), illetve a tanulmány készítése idején százéves amerikai International Association for Identification (IAI¹⁰) vonatkozó szekciója. Az FBI által létrehívott tudományos munkacsoportok közül a vérfoltokkal foglalkozó SWGSTAIN¹¹ a szakterület szakértői számára előírt mintegy kötelező nevezéktanban ugyancsak a BPA-t használja.

A hazai *Módszertani útmutatóban*¹² a szakterület magyar neve vérnymelemzés; egy másik hazai elnevezése pedig vérfolt-morfológia, például a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet honlapján¹³ is így szerepel. A vérfolt-morfológia kifejezés szerepel továbbá a Nemzeti Közszerológiai Egyetem¹⁴ és a Belügyi Tudományos Tanács honlapján¹⁵ is, Nyilasi Tibor szaktanár kutatási területének megnevezésekor. Az egyetlen általunk ismert szakdolgozatot *Osztrogonáczi Nikolett* írta 2013-ban, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem kriminalisztikai tanszékén, a konzulens Nyilasi Tibor volt. A diplomamunka címe *A vérfolt morfológia jelentősége és alkalmazásának helyzete hazánkban*. A 2015. évi Országos Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK) rendvédelmi szekciójában *Metzger Máté A vérfoltmorfológia alkalmazása a nyomozásban és a bizonyításban* című pályaműve első helyezést és különdíjat érde-

7 Barry A. J. Fisher: *Techniques of Crime Scene Investigation*. CRC Press, Boca Raton, 1993, p. 218.

8 Ngaire E. Genge: *The Forensic Casebook. The Science of Crime Scene Investigation*. Random House, London, 2003, p. 98.

9 www.iabpa.com

10 www.theiai.org

11 www.swgstain.org

12 Petrétei Dávid: *Helyszíni vérnym elemzés*. In: Gárdonyi Gergely (szerk.): *Módszertani útmutató bűnügyi technikusoknak*. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2014, 57–61. o.

13 Lásd <http://bszki.hu/page.php?354>

14 Lásd http://www.bm-tt.hu/rtf/cuccok/letolt/2011_kutterv_rtf.pdf

15 Lásd <http://www.bm-tt.hu/szeszlet.php/171>

melt; százdoldalas, példásan alapos munkája azonban (mindeddig) nem került publikálásra. Tehát olyan publikált szakcikkéről, jegyzetről vagy könyvrészéről, ami a szakterületet mélységében feldolgozza vagy bemutatja, és a vérfolt-morfológia megnevezést tartalmazná, nincs tudomásunk.

A BPA fordításakor a vérvomelemzés kifejezést szerencsésebbnek tartom, mert ebben benne van, hogy vérről van szó, nyomról van szó, és annak (szakértői) elemzéséről van szó. Kriminálisztikai értelemben ugyanis nyomnak hívunk minden elváltozást, ami alaki jellemzőire tekintettel segíti a felderítést és a bizonyítást (ujjnyom, fognyom, eszköznymok stb.); anyagmaradvány pedig minden olyan elváltozás, ami anyagi jellemzőinél fogva segíti a felderítést és a bizonyítást (szagmaradvány, DNS, festékek stb.). Egyes bűnjeltek pedig kettős természetűek: ahogy az ujjnyomok anyaga hordozhat DNS-t, úgy a vérfoltok, cseppek, freccsenések alaki jellemzőiből is vonhatunk le fontos következtetéseket.

Történeti és szakirodalmi áttekintés

A vérvomelemzés első tudományos megközelítése *Eduard Piotrowski* lengyel tudós nevéhez köthető, aki 1895-ben a Bécsi Egyetemen jelentette meg könyvét a fejsérülések esetén jelentkező vérmintázatok alakjairól. Felismeréséhez kísérlet sorozat vezetett: papírral kibélelt szobában nyulak fejét verte szét tompa tárgyakkal.¹⁶

1966-ban *Paul Kirk*, az amerikai forensic science atyja¹⁷ szakértő tanúként tett vallomást a Court of Common Pleas előtt az Egyesült Államokban, a *State of Ohio vs. Samuel Sheppard-ügyben*.¹⁸ Ez volt az első eset, hogy bíróság előtt vérvomelemzés bizonyítékkénti felhasználására került sor. A vérvomelemzéssel sikerült választ találni arra, hogy a bántalmazás során a sértett és az elkövető egymáshoz képest hogy helyezkedett el; illetve, hogy az elkövető bal kézzel ütött.¹⁹ (Megjegyzés: a források egy része 1955-öt jelöl

16 Silke Brodbeck: Introduction to Bloodstain Pattern Analysis. Journal for Police Science and Practice, vol. 2, 2012, pp. 51–57.

17 Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika tendenciái. A büntügyi nyomozás múltja, jelene, jövője. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014, 19. o.

18 A szakértő tanú meghallgatásáról szóló jegyzőkönyvrészlet <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/frtrial/sheppard/kirktestimony.html>.

19 William G. Eckert – Stuart H. James: Interpretation of Bloodstain Evidence at Crime Scenes. CRC Press, Boca Raton, 1998, pp. 5–7.

meg évszámként; az emberölés 1954-ben történt, a véryomelemzés viszont a megismételt eljárás során, 1966-ban került bizonyítékként felhasználásra.)

Flight Characteristic and Stain Patterns of Human Blood címmel 1971-ben jelent meg *Herbert Leon MacDonnel* szakkönyve.²⁰ Munkássága során arra törekedett, hogy a valódi helyszíneken látott véryomokat laboratórium-ban rekonstruálni tudja.²¹ 1973-ban tartott először alakszerű oktatást.²²

1983-ban alapították az International Association of Bloodstain Pattern Analysts szervezetet²³, amely azóta szervezi és összefogja a szakterület érintő kutatásokat, képzési konferenciákat szervez, szakmai folyóiratot ad ki. Az utóbbi néhány évben megkezdte a szakterület standardizálását, akkreditálását, a szakértői felkészítés egységesítését.

Az Egyesült Államokban Kirk 1966-os szakvéleménye után is több precedens született, amelyek elismerik a véryomelemzés tudományos jellegét, a szakterület létjogosultságát és a szakkérdésekre adott válaszok bizonyítói erejét.²⁴

Hazánkban a szakterületnek nincsenek ilyen hagyományai. Az 1961-es *Kriminalisztika*²⁵ hosszan ír a helyszíneken található vérről, de a vérfoltok alaki jellemzőiről csak egészen keveset: noha leszögezi, hogy a cseppenésekből és freccsenésekből értékes következtetéseket lehet a helyszínen levonni, ezeket alig részletezi.²⁶ Még fájóbb, hogy az aktuálisan legátfogóbb hazai kézikönyv, a kétkötetes Bócz-féle *Kriminalisztika*²⁷ még ennyit sem szentel a szakterületnek, gyakorlatilag említést sem tesz a vérről mint nyomról. A magyar szakirodalom korszakalkotó jelentőségű koncentrált elméleti monográfiája, a Fenyvesi-féle *A kriminalisztika tendenciái*²⁸ a vért a kriminalisztika (történetének) második mérföldköveként jelöli meg (az első az ujjnyom), azonban az alaki jellemzőkből levonható következtetéseknek egyetlen rövid bekezdést szentel, azt a benyomást keltve, hogy a szakterület száz éve meghaladottnak számít.

²⁰ William G. Eckert: Introduction to Forensic Sciences. CRC Press, 1997, p. 169.

²¹ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: Principles of Bloodstain Pattern Analysis. Theory and Practice. CRC Press, Boca Raton, 2005, p. 4.

²² Stuart H. James – Jon J. Nordby – Suzanne Bell: i. m. 190. o.

²³ Tom Bevel – Ross M. Gardner: Bloodstain Pattern Analysis with an Introduction to Crime Scene Reconstruction. CRC Press, Boca Raton, 2008, p. 13.

²⁴ Például State v. Moore, 458 N.W.2d 90, 97 (Minn. 1990)

²⁵ Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): Kriminalisztika. Általános rész. Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961

²⁶ Uo. 304. o.

²⁷ Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika I–II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 254–256., 593–597. o.

²⁸ Fenyvesi Csaba: i. m. 59–61. o.

A hazai szakirodalmi érdektelenség azért is nehezen érthető, mert a nyolc-évesnél idősebb gyermekeknek szóló *Mi micsoda?* könyvsorozat nyomozásról szóló kötete (!) ismerteti a vérnyomelemzés elvi alapjait és felhasználásának lehetőségeit, még hozzá meglehetősen szakszerűséggel.²⁹

A már idézett *Módszertani útmutató* megkísérelt egyfajta áttekintést nyújtani a szakterületről, bevezetni valamiféle közös nevezéktant, de terjedelmi és egyéb korlátok miatt természetesen nem minősül a szakterület mélységét bemutató műnek.

A vérről

A vérről csak a témánk szempontjából legfontosabb jellemzőket foglalom össze. A vér sűrűsége a vízéhez hasonló, azonban úgynevezett nemnewtoni folyadék³⁰, viszkozitása a víznél kb. négyszer nagyobb.³¹ Nemnewtoni folyadékként ugyanakkor a viszkozitása az őt érő erőhatás függvényében változik: pszeudoplasztikus folyadék, „nyírásra jobban folyik”, azaz nagyobb sebességű erőhatásra hígán folyóvá válik.³² Cseppenéskor, freccsenéskor másképp viselkedik, mint a víz.

A vérnyomelemzés általában

Noha a vérnyomokkal eleinte az orvosok, orvos szakértők foglalkoztak, illetve a nyomokat általában a traszológia, a nyomszakértők vizsgálják, napjainkban (külföldön) nyilvánvaló, hogy a vérnyomelemzés külön szakterület. Az Egyesült Államokban született precedens orvos szakértő kizárásáról, mert kifejezetten a vérnyomelemzés területén nem volt sem képzettsége, sem igazolható tapasztalata.³³ Természetesen foglalkozhat vérnyomelemzéssel az orvos szakértő és a nyomszakértő is, ehhez azonban az kell, hogy elsajátítsa a szakterületre vonatkozó speciális ismereteket.

29 Rainer Köthe: Nyomozás. Babilon Kiadó, 2011, 13. o. [Mi Micsoda? 110.] A vonatkozó fejezet hozzáférhető: <http://mimicsoda.hu/cikk.php?id=883>

30 Szikszai Zita: Klinikai hemoreológiai vizsgálatok. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum Immunológiai Intézet, Debrecen, 2003.

https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/2442/Szikszai_Zita_tezis_magyar.pdf?sequence=3

31 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 48. o.

32 Uo. 49. o.

33 Illinois v. Kaczmarek, 318 Ill. App. 3d 340 (2000)

A véryomelemzés felhasználja az általános kriminalisztikai ismeretek mellett a matematika, fizika és biológia eredményeit is. Megállapításait mindig a többi helyszíni elváltozás ismeretében teszi meg, azokkal együtt, mintegy szinergiában működik. Így különösen figyelembe veszi az áldozat sérüléseiről tett orvos szakértői megállapításokat, a helyszín általános állapotát, a talált elkövetési eszközöket, és nem utolsósorban a vérré mint anyagmaradványra vonatkozó szakértői megállapításokat.

A véryomok alaki jellemzőiből következtetések vonhatók le a vér érkezésének irányára, sebességére, a nyomképző folyamat erejére vagy sebességére.³⁴ Mindezekből pedig a szakértő következtetni tud a következőkre: a sérülés jellege, lehetséges keletkezési mechanizmusa, az elkövetés eszköze, a sérülések száma, az elkövető és a sértett egymáshoz viszonyított testhelyzete a bántalmazás során, a sértült mozgása a bántalmazás közben vagy azt követően, a sérülés önközű vagy idegenközű volta, az elkövető jobb- vagy balkezessége. A helyszín általános állapotával és az egyéb szakterületek megállapításaival összevetve a véryomelemzés értékes információkat nyújthat a cselekmény lefolyásáról, az elkövető célzatáról, motívumáról, habitusáról, tapasztalatairól stb.

Az egyes nyomfajták

Az egyes nyomfajták többféleképpen csoportosíthatók; mi itt a *Módszertani útmutatóhoz*³⁵ és a *James–Kish–Sutton*-féle kézikönyvhöz³⁶ hasonlóan paszszív, freccsent és megváltozott nyomokat különböztetünk meg. Megjegyzésre érdemes, hogy a SWGSTAIN nevezéktana csoportosítást nem tartalmaz; mi a könnyebb érthetőség miatt mégis csoportosítunk.

A nyomfajták elnevezése az angol szakirodalmi nevezéktan fordítása szerint történik. Nyilvánvaló, hogy például a csepp valójában a szabadon eső kis mennyiségű folyadék megnevezése, nem pedig a már becsapódott, már a felületen nyugvó kis mennyiségű folyadék. A filozófiai tisztaságú megnevezés talán a cseppent vér lenne, de az egyszerűség kedvéért legtöbbször mégis a cseppet (csorgást, kenődést, fröccsenést, tócsát, loccsanást, elhajítást, kilövévédest stb.) használjuk. Tekintsük ezeket a szakterület sajátos fogalmainak.

³⁴ Thomas Buckles: *Crime Scene Investigation. Criminalistics, and the Law.* Delmar Learning, New York, 2007, p. 194.

³⁵ Gárdonyi Gergely (szerk.): i. m. 57. o.

³⁶ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 10. o.

Az általunk alkalmazott felosztás szerint passzív nyomok azok, amelyekre a képződéskor nem hat külső erő, legfeljebb azok, amelyek minden folyadékra általában, így különösen a tömegvonzás, a diffúzió, a belső sűrűlódás, felületi feszültség stb.

Passzív nyomok

A csepp (SWGSTAIN: *drip stain*).³⁷ Nyugalmi körülmények közt a belső sűrűlódás és a felületi feszültség alapján nagyjából ötven mikroliter vér az, ami a „saját súlyánál fogva” leesik a gravitáció hatására. A szabadon eső vér a népszerű grafikák „cseppalakja” helyett szabályos gömb alakot vesz fel. Ha a szabadon eső csepp sima, nem porózus felületre érkezik merőlegesen, akkor szabályos körként képződik le. Az ötven mikroliter vér által képzett szabályos kör 9–20 mm átmérőjű lehet: minél magasabbról esik le, annál szélesebb lesz. Magasból esés vagy enyhén egyenetlen felület esetén jellemző lesz a koronaképződés: a szabályos kör peremén „tüskék” jelennek meg, a csepp fogaskerékalakot vesz fel.

Egynél több csepp akár ösvényszerűen kirajzolhatja a csepp forrásának mozgását (SWGSTAIN: *drip trail*).

Ha nem merőlegesen érkezik a csepp, alakja elnyúlt lesz. Ez történik akkor, ha lejtős felületre csapódik, és akkor is, ha eleve szögben érkezik. Ebben az esetben általában az egyik irányba, a hossz tengelynek megfelelően, a csepp elvékonyodik, szinte „farka” lesz, vagy „ujjai” lesznek, adott esetben a vékonyodás végén kis pont lesz megfigyelhető, mint egy felkiáltójel. Ennek oka, hogy a szögben érkező vér a haladási irányba igyekszik továbbhaladni, azonban anyaga felhasználandó eközben. Az elvékonyodás, „farkok” vagy „ujj” tehát abba az irányba mutat, amerre a vércsepp haladni kívánt, tehát az elvékonyodással ellentétes irányból érkezett.

A csepp elnyúlt alakjából könnyen kiszámolható a becsapódási szög. A megnyúlt csepp hosszúságának és szélességének hányadosa a becsapódási szög szinuszával egyenlő. A csepp szélességét a hossz tengelyre merőlegesen, a csepp legszélesebb pontján kell mérni. A hosszúságot a legszélesebb ponttól a csepp elejéig (tehát nem a megnyúlás irányába!), majd az eredmény dupláját venni. Mivel a szinusz nem lineáris, kb. hetven fok vagy annál nagyobb becsapódási szög esetén az eredmény egyre inkább közelíteni fog az egyhez; a kerek egy a kilencven fok, pontos derékszög szinusz. Helyszíni

³⁷ Uo. 76. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 53. o.; William G. Eckert – Stuart H. James: i. m. 19. o.

méréseknél ezt észben kell tartani, a hetven fok feletti szögeknél nem célszerű pontos szöget meghatározni, öt fokos szó szerint századnyi különbséget takarnak, úgymond mérési hibahatáron belül vannak.

A csepp érzésének iránya és szöge ismeretében meghúzható az az egyenes, amit a vércsepp a pályáján bejárt. Több csepp esetén ezek az egyenesek metszhetik egymást, így meghatározható lesz az egy eseményből származó több vércsepp közös keletkezési pontja. Megjegyzésre érdemes, hogy a gyakorlatban kettőnél több vércsepp esetén szinte soha nem „pontot” tudunk meghatározni, hanem (ideális esetben) néhány köbcentiméter térfogatú területet. Ezt a későbbiekben a nyom keletkezési helyének fogjuk hívni. Természetesen szűk értelemben véve a nyom keletkezési helye az lesz, ahol a nyomot megtaláljuk, hiszen ott keletkezett a cseppent vér mint kriminalisztikai nyom, ahol a csepp van. Azonban a nyom azért keletkezik, mert a nyomot alkotó vér valahonnan indult; ezt az indulási pontot a SWGSTAIN szerinti nevezéktan *area of origin* névvel illeti, ennek fordítása tehát a továbbiakban „a nyom keletkezési helye” lesz.

A csepp elnyúlt alakját tehát erőhatás okozza; ez azonban sokféle lehet. Ha a vér olyasvalakiról csöpögött a padlóra, aki először állt, majd sétált, végül futott, akkor először szabályos kör alakú cseppek keletkeznek, majd némileg megnyúlt, gyorsabb mozgás esetén erősebben megnyúlt cseppek jönnek létre. Hiba lehet, az elemzést félreviheti, ha nem jut eszünkbe, hogy a csepp indulhatott mozgó tárgyról (személyről) is.

Az említett számítások a bemutatott pontossággal csak sík, nem porózus és sima felületen talált cseppek esetében végezhetőek el. Gyöngykavicsos vagy véccészsze külsején az ívelt felületek miatt még a merőlegesen érkező cseppenés is elnyúlt alakú lesz. Nem mondhatjuk, hogy „lehetetlen” becsapódási szöget számolni az ilyen esetekben, de azt kijelenthetjük, hogy rendkívül körülményes (legalábbis a középiskolait messze meghaladó geometriai ismereteket követel). Egyébként ilyen számításokat „éles ügyekben” külföldi szakértők is csak ritkán végeznek.³⁸

A tócsa (SWGSTAIN: *pool*).³⁹ Amikor ötven mikroliternél több vér kerül egy helyre, annak alakja már szabálytalan lesz: folyadékként kitölti a rendelkezésre álló teret. A tócsa mérete elsősorban a vér mennyiségétől és a hordozófelület esetleges nedvszívó tulajdonságaitól függ.

38 Terry Flippence – Christopher Little: Calculating the Area of Origin of Spattered Blood on Curved Surfaces. *Journal of Bloodstain Pattern Analysis*, vol. 27, no. 3, 2011, pp. 3–16.

39 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 87. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 61. o.; William G. Eckert: *Introduction to Forensic Sciences*. CRC Press, 1997, p. 188.

A loccsanás (SWGSTAIN: *splash pattern*).⁴⁰ Természetesen a cseppnél, azaz nagyjából ötven mikroliternél nagyobb mennyiségű vér is képes szabad- esésre, azonban ekkor szabadesés közben nem gömb alakot vesz fel, és így leérkezésekor, becsapódásakor is szabálytalan alakú lesz. A szabálytalan alakú folt mérete elsősorban a vér mennyiségétől függ, másodsorban a felülettől (sima vagy sem, porózus vagy sem stb.). Loccsanáskor a vér maga köré kis cseppeket fiadzik, amelyek sugarasan szétterjedve, tüskeszerűen elfelé mutatnak a loccsanástól. Ha valamiféle erőhatásra vagy szögben érkezett a loccsanás a felületre, akkor a legtöbb „tüske” és fiadzott csepp (fiókcsepp) az erőhatás irányának megfelelően helyezkedik majd el: ahogy a vér, tehetetlenségénél fogva igyekezett tovább haladni az erőhatásnak engedelmeskedve. Így ha a loccsanásnak csak egyik oldalán látunk tüskéket és fiókcseppeket, nagy biztonsággal következtethetünk arra, hogy a vér szögéből, az ellenkező irányból érkezett.

A csorgás (SWGSTAIN: *flow pattern*).⁴¹ A saját súlyától leszakadó, a levegőben gömbölyű csepp nagyjából ötven mikroliter vérből áll, ez a felületet eléri, ott szabályos körben vagy elnyúlt alakban leképződik. Az ötven mikroliternél nagyobb mennyiségű vér a nem porózus felületeken a gravitációnak (esetleg egyéb erőhatásnak) megfelelően csorogni kezd; eközben, ahogy nyomot hagy, anyaga elfogyhat. Természetesen tócsából, loccsanásból is indulhat csorgás, ha a terepviszonyok ezt lehetővé teszik; illetve a csorgás is végződhet tócsában.

A csorgó vér nyomai tehát megmutatják, hogy a folyékony vérré milyen irányból hatott a gravitáció. Gyakorlati példa: az elhalt hanyatt fekszik, több fej- és nyaksebbel. Ezek a sebek erősen véreznek, tehát mind a test, mind a nyughely (például ágy) csupa vér. Mégis megfigyelhető, hogy a halántékon lévő sebből az arcon keresztül a nyakra vér csorgott. Az elhalt jelen helyzetében ez a csorgás a talajjal párhuzamos. A levonható következtetés: a halántékseb elszenvedésekor felsőteste függőleges helyzetben volt (állt vagy ült). Adott esetben ez kizárhat terhelti vallomást (például álmában meglepett alvó sértett agyonverése).

A nyomat vagy kontakt (SWGSTAIN: *transfer stain*).⁴² Véres tárgyak, véres felületek más felületekkel hosszabb-rövidebb ideig érintkezve a vért átad-

40 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 82. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 56. o.; William G. Eckert – Stuart H. James: i. m. 306. o.

41 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 84. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 63. o.; William G. Eckert – Stuart H. James: i. m. 48. o.

42 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 88. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 61. o.; William G. Eckert – Stuart H. James: i. m. 50. o.

ják, a felületet vérrel szennyezik. Általános kriminalisztikai értelemben ezek a „véres nyomok”, a véryomelemzés nevezékτανában azonban nyomatnak vagy kontaktnak nevezzük őket. Nyomat vagy kontakt bármely véres tárgytól keletkezhet, aminek alaki tulajdonságai a vérszennyeződéс által leképeződnek a hordozófelületen; ilyen lehet egy véres kalapács az asztalon, ahol a kalapács elmozdítása után is annak nyoma ott felfedezhető lesz.

A helyszíneken nagyon jellegzetes, szinte összetéveszthetetlen képet mutat a véres haj nyomata. Sőt, véryomelemzési szempontból nyomatnak minősülnek a véres lábballi- vagy ujjnyomok is, ezekről később még lesz szó.

Sajátos nyomfajta a kenődés (SWGSTAIN: *swipe*)⁴³, ami gyakorlatilag a „dinamikus nyomat”, azaz véres tárgyak által képzett dinamikus véres nyom. Ilyen lehet tipikusan a vonszolásos nyom, de akár a haláltúsát vívó áldozat vergődése közben is keletkezhetnek ilyen nyomok. A kenődés nem tévesztendő össze az elkenéssel (SWGSTAIN: *wipe*), amit a változtatott nyomok közt fogunk kifejteni.

Érdekes elméleti kérdés, hogy a nyomat és főleg a „dinamikus nyomat”, azaz kenődés miért passzív nyom, hiszen külső erő hatása hozza őket létre. A véryomelemzés nevezékτανában azonban az „aktív” nyomok mindig valamiféle freccsenések lesznek; ami nem freccsenés, azt nem sorolják az aktív nyomok közé. A változtatott nyomok közé is tartozhatnának, de oda általában egy már „kész” véryom megváltozását sorolják. Valószínűleg egyébként éppen az ilyen elméleti kategorizálási problémák miatt tekintenek el a kategóriák következetes használatától újabban.

A beivódás (SWGSTAIN: *saturation stain*).⁴⁴ A vér az említett passzív nyomokat többnyire a nem porózus, nedvszívó tulajdonságokat nem mutató felületeken produkálja. Nedvszívó anyagokon, így különösen ruházaton, szőnyegen, ágyneműn, de akár homokos talajon is beivódik, az anyagba beszívárog.

Vizsgálták, hogyan alakul többretegű ruházaton a vér átterjedése. Ez alapvetően a ruházat anyagának nedvszívó tulajdonságaitól függ: a vérfolt mindig a jobb nedvszívó tulajdonságú szöveten lesz nagyobb, függetlenül az elhelyezkedéstől. Az azonos nedvszívó tulajdonságú szövetrétegek közt azon lesz nagyobb a vérfolt, amelyik a vérhez közelebb van. Megjegyzésre érdemes, hogy a nedvszívó tulajdonság nem csak az anyag függvénye; például

43 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 89. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 59. o.; William G. Eckert – Stuart H. James: i. m. 306. o.

44 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 87. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 63. o.

egy vastagabb szálakból kötött ruha mindig jobb nedvszívó lesz, mint az azonos anyagból készült szövött.⁴⁵

A beivódott vér mennyiségének becslése igen nehéz lehet, de egyes ügyekben erre szükség lehet. Erre egy lehetséges módszer a vér kiáztatása például a szőnyegből vagy az összelapátolt homokból, majd a laborkörülmények közt homogenizált oldatból vett mintát spektrofotométerrel megméri. A hemoglobin (HbO₂) abszorpciós maximuma 408 nm; az abszorpció intenzitásából pedig a Lambert–Beer-törvény szerint kiszámolható a mintaoldat hemoglobinkoncentrációja. A koncentráció és az eredeti homogén oldat mennyisége alapján meghatározható a helyszínről összegyűjtött hemoglobin abszolút mennyisége. A vér átlagos hemoglobintartalma függ az életkortól, a nemtől és egyes betegségektől is, de ismert sértett orvosi előzményi adatai birtokában viszonylag pontos becslés adható az egyedi személy vérének átlagos hemoglobintartalmáról. A talált hemoglobin abszolút mennyisége és a személy vérének hemoglobintartalma alapján pedig kiszámolható a helyszínen található vér mennyisége.⁴⁶

Aktív (freccsent) nyomok

A vérvomelemzésben, ahogy utaltunk rá, aktív nyomoknak minősülnek a valamilyen külső erő hatására történő freccsenések; a nem freccsenő vér, még ha valamiféle erő hat is rá, nem minősül aktív nyomnak. Aktív nyom lehet a folytatólagos csepegés, a külső erőhatásra történő fröccsenés és a kilövődés. Amikor vér csepeg a vérbe, az eredeti csepp karakterisztikája eltűnik már gyakorlatilag az első folytatólag belecseppenő vér hatására (SWGSTAIN: *drip pattern*).⁴⁷ A folyékony vérbe csepegő folyékony vér az eredeti „szülő nyom” köré kis cseppeket fiadzik, ahogy belecsapódik, miközben azt hizlalja is. Ezek a fiókcseppek a közönséges passzív cseppektől méretben jelentősen elmaradnak, körülbelül négy-öt milliméter nagyságúak lesznek.

A folytatólagos csepegés nyomát meg kell különböztetni a loccsanástól és a tócsától is. Sok csepp természetesen képezhet akár tócsát is, de a gyakorlatban a véralvadás miatt ezek különbözők lesznek: a tócsa felszíne sima lesz

⁴⁵ Stephen Michielsen professzor, az Észak-karolinai Állami Egyetem oktatójának előadása az 5. IABPA Europe konferencián. Róma, 2015. május 14.

⁴⁶ Arnon Grafit – Amit Cohen – Yaron Cohen: Estimation of Original Volume of Dry Bloodstains Using Spectrophotometric Method. *Journal of Forensic Identification*, vol. 4, 2012, pp. 305–314.

⁴⁷ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 108. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 57. o.

alvadtan is, a folytatólagos csepegés hatására pedig inkább gyűrött, ahogy az alvadó vérhártyát eltalálják az újabb cseppek, amelyek aztán szintén megalvadnak.

A külső erőhatásra történő fröccsenések (SWGSTAIN: *spatter stain*, *impact pattern*, *forward spatter pattern*)⁴⁸ megítélésakor a legfontosabb szempontok egyike a külső erőhatás nagysága, sebessége. Lassú erőhatás, például ha belelépnek a vértócsába, tüskés peremet alakít ki a tócsa erőhatással ellentétes szélén, illetve a nyom köré kis cseppeket fial. Ezeknek a fiókcseppeknek a mérete nagyjából három-négy milliméter lesz.

A közepes sebességű erőhatások kb. az öt és harminc m/s sebesség közé tehetők; ezek tipikusan ütlegelés hatására keletkeznek. Ilyen hatás lehet a pusztá kezés vagy tompa tárgyakkal történő megütés, de akár az áldozat fejének falba vagy padlóba verése is. Ugyancsak idesorolhatók a közlekedési eszközök, járművek nyomai, ha kb. száz km/h sebesség alatt következik be a baleset. Rendkívül informatívak; a fiókcseppek messzebb repülnek, számuk számottevőbb a lassú erőhatás által fialt cseppekhez képest. A cseppek iránya és szöge a cseppnél irtaknak megfelelően kiszámolható, így a nyomok keletkezési helye meghatározható. Ezek a cseppek szinte mindig kisebbek négy milliméternél.

A gyors erőhatások harminc m/s feletti sebességgel hatnak; tipikusan ilyen a lövés, robbanások, a nagy sebességű járművek, a légcsavar, a szalgfűrészek stb. A sebesség növekedésével a fröccsenő cseppek mérete csökken. Lövés esetében már szinte permetszerű finomsággal terül szét a vér (SWGSTAIN: *mist pattern*).⁴⁹ Nyilván a nagyon kisméretű cseppek egyre kevésbé lesznek informatívak; sokszor csak becsülhető lesz a keletkezés iránya.

Lövések esetén tipikusan a vér visszafelé is fröccsen: nemcsak a kilépő lövedék mögöl fröccsen elő a vér, hanem a becsapódáskor, a bemeneti oldalon is. (Ezt a jelenséget megfigyelhetjük *Harold E. Edgerton Mit gondolt volna – ezt látva – Tell Vilmos?* című 1964-es művészi fényképfelvételén, ahol éppen egy almát szakít át a lövedék.⁵⁰) Közele lövéseknél tehát jellemző lehet a fegyverre, illetve lövő kézre visszafroccsenő vér (sőt egyes esetekben: velő, csontszilánk); ez adott esetben támpont lehet egy lövés önkézüségének megítéléséhez (SWGSTAIN: *backspatter pattern*)⁵¹. Fontos kiegészítő megjegy-

48 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 119. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 41. o.; William G. Eckert: i. m. 196. o.

49 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 131. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 20. o.

50 Szilágyi Gábor: A fotóművészet története. Képzőművészeti Alap, Budapest, 1982, 380. o.

51 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 136. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 219. o.

zés, hogy a gyakorlatban kifejezett visszafröccsenési nyom a lövési esetek mintegy harmadában keletkezik csak.⁵² (Talán még érdekesebb, hogy láncfürészes daraboláskor az elkövető ruháján sem lesz visszafreccsent vér.)⁵³

A kilövődések közé tartoznak az ütőeres vérzés nyomai, a légutakból kilövődő vér és az elhajítódás.

Az elhajítódás (SWAGSTAIN: *cast-off pattern*)⁵⁴ kevés közt az egyik olyan nyomfajta, ami kifejezetten szerepelt az 1961-es *Kriminalisztika* kötetben, „indirekt freccsenés” néven.⁵⁵ Metzger Máté hivatkozott dolgozatában „szóródásnak” fordítja, ami érzésem szerint nem kellően pontos. Nevezhetjük a *cast-off* nyomokat esetleg lerázásnak, lerázódásnak is; én az elhajítódást választottam, mert az véleményem szerint közelebb áll a kategória (*projectile*, azaz kilövés, kilövődés) megnevezésének fordításához.

Véres dolgok (tárgyak, testrészek stb.) lengetésekor, lendítések, lóbálások a vér ezekről a tárgyakról leszakad, és cseppként elfreccsen valahová, a lendítő erőhatásnak megfelelően. Az eddigiek alapján belátható, hogy a nagyjából ötven mikroliter vér a „saját súlyánál fogva” (azaz a gravitáció hatására) elhagyja hordozóját és lecsöppen; azonban a kevesebb vér is képes elhagyni hordozóját, ha a gravitációra a hordozó mozgása rásegít. Az elhajított vér emiatt általában kisebb méretű cseppeként képződik le, mérete az egy centimétertől elmarad (tipikusan négy-nyolc mm nagyságú). Ez az általános szabály. Rendkívül véres tárgy lengetésekor persze nagyobb mennyiségű vér is elhajítható, mert a vérnek „nincs ideje” a gravitáció hatására lecsöppögni. A nagyobb mennyiségű vér, elhajítódva, szabálytalanabb alakot vesz fel, és ha nem nedvszívó anyagra érkezik, a vér a gravitációnak megfelelően csorogni kezd.

Tipikusan az elhajítódásnál nem egyetlen vércsepp freccsen el, hanem több; ráadásul a több vércsepp nem egyszerre szakadozik el, hanem a lengetés során folyamatosan. Így szerencsés esetben a lendítés során elhajítódott vércseppek ösvényszerű mintát alkotnak a környezetükben (padlón, falon, plafonon). Ezek az ösvények utalhatnak a lendítések számára, illetve az egyes cseppek irányából és szögéből meghatározható lehet a lendülő tárgy helyzete. Adott esetben a plafonon, illetve falon talált szabályos kör alakú csepp merőleges becsapódásra utal, tehát a lendülő eszköz helyzete viszony-

⁵² Paolo Fratini csendőr alezredes előadása az 5. IABPA Europe konferencián. Róma, 2015. május 13.

⁵³ Silke Brodbeck előadása az 5. IABPA Europe konferencián. Róma, 2015. május 15.

⁵⁴ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 169. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 44. o.; William G. Eckert: i. m. 188. o.

⁵⁵ Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): i. m. 304. o.

lag pontosan meghatározható. Több ösvény és azok mindegyikében merőlegesen becsapódott csepp esetén kikövetkeztethető lehet a lendülő eszköz (és így az elkövető) cselekmény közbeni mozgása is.

Ki kell emelni tehát a mennyezet jelentőségét. Szemle közben mindenképpen meg kell tekinteni a mennyezetet. Már csak azért is, mert valószínűleg az elkövető is elfelejtett felnézni, elmulasztotta a nyomok eltüntetését.

Egy gyakorlati példa: a sértett álló helyzetben szenved el az első ütést, az elkövetés eszköze például egy fejsze. Az első ütés közepes sebességű erőhatásra bekövetkezett fröccsenést okoz a falon és a padlón (és az elkövető ruháján). A második ütésre emelt fejszéről elhajítódik néhány vércsepp, ösvényszerű nyomot hagyva a falon és a plafonon. A sértett megtántorodik és összerogy, de még nem fekszik el. A második ütés lecsap, közben ismét cseppek hajítódnak el a fejszéről, a második ösvényt alkotó cseppek iránya az első ösvényt alkotó cseppekhez képest pont ellenkező lesz, ráadásul a megváltozott helyzetű célpont miatt a lendítés íve is más lesz. A második ütés is közepes sebességű erőhatásra bekövetkezett fröccsenést okoz a falon és a padlón; mivel a nyom keletkezési helye alacsonyabban van (az áldozat összerogyott), a freccsenések a második csoportja más alakú lesz az eltérő becsapódási szög miatt. És ha a példa kedvéért harmadszorra is lecsap a fejsze, hogy a már földön fekvő sértettet eltalálja, akkor két ösvény keletkezik az elhajítódásból (az eszköz felemelésekor, majd a lesújtáskor), és egy harmadik csoport közepes sebességű erőhatásra történő freccsenés. Ha megfelelően elemezzük és interpretáljuk a talált vérnyomokat, cáfolni tudjuk akár az elkövetői védekezést, hogy például azért ütött háromszor, mert a rá támadó sértett csak a harmadik ütésre esett össze stb.

Ebben a példában nem véletlenül szerepelt fejsze. Igazságügyi orvostani értelemben vett vágásra alkalmas eszközökön, tehát fejszéken, kardokon, börtővágón, bárdon az első találat után lesz vér, és az képes lesz elhajítódni. Tompa tárgyakkal az első találatkor nem lesznek véresek, csak a második során. Tompa tárggyal történt többszörös bántalmazás során tehát eggyel kevesebb ösvény képződik.

Megjegyzésre érdemes, hogy az iménti példában szereplő hipotetikus helyszínen a vázolt nyomcsoportok nem különböznek el látványosan, például mindegyik freccsenésből jut a padlóra és a falakra is. Az előbbi verziót csak az egyes cseppek röppályájának kiszámításával és azok ábrázolásával lehet felállítani, de erre később még részletesebben visszatérünk. Másik megjegyzésünk, hogy egy ilyen helyszínen természetesen nem csak freccsenés és elhajítódott nyomok keletkeznek: a sebből a vér csorog, a csorgás végpontján csepeg, a fekvő áldozat feje körül tócsába gyűlik stb. Ráadásul az egyes nyomok

könnyen elfedik egymást, ezt soha nem szabad figyelmen kívül hagyni. Mindezekre tekintettel az elhajítódások vizsgálata során a bántalmazások számára csak minimumérték adható meg, maximum általában nem.

Elhajítódás történhet egyrészt a lengetéssel, másrészt mozgó tárgy hirtelen megállítással (SWGSTAIN: *cessation cast-off pattern*) is. Ez tipikusan bekövetkezik, amikor a véres tárgy eléri a sértettet.

Az elhajítódás megfelelő nyom ahhoz, hogy szerencsés esetben azonosítsuk, melyik kézzel történt a nyomképzés. Ekkor azonban figyelemmel kell lenni a gondolati rekonstrukció korlátaira.⁵⁶ Az elkövető foghatta a fegyvert két kézzel, vagy akár a „rossz” kezével is. Az elhajítódási nyomok leképeződhetnek az elkövető hátán, ha kellően hátralendíti az eszközt; leképeződhetnek akár a nadrágszár hátsó felén is, ha például térdelt az elkövetéskor. Elhajítódási nyomok ugyanakkor tipikusan nem keletkeznek az elkövető ruházatának mellrészén, nehéz elképzelni az eszköz olyan lendítését, ami ilyesmit hozna létre. Ilyen nyom általában a cselekménynél jelen lévő harmadik személyen képződik. Az elkövető ruházatának mellrészén (vagy az arcán) ugyanakkor természetesen képződhetnek fröccsenési nyomok. Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy azok általában négy milliméternél kisebbek.

Az ütőeres vérzés (SWGSTAIN: *projected pattern*)⁵⁷ során a vér a szív dobbanásainak megfelelően, a keringés általi nyomás hatására lövell ki a külvilágba. Ezek a kilövellt „adagok” a felszíneken olyan loccsanásnak tűnnek, amelyek erő hatására jöttek létre. Alakjuk az erőhatásnak megfelelő: egyik felükön korona (fogaskerék, nyúlványok) képződik, ami az erőhatás irányába mutat, a nyom keletkezési helyével ellentétes irányba mutat. Függetlenül a felületeken (falon) ez nem feltétlenül figyelhető meg, ilyenkor azonban szinte mindig csorgás indul a nyomból a gravitációnak megfelelően. Az ütőérből kilövellt vér rendkívül informatív lehet: falon az egyes nyomok eltérő magassága megmutatja a sértett (ütőeres sebének) mozgását, az egyes kilövellt nyomok darabszáma pedig a szívdobbanásokat, azaz a körülbelüli időtartamot a sérülés és a keringés megszűnése (összeomlása) között.

A légutakból kilövődés (SWGSTAIN: *expiration pattern*)⁵⁸ tipikusan a köhögés, tüsszentés hatása, száj, torok vagy tüdő sérülése esetén. Gyakran előfordul sorsszerű megbetegedések, például tüdő- vagy gégerák, de akár gyó-

⁵⁶ Gárdonyi Gergely: A gondolati rekonstrukció korlátai. *Belügyi Szemle*, 2013/10., 65–71. o.

⁵⁷ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 149. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 44. o.; William G. Eckert: i. m. 187. o.

⁵⁸ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 160. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 225. o.; William G. Eckert: i. m. 197. o.

morfekély hatására is, tehát nem csak heveny sérülések válthatják ki. Néha előfordulhat hasi sérülések esetén is, amikor a bélgáz lövi ki a vért a sebből.

A vér a levegő hatására kilövelléskor nagy sebességgel hagyja el a légutakat, ezért legtöbbször apró cseppekként képződik le a felületeken. A külső erő hatására történő fröccsenésektől segít elhatárolni, hogy a viszonylag nagyobb cseppekben gyakran megfigyelhetők légbuborékok (SWGSTAIN: *bubble ring*). A légutakból kilövellt vér sok esetben más testnedvekkel hígul, például nyállal. A nyálkaszerű testnedvek szála-cskákat képezhetnek, a nyállal vagy orrváladékkal kevert vér nyúlik, indaszerű képződmények jöhetnek létre; ilyesmi a tiszta vér esetében nem fordul elő. Vizsgálható továbbá a vér amidáztartalma; az amidáztartalom nyál jelenlétére utalhat. Az elhatárolás során a legfontosabb és legegyszerűbb segítséget azonban a halottszemle nyújtja: a holttest orrában, szájában van-e vér?

Az Egyesült Államokban egy éles ügyben a „sértett” előrehaladott gégerákja miatt löfegyveres öngyilkosságot követett el; ápolója ruháján apró vérfreccsenéseket találtak, amiket tévesen külső erő hatására bekövetkezett fröccsenésként, permetként, tehát a lövés nyomaként értelmeztek. Mivel a freccsenések a ruházatra beivódtak, a légbuborékok eltűntek; ez vezetett az első téves szakvéleményhez és az ápoló első fokon történő elítéléséhez. A másodfokú eljárásban az új szakértő légutakból kilövelltésként értelmezte a ruházaton talált nyomokat, a légbuborék hiányát a nyom beivódásával magyarázta; az ápolót jogerősen felmentették.⁵⁹

A változtatott nyomok

Változtatott nyomnak (SWGSTAIN: *altered patterns*) tekintjük azt, amikor egy „kész” véryommal történik valamilyen további hatás. Ez lehet egyszerű száradás vagy alvadás, lehet a nyom elkenése, felhígulása például eső hatására, a feltakarítás, de akár rovarok, férgek, egyéb élőlények hatása is.

Az egy helyen lévő nyomok keletkezési sorrendjének meghatározása néhány esetben lehetséges ugyan, többnyire azonban nem vagy nem pontosan.⁶⁰

A még nedves vér elkenése (SWGSTAIN: *wipe pattern*)⁶¹ jellegetes nyomot alkot. Az elkenés történhet kézzel, egyéb testrészsel, de bármilyen tárgy-

⁵⁹ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 168. o.

⁶⁰ Terry L. Laber – Michael C. Taylor – Paul E. Kish: The Reliability of Corrent Methods of Sequencing Bloodstain Patterns. *Journal of Bloodstain Pattern Analysis*, vol. 30, no. 1, 2014, pp. 3–10.

⁶¹ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 90. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 59. o.; William G. Eckert: i. m. 190. o.

gyal is. Az elkenés iránya mindig nagyon pontosan látható: a nyom a vége felé vékonyodik, ahogy a vér fogy. Egymást fedő elkenések esetében azok keletkezési sorrendje nagy pontossággal megítélhető, mert a későbbi mindig megtöri a korábbi vonalait.

Az elkenést el szokták különíteni a kenődéstől; utóbbi a dinamikus kontakt, dinamikus nyomat, tehát az eleve véres tárgy által hagyott dinamikus nyom. A helyszínen ezeket olykor nehéz, illetve felesleges egymástól elkülöníteni, erre klasszikus iskolapélda a vonszolási nyom (*drag pattern*)⁶², megjegyzés: ezt a SWGSTAIN-terminológia nem használja. A sértett vonszolása esetén nagyon nehéz és lényegében felesleges elhatárolni, hogy a keletkezett vértócsát elkente a vonszolás, vagy a sértett teste mint véres objektum kenődést hozott létre, vagy mindkettő.

A rovarhatás (SWGSTAIN: *insect stain*)⁶³ a rovarok, férgek stb. által hagyott vérnyomok. A legyek a lábaikon, a nyüvek a testükön képesek elvinni a vért, és megtévesztő nyomokat képezni. A legyek ezen kívül táplálkozásuk során „köpnek” vissza vért, hogy azt később elfogyasszák.⁶⁴ A lábon elhordott, illetve a „visszaköpött” vér nagyon apró, legfeljebb egy milliméter méretű, így nagy sebességű erőhatásra bekövetkezett fröccsenés nyomaként azonosítható – tévesen.⁶⁵ Azonban a rovarhatás nyomai mindig gyanúsán önmagukban állnak, a környezetükben nincs olyan vérnyom, ami logikusan kapcsolható lenne hozzá.

Malajziában számos olyan hangyafaj van, ami fogyaszt a holttestből, és ez nehezen magyarázható apró vérzéseket, sőt egyes esetekben kifejezett vércsorgásokat okoz.⁶⁶

A kitakartság (SWGSTAIN: *void*)⁶⁷ annak nyoma, hogy a freccsenés vagy egyéb nyom azért nem képződik le valamely felületen, mert egy tárgy vagy test a vér útjában állt. A kitakart, tehát tisztán maradt felület szerencsés esetben viszonylag pontosan őrizheti a kitakaró tárgy vagy test körvonalait.

62 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 91. o.

63 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 206. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 27. o.; William G. Eckert: i. m. 236. o.

64 Annalisa Durdle – Roland A. van Oorschot – R. John Mitchell: The morphology of fecal and regurgitation artifacts deposited by the blow fly *Lucilia cuprina* fed a diet of human blood. *Journal of Forensic Science*, vol. 4, 2013, pp. 897–903.

65 Mark Benecke – Larry Barksdale: Distinction of bloodstain patterns from fly artifacts. *Forensic Science International*, vols. 2–3, 2003, pp. 152–159.

66 Paul T. Jayaprakash: Postmortem Skin Erosions Caused by Ants and Their Significance in Crime Reconstruction. *Journal of Forensic Identification*, vol. 56, no. 6, 2006, pp. 972–999.

67 Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 210. o.; Tom Bevel – Ross M. Gardner: i. m. 31. o.; William G. Eckert: i. m. 211. o.

Egyik legekleltásabb példa talán a közeli lövési sérülés során a fegyverre és a lövő kézre visszafreccsenő vér, ahol azonban a sátorvas kitakar egy darabot az elsütő billentyűt működtető ujjból.

A vér alvadása időbeli következtetések levonását teszi lehetővé. Egy valószínű példa az Egyesült Államokból⁶⁸: a bögrecsárdát üzemeltető középkorú férfit lakásában agyonverte és kirabolta két, az utcában lakó fiatal. Az elhalt pólóján a helyszíni és halottszemle beivódott vérnyomokat talált, ami a fekvő sértett fejét ért többszörös erőbehatás során fröccsent oda, majd ivódott be. Ezen kívül azonban találtak be nem ivódott véralvadékdarabokat is a pólón. (A véralvadék nem tud beivódni, mert nem folyadék.) Ebből a szakértő azt a következtetést vonta le, hogy a bántalmazás két elkülönült részletben zajlott, és a kettő között volt ideje a fejsébekből folyó vérnek megalvadni. A két mozzanat között legalább tíz-tizenöt perc telhetett el. Ez engedhet következtetni akár az elkövetők ölési szándékára.

A nyállal kevert vér (például légutakból kilövődött vér) lényegesen gyorsabban alvad meg, mint a tiszta vér; tizenöt-huszonöt perc helyett nagyjából három-öt perc alatt. Ehhez elegendő, ha a vér tíz százalék nyálat tartalmaz.⁶⁹

A vérnyomok általában a széleiktől befelé száradnak. A száradó vérnyom közepe egyre vastagabb lesz, mint a széle. Egy elkenés ezt a vastagabb részt tudja elkenni, a vérnyom szélét nem; a száradófélben lévő vérnyomok elkenése tehát jellegzetes lesz, a száradt szélek az eredeti helyen hátramaradnak. Ez a régebbi angol nevezéktan szerint a *skeletonization*, Metzger Máté ezt keretessedésnek fordítja; a mai terminológia szerint ez a *perimeter stain*, amire a keretessedés fordítás talán még találhatóbb. A száradó vagy alvadó vérnyom elkenése is nagyon fontos időbeli következtetések levonását teszi lehetővé.

A vérnyomok értelmezése

A vérnyomok értelmezésének legfontosabb szabálya, hogy az egyes nyomokat csakis a teljes kép ismeretében, valamennyi egyéb vérnyommal összefüggésben lehet, illetve szabad értelmezni.⁷⁰ Egy apró vércsepp lehet nagyobb

⁶⁸ Ismertette Jeffrey Scozzafava, az IABPA tisztviselője az „5. IABPA Europe konferencián. Róma, 2015. május 15.

⁶⁹ Celestina Rossi – Misty Holbrook – Stuart H. James – Daniel Mabel: Medical and Forensic Aspects of Blood Clot Formation in the Presence of Saliva. A Preliminary Study. *Journal of Bloodstain Pattern Analysis*, vol. 28, no. 3, 2012, pp. 3–12.

⁷⁰ Herbert L. MacDonell: Flight Characteristics and Stain Patterns of Human Blood. National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, 1971, pp. 27–28.

sebességű freccsenés következménye, de éppen így lehet a vérbe csepegő vér eredménye, loccsanás eredménye, de éppen így rovarhatás eredménye is. Pusztán a méret alapján ezek aligha határolhatók el egymástól; a környezetében lévő véry nyomok alapján azonban valószínűleg igen.

A „teljes kép ismerete” jelen esetben azt is jelenti, hogy nemcsak a véry nyomok, hanem a teljes helyszín és a sértett állapotának ismerete is elengedhetetlenül fontos. Ez minden véry nyomelemzés kezdő lépése, még az egyes véry nyomok vizsgálata előtt.⁷¹ Az információk begyűjtése során persze disztíngválni kell; az, hogy a hason fekvő sértettet a mentők fordították hanyatt, fontos információ, és figyelembe kell venni. Ha azonban a helyszínbiztosító kijelenti a bizottság érkezésekor, hogy itt öngyilkosság történt, az nyilván nem releváns előzményi adat.⁷²

A második legfontosabb szabály az lehet, hogy nem minden véry nyom elemzhető, illetve értelmezhető. A gyakorlatban nem minden véry nyomnak van olyan karakterisztikája, amiből becsapódási szög vagy irány számolható lenne. Sőt sok nyom, tipikusan az egymásba folyó, egymást fedő nyomok olyanok, hogy még körülbelüli következtetéseket is csak fokozott óvatossággal szabad levonni belőlük. Életszerű helyszíni körülmények közt pedig a véry nyomok gyakran átfedik egymást; a cselekmény lefolyása közben a tárgyak elmozdulhatnak. Ráadásul az elsődleges intézkedések során a mentők, az elsőként helyszínre érkező rendőr, de akár a sértett vagy az elkövető eltaposhatja, megváltoztathatja a nyomokat.⁷³

A harmadik fontos szabály, hogy a cseppek, freccsenések esetében a keletkezési hely meghatározása csak térbeli korlátokkal lehetséges. A számításon a vér pályáját egyenes vonalúnak veszik, ami csak rövid távon igaz. A helyszínen felfelé fröccsenő vér, ha nem kenődik fel a plafonra, lendületet veszítve szabadon eső cseppé válik, és a föld felé indul, nem függőlegesen. Ha eközben falat ér, elnyúlt cseppként képződik le azon, kiszámtolt keletkezési helye pedig fent lesz lehetetlen magasságban. Ebben az esetben körültekintően kell értelmezni, és adott esetben a vizsgálatból kizárni a nyomot. Ugyan ez a helyzet az íves vagy szabálytalan felületeken képződött nyomokkal.

71 Jeffrey Saviano: Articulating a Concise Scientific Methodology for Bloodstain Pattern Analysis. *Journal of Forensic Identification*, vol. 55, no. 4, 2005, pp. 461–470.

72 Holly M. Latham: Using and Articulating the Scientific Method in Bloodstain Pattern Analysis. *Journal of Forensic Identification*, vol. 61, no. 5, 2011, pp. 487–494.

73 Ngaire E. Genge: i. m. 100. o.

Vérzés betegségek esetén

Nagyon fontos, hogy heves vérzés nemcsak heveny sérülések esetén fordulhat elő, hanem számos idült betegség esetén is. Sőt, némely esetben egy sorszerű betegség során bekövetkezett elvérzéses haláleset helyszíne véresebb, mint egy rablógyilkosság. A helyszínelőket nem tévesztheti meg pusztán a vér mennyisége.

Ismert sértett esetén meg kell kísérelni beszerezni az orvosi előzményi adatokat; ennek hiányában a halottszemlén célszerű felderíteni a vérzés forrását.

Heves vérzéssel járó betegségek lehetnek a következők: gyomorfekély, ami során a kihányt vér kávébarna színű; nyelőcsővarix, ami rendkívül heves vérzéssel jár, és gyakran vezet halálhoz; Mallory–Weiss-szindróma, a gyomor–nyelőcső határon bekövetkezett repedés hatására történő vérhányás; a végtagokon a visszértágulatok visszérrepedése (spontán varix ruptura) nagyon heves vérzéssel jár; általában egyedül élők esetében akár halálhoz is vezethet. A vérvomelemzés szempontjából fontos, hogy ezekben az esetekben a visszérből is kilövell a vér, mintha artériás vérzés lenne. Kábítószer-fogyasztók esetében hosszabb távon az orrban is kialakulhatnak olyan elváltozások, amelyek során az *arteria sphenopalatina* repedése halálos orrvérzést okozhat. Dialízis után a sönttel lehetnek olyan problémák, amelyek súlyos vérzéshez vezetnek. De heves vérzéssel járhatnak a szájjüreg, orr, garat, tüdő stb. daganatos vagy egyéb betegségei is.

A vérnyomok helyszínelése

Ebben a részben a vérnyomok képi dokumentálását, a latens vérnyomok felkutatását és a véres nyomok (kontaktok vagy nyomatok) előhívását, illetve rögzítését tárgyalom részletesebben. A vér mint anyagmaradvány helyszínelését nem, így kimaradnak az egyes előpróbák, megerősítő tesztek, laboratóriumi vizsgálatok, a klasszikus szerológia és a genetikai személyazonosítás módszerei.

Egyetlen kivételként egy a gyakorlatban hasznos tippet írok csak le: a hazánkban is rendszeresített Hemastix előpróba hatóanyaga nem befolyásolja károsan a későbbi DNS-azonosítást. Az olasz csendőrség (*Arma dei Carabinieri*) erre tekintettel a nagyon apró helyszíni vérnyomokat felveszi közvetlenül az előpróba tesztcsíkjára, majd pozitív reakciót követően magát a teszt-

csíkot küldik el DNS-vizsgálatra. Tehát ezekben az esetekben nem használnak mintarögzítő pálcát.⁷⁴

Latens véryomok felkutatása

Az egyes nyomfajták közt nem tárgyaltam részletesen a vér hígítását, ami bekövetkezhet egyrészt természeti hatásra, például csapadék esetén, de akár eleve vizes környezetbe is kerülhet a vér. A hígítás másik tipikus esete a vér feltakarítására tett kísérlet lehet.

A véryomok eltüntetése azonban nem egyszerű feladat; a luminol lumineszcens reakciója nagyjából egymilliószoros hígításban képes kimutatni a vért.⁷⁵ Alternatívái, a BlueStar, Fluorescein és a Hemascein hasonlóan hatékonyak, nagyjából háromszázézerszeres, ötszázézerszeres hígítást képesek kimutatni.⁷⁶

A Fluorescein fluoreszcens tulajdonságokat mutat, azaz fényreakciót csak fényforrás esetén produkál. Ez azt jelenti, hogy a Fluorescein-kezelést követően valamilyen fényforrást, például UV-lámpát kell használnunk a fényreakcióhoz. A megvilágítás miatt a például tizenkétszázézerszeresen hígított vér esetében a Fluorescein kétszer, egyes esetekben ötször látványosabb eredményt produkált a luminolnál, változatos felületeken.⁷⁷

Valamennyi reagens esetében mutatkoznak hamis pozitív reakciók, főleg bizonyos fém-oxidok, szerves savak stb. hatására. Ez azt jelenti, hogy lumineszcens reakció létrejöhet akár rozsda, tisztítószeres vagy gyümölcslé bepermetezésekor is. Fontos tehát, hogy milyen mintában látja a szakértő a világító latens véryomot, illetve hol. A falra fröccsenve, látványosan felsikálva a padlóról, a mosdótálban? A BlueStar állítólag halványabb, illetve élesebb lumineszcenciát produkál a hamis pozitív, illetve valós pozitív reakciók esetén, míg a luminol egyformán ragyog hamis és valós pozitív reakciók esetén is. Egy ezt vizsgáló kutatás szerint viszont legfeljebb a lumineszcencia időtartamában van különbség, színében és intenzitásában szinte alig.⁷⁸

⁷⁴ Alessio Ferrara csendőrzászlós előadása az 5. IABPA Europe konferencián. Róma, 2015. május 14.

⁷⁵ Lásd <http://www.compoundchem.com/2014/10/17/luminol/>; Samantha K. Webb: Luminol vs. BlueStar: A Comparison Study of Latent Blood Reagents. http://www.bluestar-forensic.com/pdf/en/St_Louis_comparison_study.pdf

⁷⁶ Tina Young: A Photographic Comparison of Luminol, Fluorescein, and BlueStar. *Journal of Forensic Identification*, vol. 56, no. 6, 2006, pp. 906–912.; Taylor Lewis et al.: Determining the Sensitivity and Reliability of Hemascein. *Journal of Forensic Identification*, vol. 62, no. 3, 2012, pp. 204–214.

⁷⁷ Rob Cheeseman: Fluorescein and Luminol Bloodstain Enhancement Techniques. *Journal of Forensic Identification*, vol. 49, no. 3, 1999, pp. 261–268.

⁷⁸ Elisha D. Sorum: Identifying a False Positive Reaction from BlueStar on Nonporous Surfaces. *Journal of Forensic Identification*, vol. 63, no. 6, 2013, pp. 660–673.

A luminollal, BlueStarral kezelt nyomok fényképezése sötétben, hosszú záridővel történik. A hosszú záridő a környezeti fényektől függően legalább húsz-harminc másodpercet jelent, természetesen állványról. Az expozíció alatt célszerűen többször újra permetezzük a nyomot, hogy a lumineszkálás egyenletesen erős legyen mindvégig. A hosszú expozíció közben a néhány (két-három) másodpercig semleges irányba, például plafonra irányított rúd-lámpa fénye vagy a plafon felé elvillantott kézben tartott vaku azt eredményezi, hogy a helyiség lényegében látható lesz a fényképen, a luminollal festett nyom pedig „kiragyog” a képből.⁷⁹ Még világosban célszerű továbbá élességet állítani és azt követően kikapcsolni az autofókuszot. Így elkerülhető az a sokszor sajnálatos és kiábrándító eredmény, hogy a „helyszíni luminolos nyom” a nagy feketéségben kisebb alakatlan kékes pacaként mutatkozik. Megfelelő módszertannal és felkészültséggel a kárpiton, szőnyegen, ruházaton a beivódott véres lábellenyom luminolos képe lefényképezhető lehet akár olyan minőségben, hogy nyomszakértői vizsgálat alapjául szolgáljon.

Végeztek kutatást arra, hogy kellő óvatossággal alkalmazva a BlueStar nem mossa el a beivódott nyomokat.⁸⁰

Fontos megjegyzés, hogy a luminol és alternatívája a nem látható vér láthatóvá tételére szolgál, nem másra. A nem látható vér a sima, nem porózus felületeken legtöbbször az időjárás vagy emberi takarítás által felhígított vért jelenti.

A másik fontos megjegyzés, hogy a vér mint anyagmaradvány nagy része víz, illetve vízben oldott szervetlen és szerves anyagok. A sejtes anyagok legnagyobb része vörösvértest, ami emlősök (azaz például emberek) esetében nem tartalmaz sejtmagot. Sejtmagja, így sejtmagi DNS-e a többi, kisebb számban, illetve arányban előforduló sejtes összetevőnek (például limfociták, granulociták, trombociták stb.) van. A vércsepp mikroliteres nagyságrendű, ebben elegendő sejtes összetevő van, hogy jó minőségű DNS-maradványként legyen vizsgálható. Az ezerszeresre felhígított vérben arányosan kevesebb sejtes összetevő található, természetesen. Mivel a DNS-maradvány csak sejtmagból nyerhető ki, a sokszorosan felhígított vérből vett egységnyi mintában statisztikailag lényegesen kevesebb DNS lesz (a genetikában biztosan nem működik a homeopátia jelensége...). Ez az oka annak, hogy a luminollal és alternatívájával történt nyomkutatás után nehéz vagy lehetetlen ge-

⁷⁹ Petrétei Dávid: Álló- és mozgókép készítése. In: Gárdonyi Gergely (szerk.): i. m. 30. o.

⁸⁰ Arnon Grafit – Andrea Gronspan – Tzvi Rosenberg – Zahit Hazan Eitan: Influence of BlueStar Reagent on Blood Spatter Stains on Different Fabrics. *Journal of Forensic Identification*, vol. 64, no. 5, 2014, pp. 475–488.

netikai személyazonosítást végezni, mert egyébként a vegyszerek a DNS-t nem teszik tönkre.⁸¹

Vérnyomok képi dokumentálása

A vérnyomok egy része, különösen a freccsent nyomok alkalmasak arra, hogy keletkezési helyüket meghatározza a szakértő. A cseppeknél láttuk, hogy a nyom elnyúlt alakjából, a hossz és szélesség hányadosával kiszámolható a becsapódási szög szinusza. Az elnyúlt nyom hossztengelelyéből megítélhető a csepp érkezési iránya. Az irány és a szög ismeretében meghúzható a vércsepp pályája. Az azonos nyomképződésből létrejött cseppek pályája metszeni fogja egymást a térben, az a nyom keletkezési helye (SWGSTAIN: *area of origin*).

Ezek a röppályák szemléltethetők a helyszínen kihúzott zsinetekkel; ugyanúgy, ahogy a lóirány. A célszerűen színes zsinetek többféle irányból fényképen rögzíthetők. Adott helyszínen egyszerre elemzett sok cseppnél azonban ez egyre nagyobb nehézségekbe ütközik. Napjainkban rendelkezésre állnak olyan elemzőszoftverek, amelyek segítenek a röppályákat kiszámítani, sőt azokat grafikusán megjeleníteni. Ehhez a nyomok pontos elhelyezkedését és méreteit kell betáplálni; a méreteket azonban egy mai szoftver már ki tudja nyerni egy torzításmentes digitális fényképből is.

A vérnyomok képi dokumentálása tehát elengedhetetlenül fontos a későbbi szakértői vizsgálatokhoz, főleg a szoftveres elemzések elvégzéséhez.

Vérnyomok szakszerű dokumentálásakor mindig szükség van áttekintő és csomóponti felvételek készítésére. Ezek esetében is követelmény a lehetőleg méretarányos felvételek készítése. A részletfelvételek mindig méretarányosan készülnek. A keletkezési hely későbbi meghatározásához minden egyes felhasználni kívánt nyom külön dokumentációja szükséges.⁸²

Ez a gyakorlatban történhet akként, hogy valamennyi releváns nyomot öntapadó számmal látnak el, méghozzá úgy, hogy az öntapadó számokon lévő milliméter-beosztás a nyom felé essen. Készül áttekintő (illetve csomóponti) felvétel az egy helyen található nyomokról, majd egy-egy részletfelvétel minden egyes nyomról.

⁸¹ Ann M. Gross – Katy A. Harris – Gary L. Kaldun: The Effect of Luminol on Presumptive Tests and DNA Analysis Using the Polymerase Chain Reaction. *Journal of Forensic Science*, vol. 44, no. 4, 1999, pp. 837–840.; Céline Nicloux – Jessica Bressler: Effect of Four Latent Blood Visualization Products on DNA. *Journal of Bloodstain Pattern Analysis*, vol. 30, no. 3, 2014, pp. 3–11.

⁸² Max M. Houck – Jay A. Siegel: *Fundamentals of Forensic Science*. Elsevier Academic Press, Burlington, 2006, p. 259.

A modern elemzőszoftverek ezekből a digitális fényképekből dolgoznak, ezért követelmény az élesség, a kellően nagy felbontás, a megfelelő megvilágítás. Ezen kívül az objektívnek torzításmentesnek kell lennie, tehát alap-, tele- vagy makroobjektívet kell használni a nagy látószögű helyett. A torzításmentesség érdekében fontos továbbá, hogy az objektív tengelye merőleges legyen a nyom síkjára. A nyom szoftveres feldolgozásához általában meg kell adni annak koordinátáit (falaktól, illetve padlótól való távolságát), ezt célszerű a helyszínen feljegyezni az öntapadós címkére, így a szoftveres feldolgozáskor az adat kéznél van. Szintén fontos a számításokhoz az abszolút függőleges ismerete, ezt szintén a helyszínen kell kimérni és például függőleges vonalként rárajzolni a címkére. (Tapasztalatom szerint ez célravezetőbb, mint a címkét úgy felragasztani, hogy például a milliméter-beosztást állítjuk be pontosan függőlegesen.)

A szoftveres elemzés kapcsán fontos eloszlatni azt a tévhitet, hogy a szoftver kiváltja a szakértőt. A szoftver nagyon gyorsan és automatikusan elvégzi a rendelkezésére bocsátott képi információkból a méret- és szögszámításokat, és azt képes lesz grafikusán is ábrázolni. Azonban az elemzésre alkalmas karakterisztikájú nyomok kiválogatása már szakértői feladat. Ugyancsak a szakértő csoportosítja a számítások eredményeinek ismeretében a nyomokat csoportokba. Sőt, tipikusan a szakértőnek gyakran be kell avatkoznia a számításokba is; a szoftver képességei nem vethetők össze az emberével a képi információk vizuális elemzésekor.

A legjobb digitális fényképezőgép és elemzőszoftver birtokában is csak az tud elemzést végezni, aki abban jártas.

Különleges képalkotó eljárások

Egyes esetekben fontos lehet a láthatótól eltérő spektrumban fényképezni, vagy egyéb különleges fotótechnikát felhasználni a véryomok képi dokumentálásakor.

A vérben előforduló hemoglobin abszorpciós maximuma kb. 410 nanométer körül van, ez a látható ibolyaszínű fény; illetve egy másik abszorpciós maximummal is rendelkezik 560 nanométeren, ez a zöld szín sárgához közeli határa. Ilyen hullámhosszokon megvilágítva kriminalisztikai fényforrással (HandScope, lézer, Polylight stb.), megfelelő szűrőn át nézve a véryom feketének látszik, a szűrővel (ibolya esetén sárga, zöld esetén narancs vagy piros) fényképezhető lesz.

Az infravörös sugarak másképp nyelődnek el és verődnek vissza, mint a látható fény, ezért megmutatnak olyan tulajdonságokat, amiket látható fényben nem látunk.⁸³ Például a legtöbb, látható fényben sötét ruhaszövet a láthatóhoz közeli infravörösben (NIR) világosnak látszik, a vér ugyanakkor sötétnek.⁸⁴ A szabad szemmel nehezen felfedezhető véryomok tehát sötét felületeken infravörösben fényképezhetők lesznek.⁸⁵ Ugyancsak segít megkülönböztetni az infravörös fénykép a véryomokat a legtöbb festéktől vagy ketchuptól stb. is. Egy kínai kutatásban a legváltozatosabb zöldség- és gyümölcsleveket fényképezték infravörösben, vér mellett, a különbség minden esetben jól látható volt.⁸⁶

Természetesen egyes szövetek, kárpitok infravörös fényben is sötétek, így azokon a vért nagyon nehéz felfedezni. Egyes aktív nyomképződések során, ahogy azt láttuk, nagyon kis mennyiségű vér kerül a nyomhordozó felületre; az ilyen nyomok felkutatása is nehéz lehet még infravörösben is.⁸⁷

A vér jelenlétében bekövetkező kemilumineszcencia fényképezésére az Attestor Forensic (Németország) kifejlesztett egy speciális képalkotó eszközt, a SceneView BV800⁸⁸ kamerát. Az eszköz egyrészt képes NIR kameraként funkcionálni, másrészt a passzív éjjellátók maradékfény-erősítő működési elve szerint kitűnően feljavítja a kemilumineszcenciából származó gyenge fényt, így azt a kamerán keresztül nemcsak vaksötétben, hanem félhomályban is vizsgálhatjuk, illetve rövid záridővel, tehát kézből, állvány nélkül fényképezhetjük is.

Véres nyomok vegyszeres kezelése

A nyomat vagy kontakt és a kenődés mindig valamilyen véres objektum alaki tulajdonságainak leképezése a nyomhordozó felületre. Ezek lehetnek akár véres daktiloszkópiái, illetve lábbelinyom-töredékek is. Az ilyen nyomok

83 Luczai-Pénzes Attila – Döri László – Tódor László: Krimináltechnikai oktatási segédlet. 1999, 46. o.

84 Christopher H. Duncan: Advanced Crime Scene Photography. CRC Press, Boca Raton, 2010, pp. 304–305.

85 Michael Gorn – Stuart H. James: Using Infrared Photography to Document Clothing Evidence in the Reconstruction of a Homicide. Journal of Bloodstain Pattern Analysis, vol. 28, no. 4, 2012, pp. 3–9.

86 Xiao Rongfeng – Zhao Xuezhí – Zhu Xiaobin – Zhang Lixing: Distinguishing Bloodstains from Botanic Stains Using Digital Infrared Photography. Journal of Forensic Identification, vol. 60, no. 5, 2010, pp. 524–531.

87 Mark Connor – Lukasz Mendecki – Stephen Cordiner: Factors Affecting the Near-Infrared Photography of Bloodstains. Journal of Forensic Identification, vol. 65, no. 1, 2015, pp. 19–33.

88 Lásd <http://attestor-forensics.com/English/scene/scene-SCENEview.html>

szakértői vizsgálata adott esetben kategorikus nyomokozó, azaz akár egyedi személyazonosítást tesz lehetővé.

Néhány példa a véres nyomok rögzítésére szolgáló vegyszerekre: amidofekete, leuko-kristályibolya (LCV), leuko-malachitizöld, benzidin, diamino-benzidin, tetrametil-benzidin, magyar vörös, acid yellow, Coomassie-kék, CDS (Crowl's Double Stain), ortotolidin, fluorescein, merbromin, fenoltfalein, sötét nínhidrin és DFO.⁸⁹ A magyar vöröshöz rendszeresített fixáló után akár cink-klorid vagy Rhodamin 6G is használható.⁹⁰

Talán az egyik legáltalánosabban elterjedt véresujjnyom-előhívó anyag az amidofekete; ez alapvetően metanolalapú ujjnyomelőhívó vegyszer. A metanol erősen mérgező, akár bőrön át felszívódva is, és gyúlékony. Ezért létezik lényegesen biztonságosabb vízes alapú amidofekete is, ami azonban valamivel kevésbé hatékony.⁹¹

A magyar vörös egészségre ártalmatlan, stabil, nem gyúlékony, nem maró, egyszerűen használható enyhe ecetsavas oldat.⁹² A hazai büntügyi technikai gyakorlatban ugyanolyan elterjedt, mint a különböző amidó-változatok. A példaként felsorolt többi vegyszer nem vagy legfeljebb nagyon kis számban fordul elő a hazai gyakorlatban, ismertetésüktől eltekintek.

A leuko-kristályibolya-oldat összetételéből adódóan általában nem igényel előzetes fixálást. Ruhaszöveteken, szőnyegen azonban hajlamos lehet elmosni a nyomok finom részleteit. Ezekben a felületeken a magyar vöröshöz rendszeresített szulfosalicilsav-oldattal történő előzetes fixálás célszerű; így a nyom épségben marad, kellő részletességgel hívható elő.⁹³

Az alginátöntvényvel történő kontaktolást véres lábellenyomok szövetekről (szőnyegek, bútorhuzatok stb.) történő rögzítésére fejlesztették ki.⁹⁴ A törékeny, öt-hat milliméter vastag öntvényről kell a felületet óvatosan lefejtetni,

⁸⁹ Anton Theeuwen – Sander van Barneveld – Jan Drok – Isaac Keereweer – Josita Limborgh – Martin Naber – Theo Velders: Enhancement of Footwear Impressions in Blood. *Forensic Science International*, vol. 95, no. 2, 1998, pp. 133–151.

⁹⁰ Duncan McCarthy: Sulfosalicylic Acid and Rhodamine 6G as a Fixing and Development Solution for the Enhancement of Blood Impressions. *Journal of Forensic Identification*, vol. 64, no. 4, 2014, pp. 351–374.

⁹¹ Vaughn G. Sears – Tania N. Prizeman: Enhancement of Fingerprints in Blood. Part I: The Optimization of Amido Black. *Journal of Forensic Identification*, vol. 50, no. 5, 2000, pp. 470–480. o.

⁹² Petrétai Dávid: Gondolatok a helyszíni krimináltechnika egyes elméleti és gyakorlati kérdéseiről. *Belügyi Szemle*, 2013/10., 52. o.

⁹³ Stuart H. James – Paul E. Kish – T. Paulette Sutton: i. m. 410. o.

⁹⁴ Eline Jurgens – Ainsley Hainey – Lynsey Shaw – Jan Andries: Chemical Enhancement of Footwear Impressions in Blood Recovered from Cotton using Alginate Casts. *Journal of Forensic Identification*, vol. 65, no. 3, 2015, pp. 247–272.

nehogy az öntvény eltörjön. Vízvesztéskor az alginátöntvény össze megy, az az néhány órával a kiöntés után használhatatlanná válik. A felületét a felsorolt véres nyomokra kifejlesztett vegyszerekkel kell kezelni. A vegyszerek által előhívott nyomokat fényképen kell rögzíteni. Ez a módszer alkalmas akár arra is, hogy emberi bőrről rögzítsünk véres ujjnyomokat.⁹⁵

Vérnyomok eltüntetésére tett kísérletek

Egy amerikai szakkönyv összeírt néhány olyan gyanújelet, ami véres helyszínek feltakarítására utalhat. Ilyenek például a következők: az egyébként kifejlesztetten koszos, rendetlen lakásban csak a konyhapadló tiszta, de az makulátlannul. A nagyszoba egyetlen fala frissen festett, a többi fal nem. A padló színéből következtetni lehet arra, hogy ott hosszú időn keresztül szőnyeg volt (ami most nincs ott). Az ágyról az ágynemű vagy ágytakaró hiányzik, a hiányra nincs értelmes, illetve hihető magyarázat. A gépkocsi üléshezatai hiányoznak, pedig van rá információ, hogy korábban volt üléshezata. A lakók elmondása szerint nagy mennyiségű ketchup ömlött a szőnyegre, és azt beletaposták az anyagba.⁹⁶

Izgalmas kutatás zajlott le annak meghatározására, hogy a lefestett falon a festékrétegek alatt kimutatható-e a vér. Az ismereteink szerinti első kutatás úgy találta, hogy nyolc réteg fehér festék alatt a vérnyomok luminollal kimutathatók.⁹⁷ Egy újabb kutatás már több vegyszert és optikai eszközt vizsgált. Infravörösben fényképezve a vérnyomok jelentős része látszott két réteg fehér festék vagy négy réteg gesztenyebarna festék alatt; gesztenyebarna festék alatt csak a festés előtt szappanos vízzel lemosott vérnyomok nem látszottak, egy vagy két réteg fehér festék alatt azonban még azok is. A BlueStar a fehér festék négy rétegével és a barna festék két rétegével boldogult; a luminol a fehér négy és a barna egy rétegével. Hasonlóan szerepelt a Fluorescein és a HandScope 415 nanométeres fénye is. Összefoglalva: a nem fehér festékeken az infravörös ideális és nem invazív eljárás. A fehér festék alatti vér esetén a többi módszer mind jobban szerepelt, mint a barna festékeken.⁹⁸

95 Martin Eversdijknek, a holland Loci Forensic munkatársának hozzászólása 2015. május 15-én Rómában, az International Association of Bloodstain Pattern Analysts 5. európai konferenciáján.

96 James W. Osterburg – Richard H. Ward: Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past. Mathew Bender & Company, New Providence, 2010, p. 66.

97 Christopher Bily – Helene Maldonado: The Application of Luminol to Bloodstains Concealed by Multiple Layers of Paint. Journal of Forensic Identification, vol. 56, no. 6, 2006, pp. 896–905.

98 Maria C. Howard – Mitch Nessian: Detecting Bloodstains under Multiple Layers of Paint. Journal of Forensic Identification, vol. 60, no. 6, 2010, pp. 682–717.

Vérnyomok tüzesetek után

A bűncselekmény leplezése céljából az elkövető felgyűjthatja a helyszínt; egyrészt ugyanis maga a tűz, a lángok és a hő pusztító hatása képes megsemmisíteni számos nyomot, elváltozást. Másrészt a közveszély megfékezése során a tűzoltók elsősorban az élet-, másodsorban a vagyonzbiztonságot veszik figyelembe, egyébként helyesen. Az esetleges bűnügyi helyszín megóvása tűzoltáskor nem lehet, és nem is szempont. A lángok és a hő hatását követően tehát a helyszínre betörnek a vízsugarak, a megmaradt berendezési tárgyakat adott esetben kihordják, a sérült födémeket szétbontják stb.

A leégett helyszíneken is maradhatnak hátra azonban olyan vérnyomok, amelyek felhasználhatók a véryomelemzéshez. Nyilvánvaló, ha például egy faasztal lesz véres, majd az asztal a tűzben hamuvá ég, akkor nincs helye véryomelemzésnek sem. A gyakorlatban ugyanakkor sokszor előfordul, elsősorban a nem megfelelő szellőzés miatt, hogy a tűz nem éget porrá minden éghető anyagot, csak megrongálja őket, összekormozza a felületüket. Rádásul a falak, a padló, a plafon gyakran nem éghető anyagból készül, vagy a burkolata nem éghető; azt pedig az eddigiek során láthattuk, hogy a legtöbb és legfontosabb információt általában a falakon, padlón talált vérnyomok hordozzák.

Égett helyszíneken is lehetőség van tehát véryomelemzésre. Egy néhány éve lezajlott amerikai kísérlet során vizsgálták ennek lehetőségeit. A közvetlen láng hatásnak kevésbé kitett falakon, bútorokon a vér felfedezhető volt erős megvilágítás mellett. Alkalmazhatók a különböző vérkereső vegyszerek, például luminol, BlueStar stb. is, bár vastagabb koromrétegen ezek nehezen hatolnak át. A koromréteg (nyilván óvatosan) letörölhető vizes vagy hetven-százalékos izopropil-alkoholba mártott vattával vagy papírral. Ezt követően hatékonyabban alkalmazhatók a vérkereső vegyszerek vagy a Hemastix vérelőpróba, ezekkel mind siker érhető el. A vérben lévő DNS-maradvány használható minőségű marad, ha 800 Celsius-foknál magasabb hőmérsékletnek nincs kitéve a tüzeset során.⁹⁹

Kisebb bűnjeltárgyak koromtalánítására a nátrium-hidroxid kétszázalékos oldatát javasolják, amibe nagyjából harminc percre be kell áztatni a bűnjelét.¹⁰⁰ Ez falak, padlók esetén nyilván nem vagy aránytalanul nehezen kivitelezhető.

⁹⁹ Leanora Bender – Kyle Hoskins – Amy Michaud – Karolyn L. Tontarski – Tani Watkins: Chemical Enhancement Techniques of Bloodstain Patterns and DNA Recovery after Fire Exposure. *Fire & Arson Investigator*, April 2012, pp. 10–18.

¹⁰⁰ Karen Stow – Justin McGurry: The Recovery of Finger Marks from Soot-covered Glass Fire Debris. *Science and Justice*, vol. 46, no. 1, 2006, pp. 3–14.

Nagy falfelületekről, padlókról lehet eltávolítani a kormot az LLL technikával, azaz Liquid Latex Lifting segítségével.¹⁰¹ Ennek során gumitejet (folyékony latex műanyagot) juttatnak fel a felületre, tipikusan kompresszorral, tehát „ipari méretekben”. A gumitej tíz-tizenöt perc alatt megköt, ekkor bőrszerű képződményként a felületről lefejtethető, lehúzható lesz. Lényeges szempont, hogy a megkötött gumitej maradéktalanul leválik a felületről, és a felület tulajdonságaitól függően magával viszi, azaz eltávolítja a korom hetven-kilencven százalékát (kilencven százalék: például festett fa, hetven százalék: például tapéta). A felületről a vérnyomokat, ujjnyomokat nem távolítja el, nem zavarja a későbbi vegyszeres eljárásokat, sem a DNS-azonosítást. Sikeresen alkalmazták éles ügyben is Londonban.¹⁰²

Összegzés

A véryomelemzés (külföldön) elismert önálló kriminalisztikai szakterület. A krimináltechnika a világban mindenhol egyforma, hiszen egyetemes természettudományos és műszaki ismereteken nyugszik.

A 2009/905/JHA számú EU tanácsi kerethatározat szerint daktiloszkópiái és genetikai személyazonosítást büntetőügyekben kizárólag akkreditált laboratóriumok végezhetnek. Az Európai Igazságügyi Szakértői Intézetek Hálózata (ENFSI) a tagság feltételül szabta, hogy a tagintézetek a laboratóriumukat akkreditáltatják. (A bizottság 2009-ben az ENFSI-t a *forensic science* monopolszervezetének¹⁰³ nyilvánította az unióban.) 2011 decemberében a tanács elfogadott következtetései¹⁰⁴ szerint 2020-ig fejleszteni szükséges a forenzikus tudományokat, és létre kell hozni egyfajta közös európai forenzikus térséget, egyfajta „forenzikus Schengent”.

A fejlett világ nagy részén ezért a bűnügyi technika kötelező minőségbiztosítása és az azt tanúsító akkreditáció széles körű nemzetközi összefogással valósul meg: az egyes államok, az egyes hatóságok, az egyes szakértői intézetek egymásra figyelve végzik a minőségbiztosítási teendőket.

101 Silke Brodbeck: The Latex Lifting Method for the Recovery of Blood, DNA, and Dermal Ridge Evidence in Arson Cases. *Journal of Bloodstain Pattern Analysis*, vol. 27, no. 4, 2011, pp. 3–7.

102 Tony P. B. Larkin – Nicholas P. Marsh – Patricia M. Larrigan: Using Liquid Latex to Remove Soot to Facilitate Fingerprint and Bloodstain Examinations: A Case Study. *Journal of Forensic Identification*, vol. 58, no. 5, 2008, pp. 540–550.

103 Lásd <http://www.enfsi.eu/projects/monopoly-programmes-mp/mp2009>

104 Lásd http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf

Az, hogy Magyarország mint fejlett jogállam, Interpol- és EU-tagállam, nem honosította meg a véryomelemzést a bűnüldözésben és az igazságszolgáltatásban, nagyon súlyos mulasztás, és magában hordja az óriási presztízsvesztés lehetőségét. Ez különösen azért megengedhetetlen, mert (az utóbbi fél évtizedben) a rendészet, a bűnüldözés és a forenzikus apparátus csaknem minden más területen megfelelően finanszírozott, kitűnően felkészült szakembergárdát foglalkoztat, és kiállja az összehasonlítás próbáját szinte bármelyik külföldi intézettel vagy szervezettel.

„Innovációs javaslat”

A véryomelemzés meghonosítása a nemzetközi elismert standardok szerint történhet, ez pedig – legalábbis első körben – a szakemberek külföldi továbbképzésével képzelhető csak el. A standardizált tanfolyamok előnye, hogy nemcsak ugyanazt a tárgyi tudást adják át a világon mindenhol, de a végzettséget igazoló okiratot is elismerik bárhol. A hivatkozott IAI-nek és az IABPA-nak egyaránt van standardizált oktatási és minősítési rendszere. Véleményem szerint Európában az IABPA tanfolyamai érdemesek alaposabb vizsgálatra.

A standardizált tanfolyamok általában egymásra épülnek. A „belépő” az alapkursus, ami negyven óra elméleti és gyakorlati képzést foglal magában. Erre épül az ugyancsak negyvenórás haladó kurzus, arra pedig a negyvenórásnál hosszabb szakértői kurzus. Mellékággként léteznek még egyéb tanfolyamok is, például vegyszeres véryomkutatás, ezek azonban nem feltételei a magasabb szintű kurzus elvégzésének. Az alapkursus és a haladó kurzus személyenként ezer-ezer euróba kerül Franciaországban (Marseille-ben), az alapkursus ezeröttszáz euróba Hollandiában. A képzés nyelve angol.

A szakterület stabil meghonosításához szükség lenne legalább öt magyar szakember kiképzésére az alap- és haladó kurzusokon, célszerűen Franciaországban. A szakemberek vonatkozásában támasztott követelmény a bűnyügyi technikai gyakorlat, a stabil angolnyelv-tudás és a szakterület iránti érdeklődés. A Bűnyügyi Szakértői és Kutatóintézet bűnyügyi orvosai, szakértői, hazánk bűnyügyi technikusai, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészetudományi Kar, illetve a Rendőrségi Oktatási és Kiképzési Központ oktatói közül biztosan összejönne ez a létszám. Az alap és a haladó kurzus elvégzése időben akár közel is eshet egymáshoz. A szakértői kurzus elvégzése után akár hazánkban is megkezdődhetne a standardizált tanfolyamok indítása, megcélözva a viseigrádi országok vagy a Balkán szakembereit is.

KÖNYVISMERTETÉS

B. Müller Tamás:
Vörösteror az Országházban 1919
 Országgyűlési Hivatal, Budapest, 2016

Viharos XX. századi történelmünk számos politikai fordulata, rendszerváltása között sajátos helyet foglal el a csupán 133 napig fennálló Tanácsköztársaság, amely rövid léte ellenére is több vonatkozásban rányomta bélyegét társadalmunk és államunk további sorsára. Az első világháború befejeződésével a kortársak számára felfoghatatlan volt, hogy az egy évezrede létrejött, évtizedek óta nyugalomban és gyarapodásban létező ország hónapok alatt eltűnt, s olyasmik történtek, amik addig elképzelhetetlenek tűntek. A viharos változások között különösen súlyos csapásként élte meg a társadalom nagy része a Tanácsköztársaságot, amely radikális szakítást jelentett az addig ismert világgal. E bő négy hónap alatt az addigi hazai viszonyoktól, fejlődéstől teljesen idegen berendezkedésre került sor az országban, amelyet egy az addigakat mindenben tagadó ideológia vezérelt, viszont a felvetődő problémák kezelésére jellemzően az erőszakot alkalmazta. Mint az ekkori történéseket követő büntetőjogi felelősségre vonások főszereplője, *Váry Albert* budapesti főállamügyész megfogalmazta egy perbeszédében – jól jellemezve az 1919 tavaszán és nyarán történeteket: *„kétségbeesve láttuk mint semmisülnek meg egymásután mindazon értékek, melyeken addig állami és társadalmi életünk nyugodott. Vallás, erkölcs, hazaszeretet, magántulajdon, élő törvényeink egyszerre értéktelen fogalomná váltak.”*¹

A következő évtizedekben alapvetően érzelmi megközelítés jellemezte az úgynevezett proletárdiktatúra megismerését és értékelését. A bukása utáni negyedszázadban a teljes elítélés és megvetés volt a sorsa, az újabb gyökeres társadalmi és állami váltás után a dicsőségesnek beállított voltát domborították ki, míg az utóbbi negyedszázadban ismét az elutasítás, de leginkább a felejtés lett a sorsa. Az elmúlt években, a történetek után majd száz évvel kezdtek felbukkanni azon tanulmányok, kötetek, amelyek a hiteles dokumentumok alapján, a történetírás „sine ira et studio” követelményének megfelelően dolgozzák fel a témát.²

¹ Vádbeszéd a gyilkosság, rablás stb. büntetével vádolt Cserny József és társai büntügyében. Elmondotta Dr. Váry Albert főállamügyész, a bpesti államügyészség vezetője 1919. december hó 6-án a Budapesti Büntető Törvényszék előtt. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata Rt., é. n., 6. o.

² Például A makói terroristák pere (A Návay-per) 1919–1921. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Makó, 2001; Fazekas Csaba: A Fáber-Apáti per. A Tanácsköztársaság „vallástügyi likvidáló biztosainak” felelősségre vonása 1920-ban. In: Bana József (szerk.): Bűn és bűnhődés. Győr

KÖNYVISMERTETÉS

Ebbe a sorba illeszkedik a *B. Müller Tamás* által készített, az Országgyűlés Hivatala által a Nemzet Főtere Könyvek sorozatban kiadott, 2016 márciusában megjelentő, *Vörösteror az Országházban 1919* című 324 oldalas kötet, amely két részből áll: a szerző *A tanácsköztársaság politikai rendőrsége az Országházban* című tanulmányából, valamint egy dokumentumgyűjteményből, amely az alapja a dolgozatnak.

A 65 oldalnyi tanulmány röviden vázolja az 1919. március 21-én megalakuló Tanácsköztársaság születését, amelyre abszolút befolyással voltak azok az oroszországi tapasztalatok, amelyeket az onnan hazatérő, kommunista párttá szerveződő személyek hoztak magukkal. A radikális ideológia talaján álló új társadalom felépítéséhez azonban szükség volt a politikai akaratot kikényszerítő, az azzal szembeni ellenállást felderítő és letörő, adott esetekben a megkorlátozásokat végző szervezetek felállítására. A tanulmány a továbbiakban az ennek a résznek működő politikai rendőrségnek a létrehozásával és tevékenységével foglalkozik. Míg e szervezet „eszét” a Belügyi Népbiztosság *Korvin Ottó* által vezetett Politikai Nyomozó Osztálya, addig az „öklét” az úgynevezett terrorcsapatok adták. Egyik különítményét, a rettegett Lenin-fiúkat *Cserny József* vezette. A tanulmányból kiderül, hogy viharos gyorsasággal került sor e védelmi szervek létrehozására annak érdekében, hogy – a korabeli pártlapból, a *Vörös Újságból* felidézett cél szerint – az új hatalom „*lefegyverzi a burzsoáziát és a felfegyverzett proletariátust állítja örül a szocializmust teremtő forradalom mellé*”.

A szerző rámutat, hogy a diktatúra védelmére létrehozott „*szervek, karhatalmi különítmények és forradalmi törvényszékek szervezése kapcsán kényesen ügyeltek arra, hogy azok személyi állománya, különösen pedig a vezetői réteg saját soraikból kikerüljön, elkötelezett kommunistákból és forradalmárokból álljon*”. A szervezet felállítása során azonban a szakértelem biztosítása érdekében alárendelt pozíciókban átvették a korábbi rendőri szervek munkatársait is. Így a legszűkebb pártvezetés irányítása alatti álló, elkötelezett vezetőkkel, „*használható elvtársakból*” álló személyzettel (akiket gyakran a

Megyei Jogú Város Önkormányzata, Győr, 2001; Cs. Sebestyén Kálmán (szerk.): Salgótarjáni események 1918–1919-ben. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2007; Donáth Péter: A Cserny-különítmény rémtettei „Mozdony utcai laktanyájukban” 1919 júliusában. Fery Oszkár és tisztársai halálának körülményei, következményei, utóélete. Trezor Kiadó, Budapest, 2012; Nagy Szabolcs (szerk.): Vörös és fehér... A vörös és fehér uralom hátszaga – 1919 vidéken. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 2013; Biró Aurél: A tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai. Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria, Budapest, 2014; Dominkovits Péter – Németh Ildikó (szerk.): Forradalmak sodrában. A Tanácsköztársaság Sopronban és Sopron vármegyében a kortársak szemével (1920–1921). MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2014.

frontszolgálat elkerülése vezetett) és hozzáértő korábbi szakemberekkel működését megkezdő Politikai Nyomozó Osztály feladata „*egy országos kémhálózat létesítése, valamint az összes politikai természetű ügyekben megindított és folytatott rendkívüli eljárások irányítása és ellenőrzése*” lett. A tanulmány bemutatja, hogy konkurenciaharc is folyt a különböző biztonsági szervek (a Politikai Nyomozó Osztály, a Vörös Őrség és a terrorcsoportok) között. Ezek közül a Korvin által vezetett rendkívül hatékonyan működött, számos proletárdiktatúra elleni szervezkedést feltárva.

E felderítő szervek túl alakultak meg azok a karhatalmi feladatokat ellátó alakulatok, amelyek a „*diktatúra leggyorsabban reagáló, az ellenforradalmi megmozdulások leverésére azonnal igénybe vehető erőszak szervezetei*” voltak. Ezek az orosz mintának megfelelően, drasztikusan, kegyetlenül léptek fel. Feladatukat akként határozták meg, hogy a karhatalom „*vérből fog fojtani minden ellenforradalmi mozgalmat, s a proletárdiktatúrára veszélyes egyénekként szemben a legkíméletlenebbül fog eljárni*”. Cselekményeik miatt olyan hírnévre tettek szert, hogy a szerző értékelése szerint a „*társadalom rövid idő belül zsigeri félelem alakult ki*” még az említésükre is.

Mindezek után írja meg B. Müller Tamás, hogy a társadalomra telepedett e szerveknek mi közük volt a funkcióját veszített korábbi parlamenti épülethez. A kötet címében szereplő két szó, a „vörösterror” és az „Országház” elmentmondásban van egymással: a Parlament épületét a sok évszázados hazai közjogi hagyomány és az európai polgári államfejlődés szimbólumaként – mint ahogy a szerző felidézte –, a magyar alkotmányosság templomának tervezte *Steindl Imre*. Ezzel szemben az ideológiája miatt saját maga által is vörösnek hívott terror tagadott mindent, amit az alkotmányosság jelentett. Teljes egészében ráillett egy más indítatású erőszak vizsgálata 1920 tavaszán az országba érkező brit delegáció meghatározása, amely szerint a „*terror olyan rendszer, amelyben a de facto kormány, mindegy, milyen módon alakult meg, a személyes és a kollektív jogok törvénytelen korlátozásával, az ellenzők bebörtönzésével vagy száműzetésbe kényszerítésével, az egyének politikai bűncselekményekért való kivégzésével, valamint az üldözés és kínzás hallgatólagos eltűrésével, illetve annak tevőleges meg nem akadályozásával mindegyik politikai ellenzékét elnyom*”.³

³ A fehérterror Magyarországon – A Brit Szakszervezeti Kongresszus (T.U.C.) és a Munkáspárt közös delegációjának jelentése 1920. május (Report of the British Joint Labour Delegation to Hungary: May 1920, The White Terror in Hungary. June 3, 1920). Beszélő, 2003/9., 92. o. E dokumentumot eredetileg a korabeli emigráció folyóirata közölte: Az angol küldöttség jelentése (szó szerinti fordítás az angol eredetiből). Bécsi Magyar Újság, 1920. június 23., 5–7. o.

A szerző rámutat arra, hogy a különböző tanácsköztársasági erőszakszerveknek az Országház épületébe költöztetése az új hatalom szimbolikus térhódítását jelentette a tagadott régi társadalom felett: a Parlament épületében, a volt főrendiházi szárnyban rendezkedett be a Politikai Nyomozó Osztály, a Cserny-féle különítmény egy része, de itt működött a – társadalom totális ellenőrzése érdekében létrehozott – külföldi levélforgalmat ellenőrző testület is.

A proletárdiktatúra hónapjaiban emberek százai kerültek fogolyként vagy túszként a megváltoztatott funkciójú Országházba, amely így a főváros rettegett épülete lett. Az ide hurcoltak elleni lelki vagy fizikális gyötrelmek, kínzások miatt számtalan valós vagy vélt hír, állítás látott napvilágot ezekben, majd a Tanácsköztársaság bukása utáni időkben. A szerző a hiteles dokumentumok alapján azonban kimutatja, hogy az e helynek tulajdonított rémes történetek jelentős részének nincs alapja, igazoltan csupán egyetlen haláleset történt a Parlamentben, az őrizetbe vett színész és tartalékos hadnagy *Szűts Andrásé*. Az ennek kapcsán keletkezett felvetődő jelentések, jegyzőkönyvek, vallomások a dokumentumgyűjtemény önálló részében olvashatók.

Tanulmányának befejező részében a szerző a diktatúra bukása utáni büntetőjogi számonkérésekkel foglalkozik. A korabeli elnevezéssel „*kommunista vagy bolsevik bűnügyek*” miatti eljárások során jelentős számban elfogták a volt terror embereit. Ők a jegyzőkönyveik szerinti értékelése szerint alapján az igazságügyi szervek (ügyészség, bíróság) előtti vallomásaikban általában nem a rendőrségen elmondott „*történeteket, hanem a személyes felelősségükre vonatkozó részleteket vonták vissza [...] e kihallgatási körülmények figyelembe vétele a források igazságtartalmának mérlegelése kapcsán mindenképpen elengedhetetlen*”.

A bukott Tanácsköztársaság valós vagy vélt szereplői elleni felelősségre vonások során abból indultak ki, hogy a „*tanácsköztársaságot nem ismerték el államalakulatnak, vagyis létét illegitimnek tekintették. Ebből az alapvetésből pedig egyenesen következett, hogy a diktatúra felhatalmazásai alapján eljáró egyének egytől egyig önkényesen [...] működtek és léptek fel*.” A szerző megállapítása szerint ezen az alapon „*minden olyan politikai tevékenységet kriminalizáltak, amelyek valamilyen formában összefüggésben voltak a tanácsköztársaság igazgatásával és rendszerének működtetésével. Mindezek következtében nemcsak a diktatúra elnyomó gépezetét támogató különítményesek és politikai nyomozók kerültek letartóztatásba és a vádlottak padjára, hanem sokan azok közül is, akiknek semmi közük nem volt a diktatórikus intézkedésekhez*.”

A könyv ezzel át is vezet ahhoz a rendkívül érdekes és értékes dokumentumgyűjteményhez, amelynek jelentős részét az igazságszolgáltatási számonkérések iratai teszik ki. A levéltárak anyagában fennmaradó rendőrségi, ügyészségi, bírósági vallomások, jelentések, jegyzőkönyvek, ítéletek a dualizmus korában kialakult klasszikus magyar jogrend szabályai szerint készültek. A tanúknak igazmondási kötelezettségük volt, míg a terheltek tetszésük szerinti vallomást tehettek, azt akár meg is tagadhatták. A közölt jegyzőkönyvek szerint azonban a kihallgatottak vallottak, hiszen elemi érdekük volt mondandójukkal a maguk és mások szerepét megvilágítani. A kötet így közli a vörösterror ikonikus alakjainak, Korvin Ottónak, *Jancsik Ferenc*nek, a Vörös Őrség országos parancsnokának, Cserny Józsefnek a vallomásait: ezekből kiderülnek az oroszországi előzmények, a kommunista párt megalakulása, a hatalomátvétel előkészítése, a diktatúra erőszakszerveinek működése, az országszerte kirobbanó ellenállások letörése. Több jegyzőkönyv a terror közkatonáinak vallomásait tartalmazza, amelyekben beszámoltak az elfogásokról, vallatásokról, kínzásokról, kivégzésekről.

B. Müller Tamás felkutatta a Politikai Nyomozó Osztály fennmaradt iratait is, ezek szemléletesen mutatják annak szervezetét, a konkrét ügyek felderítése, vizsgálata során keletkező jelentéseket. Itt közli a szerző az írójuk gondolatait jellemző vezetői dokumentumokat is, mint például Korvin Ottó jelentését az 1919. június 24-i ludovikás felkelés leverése után, amely szerint *„nem a vérszomj, hanem az elrettentő példa statuálásának szükségessége az, [...] mely feltétlenül megköveteli, hogy a halálos ítéletek most már haladéktalanul végre is hajtassanak”*.

A közölt dokumentumok külön fejezetei az országközi fogság emlékei. Ezekben a volt foglyok és túsok (köztük korábbi országgyűlési képviselők, miniszterek, akik sajátosan kerültek vissza a Parlamentbe) beszéltek élményeikről, a velük vagy másokkal történekről. Ezek forrását a szerző különböző, alapvetően az 1920–1930-as években megjelenő memoárokban, emlékkötetekben, laptudósításokban lelte meg. E kötetlen formában megörökítették kapcsán viszont B. Müller Tamás felhívja a figyelmet, hogy azokat a *„visszaemlékezők erős érzelmi kötődései miatt – megfelelő kritikával kell kezelnünk”*.

A kötet értékét növeli a számos kép, amelyek a korabeli történések szereplőit, illetve magukat a történeteket, továbbá az azok kapcsán keletkezett iratokat mutatják be. Hasznos része a könyvnek az életrajzi gyűjtemény, amely röviden bemutatja a tanulmányban említett számos személyt.

KÖNYVISMERTETÉS

A mű elolvasása után kijelenthető, hogy B. Müller Tamás teljesítette az előszóban megfogalmazott célját, miszerint a „*diktatúra politikai terrorjának országközi eseményei a lehetőségekhez képest minél pontosabban és tényszerűbben kerüljenek bemutatásra*”. Azonban nem csak ezt tette meg, mivel tanulmányával és a dokumentumgyűjteménnyel a céljánál szélesebb körben alapvető eligazítást és segítséget nyújt a korral foglalkozó szakemberek (történészek, jogtörténészek, kriminalisták) és minden más érdeklődő számára.

Készítette: Nánási László

